

# **MASTEROPPGAVE**

*Samfunnsernæring*

Mai 2020

***Skolemåltidets betydning for læringsmiljøet;  
en kvalitativ studie av innføring av  
gratis skolemåltid i en liten kommune i Norge***

Greta Heim og Ruth Thuestad

**OSLOMET**

Fakultet for helsevitenskap  
Institutt for sykepleie og helsefremmende arbeid  
OsloMet - Storbyuniversitetet

*«Læringsmiljøet blir mye, mye bedre, og de har mye mer kapasitet til å lære mer. Det ser vi helt tydelig det altså. Det kan ikke sammenlignes sånn som det var før, den siste økta som vi hadde, med den siste økta i dag.»*

## Forord

Det har vært både lærerikt og interessant å jobbe med masteroppgaven. Det har til dels vært bratte læringskurver både metodisk, teoretisk og forskningsteknisk. Vi er veldig takknemlige for at OsloMet førte oss sammen, og åpnet opp for at vi kunne ta masterstudiet online, da vi bor i Tromsø og Rio de Janeiro.

Vi vil først takke våre tålmodige veiledere ved OsloMet, førsteamanuensis Marianne Molin og studieleder Asgeir Brevik. Begge har gitt konstruktiv veiledning, uansett om det har vært fysisk i Oslo, eller via utfordrende oppkoblinger online. De har vært tilgjengelige hele tiden, og raske med tilbakemeldinger og svart på spørsmål underveis. Takk for godt samarbeid!

Vi vil også rette en stor takk til imøtekommenheten fra den aktuelle kommunen, som sa umiddelbart ja til å være med på dette prosjektet. Takk til skoleeier som stilte alle skolene tilgjengelige, og takk til skolelederne som åpnet opp for observasjon og tilrettelagt for både møtetid og møtested. Takk til alle velvillige informanter som stilte opp til intervju i en hektisk arbeidshverdag. Vi vil også takke pilotskolen for at vi fikk observere spisesituasjonen, og å ta seg tid til å bidra i intervjuguideutviklingen.

Takk til alle medstudentene våre for gode diskusjoner og erfaringsdelinger og til alle gode hjelpere underveis på både OsloMet Storbyuniversitetet og Universitetet i Tromsø, Norges Arktiske universitet.

Til slutt, og viktigst av alt, kjære familiene våre – TAKK!

Tromsø / Oslo 22.05.2020

*Greta Heim og Ruth Thuestad*

## Sammendrag

**Bakgrunn:** Det er foreslått at skolemåltidet er en faktor som kan påvirke læringsmiljøet på barne- og ungdomsskolen. Det er lite forskning på dette området og behov for flere undersøkelser i en nordisk setting.

**Hensikt:** Hensikten med studien var å samle erfaringene som lærere, skoleledere, skoleeiere og mobbeombud har med hvordan læringsmiljøet påvirkes av et tilbud om gratis skolemåltid. Studien er gjort på mellom- og ungdomstrinnet i en liten kommune i Norge.

**Metode:** Metoden som ble brukt i denne kvalitative studien var semistrukturerte dybdeintervju av totalt 17 informanter. Etter transkribering av intervjuene, ble systematisk tekstkondensering (STC) brukt som analysemetode.

**Resultat:** Resultatene i denne studien viser at tilbud om gratis skolemåltid førte til at: 1) elevene ble mer tilstede i spisetiden og de fikk bedre sosiale relasjoner, 2) det ble sosial utjevning mellom elevene, 3) alle elevene spiste og ble mette på sunn mat og 4) det ble en egen matro og læringsro.

**Konklusjon:** Studien viser at informantene erfarte at innføring av gratis skolemåltid hadde en positiv innvirkning på læringsmiljøet. Dette som følge av at elevene var mer tilstede, og man fikk en sosial utjevning ved at alle elevene ble mette på den samme ernæringsriktige maten.

**Nøkkelord:** *Skolemåltid, skolefrokost, skolelunsj, skolemat, klassemiljø, læringsmiljø og skolemiljø.*

## Abstract

**Background:** It has been suggested that the school meal could have an impact on students learning environment. Existing research in this field is scarce and not conclusive.

**Purpose:** The purpose of the study was to collect the experiences of the teachers and school administrators on how the learning environment was influenced by the introduction of a free school meal in middle and secondary schools in a small municipality in Norway.

**Method:** In this qualitative study data was collected using semi-structured in-depth interviews of 17 informants. Data collection was followed by systematic text condensation (STC) of the transcribed interviews.

**Results:** The main results of this study show that a free school meal led to: 1) reduced absence during lunchtime and positive social interactions among students, 2) social equalization, 3) all students participated in the healthy meal and 4) a more peaceful atmosphere during lunchtime.

**Conclusion:** The informants in this study experienced that the introduction of a free school meal had a positive impact on students learning environment. This was due to increased attendance during lunchtime, and social equalization because all the students had the same nutritious food.

**Keywords:** *School meal, school breakfast, school lunch, classroom environment, learning environment and school environment.*

## Liste over tabeller

**Tabell 1:** Foreløpige temaer, s 25.

**Tabell 2:** Overordnede funn, s 32.

## Liste over figurer

**Figur 1:** Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen, s 3.

**Figur 2:** Modifisert sosioøkonomisk modell tilpasset vår studie, s 9.

**Figur 3:** Analysekart, s 24.

**Figur 4:** Transkripsjon og koding, s 27.

**Figur 5:** Skolemåltidet påvirker det fysiske -, psykisk- og sosiale læringsmiljøet, s 50.

## Liste over forkortelser

EU	Den europeiske union	En organisasjon i Europa som fremmer frihet mellom de 27 medlemslandene.
FN	De Forente Nasjoner	Internasjonal organisasjon for fred og sikkerhet.
NSD	Norsk senter for forskningsdata	Organ for å sikre tilgang til forskningsdata i tillegg til andre støttetjenester.
RCT	Randomisert kontrollert studie	Metode der deltagerne er fordelt i tilfeldig kontrollgruppe og tiltaksgruppene sammenlignes.
SØS	Sosioøkonomisk status	Beskrivelse av sosialt nivå/klasse i samfunnet.
STC	Systematisk tekstkondensering	STC er en kvalitativ analysemetode.
SØM	Sosioøkonomisk modell	Modell som beskriver påvirkningsfaktorer for helse i et helhetlig perspektiv.
UDIR	Utdanningsdirektoratet	Et organ for barnehage, grunnskole, videregående opplæring og IKT.
WHO	Verdens helseorganisasjon	Et organ for FN og jobber internasjonalt for å forbedre helsetilstand for mennesker i hele verden.

## Oversikt over vedlegg

- 1 Kopi av elektronisk godkjenning fra NSD
- 2 Kommunens evaluering av skolemåltidet desember 2013
- 3 Informasjonsbrev til kommunen
- 4 Observasjonsskjema skolemåltidet
- 5 Tidsramme for intervju
- 6 Eksempel på samtykkeskjema
- 7 Eksempel på intervjuguide



# Innhold

Forord .....	i
Sammendrag .....	ii
Abstract .....	iii
Liste over tabeller .....	iv
Liste over figurer .....	iv
Liste over forkortelser .....	v
Oversikt over vedlegg .....	vi
1. Introduksjon og teoretisk forankring.....	1
1.1 Skolemåltidet i et historisk perspektiv.....	1
1.2 Skolen som helsefremmende arena .....	2
1.3 Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen.....	3
1.4 Skolemåltidet utenom Norge.....	4
1.5 Skolemåltidet i Norge .....	5
1.6 Elevens læringsmiljø i grunnskolen.....	6
1.7 Den sosioøkonomiske modellen.....	9
1.8 Den aktuelle kommunen .....	11
1.9 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	13
2. Metode.....	14
2.1 Litteratursøk.....	14
2.2 Forståelse .....	15
2.3 Studiedesign.....	15
2.3.1 Fenomenologisk fremgangsmåte.....	16
2.3.2 Semistrukturert dybdeintervju.....	16
2.3.3 Intervjuguide utvikling .....	18
2.3.4 Utvalg .....	20
2.3.5 Datainnsamling.....	22
2.4 Transkribering og analyse.....	23
2.4.1 STC Trinn 1 Fugleperspektiv .....	25
2.4.2 STC Trinn 2 Utvelgelse av meningsbærende enheter.....	25
2.4.3 STC Trinn 3 Kondensering – De meningsbærende enheter abstraheres.....	27
2.4.4 STC Trinn 4 Rekontekstualisering .....	29
2.5 Forskningsetiske aspekter .....	30
3. Resultater.....	32
3.1 Å være tilstede .....	32

3.1.1 Fysisk tilstede.....	33
3.1.2 Struktur tilstede .....	34
3.1.3 Sosial relasjon tilstede .....	36
3.2 Likhet .....	39
3.2.1 Alle spiser samme mat.....	39
3.2.2 Sosial utjevning.....	41
3.3 Metthet.....	43
3.3.1 Å bli mett .....	43
3.3.2 Det de spiser er sunnere enn før .....	45
3.4 Ro.....	47
3.4.1 Matro .....	47
3.4.2 Læringsro .....	48
4. Diskusjon.....	52
4.1 Resultatdiskusjon .....	52
4.1.1 Å være tilstede.....	52
4.1.2 Likhet.....	58
4.1.3 Metthet.....	61
4.1.4 Ro .....	65
4.2 Metodediskusjon .....	67
4.2.1 Reliabilitet.....	67
4.2.2 Validitet .....	70
5. Konklusjon .....	71
6. Referanser.....	72
Vedlegg 1 Kopi av elektronisk godkjenning fra NSD .....	78
Vedlegg 2 Kommunens evaluering av skolemåltidet.....	80
Vedlegg 3 Informasjonsbrev til kommunen .....	83
Vedlegg 4 Observasjonsskjema skolemåltidet .....	85
Vedlegg 5 Tidsramme for intervju.....	86
Vedlegg 6 Eksempel på samtykkeskjema .....	88
Vedlegg 7 Eksempel på intervjuguide .....	92

## 1. Introduksjon og teoretisk forankring

Elever i grunnskolen i dag drar hjemmefra tidlig på morgenen og kommer ikke hjem før etter mange timer. I løpet av tiden på skolen følger de et stramt tidsprogram hvor de beveger seg mellom ulike læringsarenaer. Elevene går ut og inn av undervisningsarenaer ledet av pedagogisk personale, og i friminuttene er det tilsyn av voksne. Vekslingen går fra fagsentrert fokus til sosial kompetanseheving, selv om begge deler flyter mer eller mindre i hverandre gjennom hele skoledagen. Alle elevene vil i en av disse pausene ha et skolemåltid, omtrent midt på dagen. For de fleste i den offentlige skolen vil den bestå av medbrakt matpakke, men noen kommuner tilbyr helt eller delvis foreldrebetalt skolemåltid, og i noen kommuner går elevene til et gratis skolemåltid. Det kan være utfordrende for elevene å holde motivasjonen for læring oppe en hel dag, da de egentlig aldri tar pause før de forlater læringsinstitusjonen. Inntak av mat i løpet av skoledagen er essensielt for å dekke både sosiale og ernæringsmessige behov hos skoleelevene.

### 1.1 Skolemåltidet i et historisk perspektiv

Barn og unge tilbringer mye tid på skolen i løpet av sine ti år med obligatorisk skolegang i Norge. Skolemåltidet er primærtiden for inntak av næring i løpet av elevenes skoledag. Helsedirektoratet (2015a) definerer begrepet *skolemåltid* som mat og måltider som blir spist på skolen, enten i form av medbrakt mat eller som mat og måltider som serveres i regi av skolen gratis eller betalt av foresatte/elever. *Matpause* er i denne oppgaven definert som det tidsrommet elevene har til å spise lunsjmåltidet eller frokosten på skolen.

Mens mange land i Europa har skolemåltider som er helt eller delvis finansiert av det offentlige, er skolemåltidet i grunnskolen i Norge i hovedsak basert på medbrakt matpakke.

Skolemåltidet har eksistert i over 130 år, og det hadde sammenheng med innføring av Folkeskolen i 1889 og ca. 30 timers skolegang i uka (Opplandsarkivet, u.d). Elevene over hele landet fikk da lange skoledager. Måltidet har utviklet seg fra havresuppe med melk, via et varmt middagsmåltid til underernærte elever, til Oslofrokosten (Oslo kommune, u.d). Oslofrokosten besto av melk, to kavringer med pålegg og frukt eller grønnsaker. Senere kom Sigdalsfrokosten som besto av melk, råkost og medbrakt skolemat, og er utgangspunktet for

det som skolemåltidet består av i dag (Oslo kommune, u.d). Gjennom tidene har det vært satset på både melk- og frukt-ordninger (Helsedirektoratet, 2019), og i de senere år er det skoler og kommuner som har testet ut eller innført et gratis skolemåltid. Noen skoler eller kommuner har valgt å følge anbefalingene fra en arbeidsgruppe som ble nedsatt av Kunnskapsdepartementet (2006a), og tilbyr et brødmåltid, melk, frukt og grønnsaker som skolelunsj.

Skolemåltidet har historisk sett vært knyttet til det generelle velferdsnivået i samfunnet, med lite offentlige tilskudd for felles matordning i gode tider (Andresen & Elvbakken, 2007). Barn og unge er en utsatt gruppe i samfunnet når det gjelder ernæring, da behovet for næringsstoffer er høyt i forhold til energibehovet fordi de er i vekst og utvikling. I tillegg utvikler de spisevaner og atferdsmønster i forhold til kosthold, som kan vedvare gjennom hele livet. I følge WHO (2006) bør skolene prioritere sunn mat i løpet av skoledagen, da det har en positiv innvirkning på elevenes trivsel og dermed forbedret læringsevne og akademiske resultater.

## 1.2 Skolen som helsefremmende arena

Både i WHO og i EU (WHO, 2013) er betydningen av å fremme sunt kosthold gjennom arbeid med mat og måltider i skolen vektlagt. I den norske strategien for forebygging av ikke-smittsomme sykdommer, er tilrettelegging av sunne måltider i skolen et av de anbefalte tiltakene for å nå målene om at barn og unge etablerer gode kostvaner (Helse- og omsorgsdepartementet, 2013b).

I Folkehelsemeldingen (2019) er det satt opp tre hovedmål for folkehelsearbeidet i Norge. Et av dem er at vi skal skape et samfunn som fremmer helse i hele befolkningen og reduserer sosiale helseforskjeller. Kostholdet påvirker helsa vår i stor grad, og skolen kan være en velegnet arena for helsefremmende tiltak, også for å redusere sosiale ulikheter i samfunnet. WHO (u.å.) definerer helse som en tilstand av fysisk, psykisk og sosialt velvære, og ikke bare fravær av sykdom og/eller andre lidelser.

I FNs konvensjon om barnets rettigheter, artikkel 28 (1989), står det at alle barn i Norge har rett til gratis utdanning. Størsteparten av barna kan nås gjennom den offentlige skolen, da det

er få som går på private skoler eller har hjemmeundervisning. Det betyr at stort sett alle har hatt, har eller kommer til å få et forhold til skolemåltidet. I Opplæringsloven, § 9A.2 (1998) er skolen pålagt å ha et godt fysisk og psykososialt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Skolemåltidet skal være med å bidra til nettopp å fremme helse, trivsel og læring. Gjennom å skape en god ramme rundt måltidet, blir det hyggeligere å spise sammen og maten får en sentral plass (Helsedirektoratet, 2015a).

### 1.3 Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen

Helsedirektoratet (2015b) har utarbeidet *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen*, og her understrekes skolemåltidets betydning for læringsmiljøet:

*«Fra et læringsperspektiv er måltidene en grunnleggende faktor for å fremme konsentrasjon og læring. Gode rammer for måltidet, med ro og nok tid til å nyte maten, gir grunnlag for gode måltidsopplevelser og trivsel» (Helsedirektoratet, 2015b, 1. avsnitt).*

1. Det bør tilrettelegges for måltider med maksimalt tre - fire timers mellomrom.
2. Det bør legges fysisk til rette for måltid som fremmer matglede, sosialt samvær, trivsel og helse.
3. Elevene bør sikres nok tid til å spise, minimum 20 min.
4. Elevene bør få tilsyn av en voksen i matpausen.
5. Kaldt drikkevann bør alltid være tilgjengelig, som tørstedrikk og til måltidene.
6. Elever bør tilbys ordninger som sikrer tilgang til grønnsaker, frukt eller bær daglig.
7. Elevene bør tilbys ordninger som sikrer tilgang til melk til måltidene: lettmelk med 0,7 % fett eller mindre, vanlig lettmelk og/eller skummet melk.
8. Det bør tilrettelegges for håndvask før måltidet.
9. Lagring, tilberedning, servering og merking av mat må skje i samsvar med regelverk og råd fra mattilsynet.
10. Det bør tas hensyn til elever med matallergi og matintoleranse.
11. Dersom juice tilbys, bør enhetene ikke overstige 250 ml.
12. Brus, saft og annen drikk tilsatt sukker eller søtstoff samt koffeinholdig drikk bør ikke tilbys.
13. Måltider som tilbys, bør bygge på helsedirektoratets kostråd og være ernæringsmessig fullverdige.
14. Det bør brukes brød- og kornprodukter med mye fiber og fullkorn og lite fett, sukker og salt.
15. Tilbudet av pålegg bør være variert og alltid inkludere fiskepålegg og grønnsaker.
16. Ved servering av varmmat bør det varieres mellom fisk-, kjøtt- og vegetarretter.
17. Matoljer og flytende og myk margarin bør brukes fremfor hard margarin og smør.
18. Matvarer med lavt saltinnhold bør prioriteres og bruk av salt i matlaging og på maten bør begrenses.
19. Bakevarer og andre produkter med mye sukker og/eller fett bør forbeholdes spesielle anledninger.
20. Sjokolade, godteri, potetgull og annen snacks bør ikke tilbys.
21. En miljøvennlig praksis bør tilstrebes, og lite matsvinn og et mattilbud hvor plantebaserte matvarer og fisk er sentralt.

*Figur 1: Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen.*

Målet med denne retningslinjen er å bidra til at elevene sikres gode rammer for måltidene og god ernæringsmessig kvalitet på mat- og drikketilbudet. Retningslinjen består av 21 konkrete

tiltak for hvordan dette kan oppnås, figur 1. Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider fremmer viktigheten av matens betydning for elevene i både nær og fjern fremtid. Det begrunnes med at elevene er i vekst, og trenger næring av både fysiologiske og psykologiske grunner. I tillegg begrunnes retningslinjen med at skolemåltidet har en sosial betydning (Helsedirektoratet, 2015b).

#### 1.4 Skolemåltidet utenom Norge

Det er store forskjeller mellom de europeiske landene i hvordan skolemåltidet er organisert. I for eksempel Sverige, Finland, Storbritannia og Frankrike serverer skolene lunsj til elevene hver dag. I Norge, Irland og Østerrike velger skolene selv om de vil tilby skolemåltid eller ikke, mens i Danmark og Nederland må elevene ta med matpakke hjemmefra (WHO, 2006). Vi valgte å se nærmere på hvordan skolemåltidet er organisert i de nordiske landene. Sett i et internasjonalt perspektiv er utdanningssystem og velferdsordninger relativt like i de nordiske landene, men til tross for dette er skolemåltidet organisert på ulike måter. Finland og Sverige er i særstilling, da de har lovfestet rett til gratis skolemat for elevene i grunnskolen, og dette er det, så langt vi vet, ingen andre land i verden som har (Dahl & Jensberg, 2011).

Finland innførte gratis skolemåltid for alle elevene i grunnskolen allerede i 1948, og er det landet i verden som har lengst erfaring med dette (Pellikka, 2019). De begynte med å servere et varmt måltid i skolene under andre verdenskrig, da det var matmangel, stor fattigdom og mye feilernæring i landet. I Finland har man lagt vekt på gratis skolegang og gratis skolemat for å gi like muligheter til alle barn. Styrkene ved deres skolematordning er at alle elever i grunnskolen og videregående skole får servert et sunt, ernæringsmessig balansert skolemåltid, som er styrt gjennom nasjonal lovgivning, veiledning og anbefalinger. Selv om det i Finland blir servert et tre-retters varmt gratis skolemåltid, er det ikke alle elevene som spiser skolematen, eller at de bare benytter seg av deler av måltidet. Dette har vist seg å henge sammen med sosioøkonomiske forhold (Dahl & Jensberg, 2011).

I Sverige ser man også at ikke alle elevene benytter seg av mattilbudet, og at bruken er sosioøkonomisk betinget ved at de med lav sosial status benytter seg hyppigere av tilbudet enn gjennomsnittet (Dahl & Jensberg, 2011).

I Danmark har ikke elevene lovfestet rett til skolemat, men det er opp til skoleeier ved kommunene å innføre frivillige ordninger (Dahl & Jensberg, 2011). Det viser seg at det ikke alltid er sunn mat som serveres der hvor de har en skolematordning. Danmark har statlige retningslinjer for skolemat, men disse er enkle og består av et begrenset antall anbefalinger.

Island har lovpålagt at elevene skal få mat i løpet av skoledagen, men ikke at skolematen skal være gratis. Her er det skoleeier som bestemmer om ordningen skal finansieres ved foreldrebetaling eller full offentlig finansiering. De aller fleste kommunene subsidierer måltidet. Noen skoler tilbyr også grøt til frokost og frukt i pausene før og etter lunsj, da dette blir anbefalt i den nasjonale retningslinjen. Ifølge Nordisk ministerråd konkluderer de med: «Det finnes ikke godt forskningsmessig belegg for å etablere skolematordninger med tanke på å bedre elevers helse eller læring» (Dahl & Jensberg, 2011, s. 94).

## 1.5 Skolemåltidet i Norge

I Norge er det ikke lovpålagt krav om mat i grunnskolen, og i likhet med Danmark er det opp til den enkelte skoleeier om man ønsker å innføre frivillige skolematordninger. Et unntak er at det i Norge i perioden 2007 – 2013 var en lovpålagt ordning med gratis frukt og grønt til elevene. Regjeringens forskrift sa følgende «*Kommunen skal kvar skoledag gi alle elevar ved ungdomsskolar og kombinerte skolar gratis frukt og grønnsaker*» (Kunnskapsdepartementet, 2013, 2. avsnitt).

De fleste elevene i norsk skole spiser medbrakt matpakke, men det er gjennomført noen forskningsprosjekt der man har testet ut andre alternativ. Skolematprosjektet for Aust-Agder var en intervensjonsstudie med totalt 164 deltagere i alderen 10-12 år, der det ble undersøkt om et gratis, sunt skolemåltid hver dag hadde sammenheng med inntak av sunn mat i skoletiden (Illøkken et al., 2017). Her fant man at servering av gratis skolemåltid hver dag i 6 måneder, økte barnas inntak av sunn mat ved lunsjtid. Dette var i hovedsak som følge av økt inntak av frukt, grønnsaker og fiskepålegg, sammenlignet med kontrollgruppen. En annen statistisk analyse av resultatene til Vik (2019) fra et skolematprosjektet for Aust-Agder viste at servering av gratis skolemåltid hver dag over en periode på et år ikke forbedret den totale måltidsfrekvensen i intervensjonsgruppen sammenlignet med kontrollgruppen

I en intervensjonsstudie der 10. klassinger på en skole på Sør-Vestlandet ble tilbudt gratis frokost i 4 måneder, viste resultatene bedre kostholdsvaner og redusert vektøkning i intervensjonsgruppen sammenlignet med kontrollgruppen (Ask, Hernes, Aarek, Johannessen & Haugen, 2006). Dette kan indikere at et skolemåltid muligens kan ha innvirkning på helsen senere i livet. Vik (2019) sitt studie viste at ved å servere et gratis skolemåltid i et år til 10-12-åringer, økte barnas inntak av sunn mat, og spesielt blant barn med lavere sosioøkonomisk status (SØS). Denne studien viste at et gratis skolemåltid kan bidra til å fremme sunne matvaner, i tillegg til å redusere helseforskjeller blant skolebarn. I en annen norsk studie av tenåringer sammenlignet man forbruksvanene til elever som brukte skolekantine med de som ikke gjorde det (Chortatos et al., 2018). Her fant man ut at de elevene som brukte kantina, også ofte kjøpte snacks og sukkerholdig drikke fra butikker i nærheten av skolen. En av konklusjonene i denne studien var at det bør fokuseres på å tilby sunne og rimelige produkter i skolekantinene, for å kunne konkurrere med butikker i nærheten av skolen.

Resultater fra den landsrepresentative spørreskjemaundersøkelsen som heter «Helsevaner blant skoleelever. En WHO-undersøkelse i flere land» gjort av Samdal (2012) viser at det skjer en endring når elevene kommer i ungdomskolen. En god del av elevene, og da særlig guttene fra familier med lavere sosial status, spiser mindre skolemat på ungdomskolen. Undersøkelser har vist at en del elever ikke har med seg matpakke, og dette er et økende problem spesielt for elever på ungdomstrinnet (Kunnskapsdepartementet, 2006a).

## 1.6 Elevers læringsmiljø i grunnskolen

Læringsmiljø er ikke et entydig begrep, og det defineres forskjellig i de ulike fagmiljøene. Vi har valgt å bruke Utdanningsdirektoratets (Udir) definisjon av begrepet læringsmiljø: «Med læringsmiljø menes de samlede kulturelle, relasjonelle og fysiske forhold på skolen som har betydning for elevenes læring, helse og trivsel» (Utdanningsdirektoratet, 2016, 1. avsnitt). Når læringsmiljøet er godt opplever elevene tillit, anerkjennelse og trygghet (Kunnskapsdepartementet, 2010). Det vektlegges at i et godt læringsmiljø opplever elevene at de er en del av et fellesskap, og at det er gode relasjoner mellom lærere og elever, og likeså mellom elevene. Videre vektlegges det at elevene opplever høye og realistiske forventninger der det er satt tydelige mål for faglig og sosial utvikling og læring, og at elevene får klare og konstruktive tilbakemeldinger fra lærerne. Det fremheves at undervisningen må ha en tydelig



struktur og ledelse, og at det er klare forventninger til atferd og arbeidsro. Det poengteres at både lærere, elever og foreldre kan bidra til å skape en god kultur for læring. Kunnskap tilegnes i et godt læringsmiljø med blant annet overnevnte faktorer, men i denne oppgaven er fokuset skolemåltidet.

Forskning har vist at det er en sammenheng mellom læringsmiljøet og elevenes faglige prestasjoner (Kunnskapsdepartementet, 2010). De som trives og opplever å ha et godt læringsmiljø, oppnår også gode resultater på skolen (Øia, 2011). I en NOVA undersøkelse konkluderte man med at på ungdomsskoler der elevene opplever å ha et positivt læringsmiljø, har foreldrenes utdanningsnivå, kjønn og minoritetsstatus mindre betydning for elevenes prestasjonsutvikling enn på skoler der elevene har et dårlig læringsmiljø (Bakken, 2010). Det kommer videre fram at for elever med lavt utdannede foreldre, har et godt læringsmiljø større betydning for hvordan elevene utvikler seg prestasjonsmessig, enn det har for elever med foreldre som har høy utdanning. Dette viser at det er viktig å identifisere faktorer som kan påvirke læringsmiljøet i en positiv retning for å utjevne sosiale forskjeller.

I mange skolesammenhenger brukes også begrepet skolemiljø, der alle elever har rett til et godt skolemiljø som er trygt og gir læringslyst, god helse og trivsel (Utdanningsdirektoratet, u.d). Hva som er et godt skolemiljø, vil variere fra elev til elev. Overordnet handler det om at de fysiske, psykiske og sosiale forholdene ligger til rette for gode skoledager for læring. En annen benevnelse i skolen er klassemiljø. Dersom skolemiljøet er overordnet for skolen, vil klassemiljøet gjelde for en mindre enhet på skolen. Klassemiljø er kanskje et utdatert begrep, da elevene sjeldent er organisert i klasser lenger. Begreper som trinn, gruppe og base er benevnelser som har erstattet klassen, og på den måten kan læringsmiljøet være vel så beskrivende, da det dekker elevinndeling uavhengig av størrelse.

Det er gjort lite forskning på sammenhengen mellom skolemåltid og læring eller læringsmiljø blant skolebarn i industrialiserte land. Den forskningen som er gjennomført angående dette tema har i stor grad dreid seg om feil- og underernærte barn i utviklingsland, og denne forskningen er ikke uten videre overførbar til vestlige forhold (Dahl & Jensberg, 2011). I en systematisk gjennomgang av forskningslitteratur som ser på sammenhengen mellom skolemåltid og læringsmiljø, ble det funnet to relevante studier som begge er fra Storbritannia (Golley et al., 2010; Storey et al., 2011). I en kontrollert intervensjonsstudie så man på om skolemåltidet hadde noen innflytelse på elevenes atferd i læresituasjonen for barn i tredje til

femte klasse (Golley et al., 2010). Her fant man at skolemat og utforming av spiserommet kan ha positiv innvirkning på elevenes oppmerksomhet, men at det også er viktig med oppfølging og tilsyn av voksne for å oppnå denne effekten. I en RCT av ungdomsskoleelever fant man ut at ved å endre mattilbudet og spisemiljøet, kan man oppnå en bedre læring i timene etter lunsj (Storey et al., 2011). Begge disse kvantitative studiene konkluderer altså med at det å gjøre endringer i spisemiljøet har en positiv effekt på elevenes konsentrasjon og oppmerksomhetsnivå (Golley et al., 2010; Storey et al., 2011).

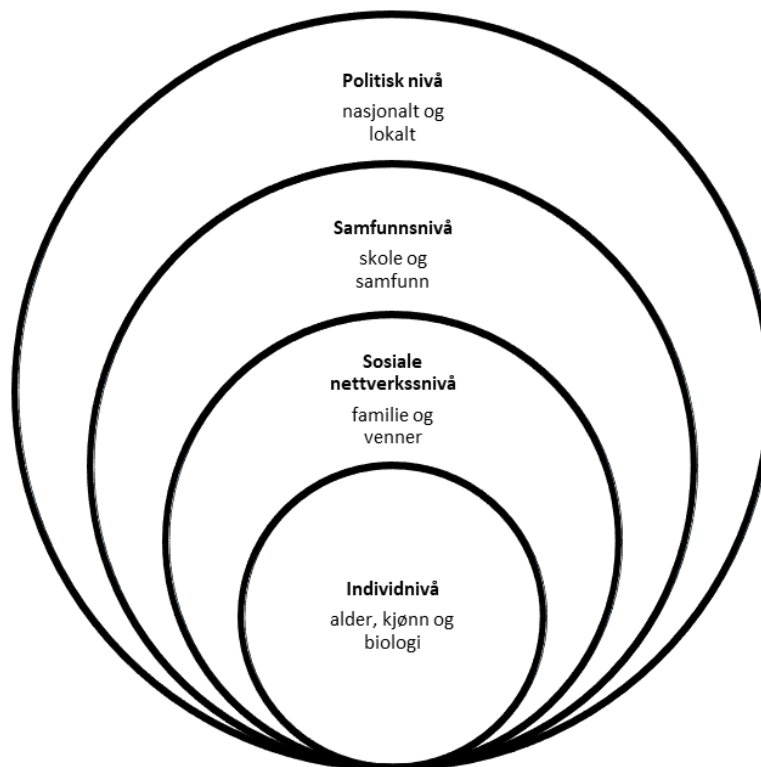
I Wales i Storbritannia har man innført gratis sunn frokost på barneskolene, og i en RCT av gjort av Murphy (2011) med 4350 elever fra 111 skoler i alderen 9 til 11 år, så man på om servering av gratis skolefrokost hadde effekt på atferd i klasserommet, kognitiv ytelse og holdning til frokostspising. Etter 12 måneders intervensjon viste resultatene at gratis frokost ikke hadde noen innvirkning på atferd i klasserommet eller kognitiv ytelse. Andelen elever som droppet frokosten ble ikke redusert, men elevene som spiste frokost hjemme byttet til å spise frokost på skolen. Elevene i intervensjonsgruppen rapporterte at de spiste sunnere frokost, og hadde en mer positiv holdning til å spise frokost enn elevene i kontrollgruppen, noe som kan ha konsekvenser for kostholdsvaner senere i livet.

Finland står i en særstilling i forhold til de andre nordiske landene når det gjelder læringsferdigheter i skolen, da de oppnår statistisk signifikant bedre resultat i internasjonale undersøkelser (Dahl & Jensberg, 2011). Til tross for at de også i Finland mangler forskning på sammenhengen mellom skolemåltid og læringsresultater, ser myndighetene på skolemåltidet som en del av suksessen i skolesystemet (Pellikka, 2019). Det er et sosialt støttende tiltak, og har en sosialt utjevne funksjon. Erfaringene de har høstet har ført til at de har definert skolemåltidet som en del av utdannelsen, ved at det har en pedagogisk funksjon, og det skal være en lærer tilstede under måltidet. Det vektlegges at skolemåltidet ikke bare har betydning for å tilfredsstille elevenes næringsbehov, men at det også er en del av skolens omsorg for elevene. De ser på skolemåltidet som en investering i effektiv læring. I Sverige fikk alle elever i grunnskolen i 1997 lovfestet rett til et varmt gratis skolemåltid. Mattilbudet er ikke i like stor grad regulert i lovverket som i Finland, og det er større forskjeller i hva skolene tilbyr. Forskningsmessig har man heller ikke i Sverige funnet grunnlag for å si noe om sammenhengen mellom skolemåltidet og læring (Dahl & Jensberg, 2011).

Ifølge Kunnskapsdepartementet sin rapport fra 2006 kommer det frem at det finnes lite forskning på virkningen på læringsutbyttet av skolemåltidet i Skandinavia, men erfaringer viser at elevene blir mer konsentrert og opplagte i timene. Ut fra dette antas det i rapporten at skolemåltidet økte læringsutbytte.

### 1.7 Den sosioøkonomiske modellen

Den sosioøkonomiske modellen (SØM) vil bli brukt som teoretiske grunnlag i denne masteroppgaven i samfunnsernæring. Den beskriver påvirkningsfaktorer for helse i et helhetlig perspektiv, og den er modifisert av modellen til Dahlgren og Whitehead (2009) og tilpasset elever på mellom- og ungdomstrinnet i forhold til læringsmiljøet, figur 2.



*Figur 2: Modifisert sosioøkonomisk modell tilpasset vår studie.*

SØM ble brukt som bakgrunnsdokument til WHO's strategidokument for Europa, og den er også tatt med Folkehelsemeldinga (Helse- og omsorgsdepartementet, 2013a). Det viser at SØM har både internasjonal og nasjonal aksept, og er derfor relevant for bruk i vår oppgave. Modellen beskriver interaksjonen mellom eleven og det sosiale og fysiske miljøet som eleven er en del av (Contento, 2016). Her er det særlig aktuelt å fokusere faktorer som kan påvirke

matvalg og helse både positivt og negativt. Det gjelder det sosiale nettverket, som inkluderer venner og familie, og samfunnsnivået som inkluderer skole og nærmiljøet. Modellen gir forståelsen for hvilke strategier som gjelder og hvilken innvirkning det kan ha for eleven (Dahlgren & Whitehead, 2009)

Eleven i skolen, er regulert av regler og retningslinje fra både nasjonale og internasjonale føringer som den utenforliggende delen av modellen, de generelle sosioøkonomiske, kulturelle og miljømessige betingelser.

Miljøaspektet på det politiske nivået har i de senere årene fått større betydning og har i det siste virkelig skutt fart og bærekraftighet blir tatt hensyn til i fagfornyelsen. I overordnet del, under tverrfaglige temaer vil bærekraftig utvikling bli ett av de prioriterte tverrfaglige temaene (Utdanningsdirektoratet, 2017). Elevene er bevisst sine bærekraftige miljøvalg som kan skape læringsforholdene. De fysiske-, sosiale- og miljøforholdene vil påvirke utvalgets erfaringer om hvilken betydning skolemåltidet kan ha på læringsmiljøet.

Ut fra SØM vil vi i denne oppgaven definere områdene utdanning og arbeidsmiljø, og til dels leve- og arbeidskår, som en kombinasjon som utgjør skolen. Elevene er i utdanning på skolen, og det er deres arbeidsmiljø, leve- og arbeidskår. Gjennom erfaringene til lærere, skoleledere, skoleeier og mobbeombud vil denne oppgaven belyse skolemåltidets betydning for læringsmiljøet på de ulike skolene.

Forskning viser at skolen er en viktig arena også for å innarbeide gode rutiner, som gir gode kostvaner gjennom hele livet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2013b). Eleven er i skolen og skolen er en del av en helsefremmende institusjon og har et ansvar for enkeltindividene.

Kunnskapsdepartementet har utarbeidet en rapport om skolemåltidet i grunnskolen (Kunnskapsdepartementet, 2006a). I denne rapporten kommer det fram at man kan forvente en betydelig helsegevinst ved innføring av et gratis og sunt skolemåltid, fordi dette kan føre til en reduksjon i overvekt og kostholds relaterte sykdommer blant barn og unge. Matvaner etableres tidlig og det forventes at det påvirker risikoen for sykdom også senere i livet. Ved et sunt skolemåltid kan forekomsten av fedme og kostholdsrelaterte sykdommer som hjerte-/karsykdommer, diabetes 2 og kreft reduseres (Kunnskapsdepartementet, 2006a). Gjennom skolemåltidet vil de fleste elever innbefattes da alle barn i Norge går på skole. Kostvanene blir

tilegnet i læringsmiljøet gjennom hele skoleløpet og senere i livet, og er en helsegevinst som kan utløse en samfunnsøkonomisk gevinst og virke direkte inn på eleven.

Den offentlige skolen er underlagt *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen*, som er i tråd med internasjonale anbefalinger. De skolene som er i privat regi, må også forholde seg til disse retningslinjene. Det vil være til hjelp for elever fra hjem med lavere sosial status, der forskningen viser at de har mindre regelmessighet i alle måltider unntatt middag. Dette handlet spesielt om elever på ungdomstrinnet. Videre inntar elever fra lavere sosial status større mengder mat med høyt sukkerinnhold, og spiser mindre frukt og grønnsaker (Samdal et al., 2012).

Når det gjelder det neste nivået i SØM, som er sosiale nettverk, menes det i denne oppgaven medelever og lærere i tillegg til familie, venner og andre som står i god relasjon til eleven. Dette vil også inkludere de elevene som blir mobbet og som kan oppleve skolehverdagen uten sosial støtte og nettverk, noe som i verste fall kan virke hemmende eller gjøre livssituasjonen vanskelig for disse elevene.

Innerst i modellen er det individuelle faktorer som levevaner og mestring. I denne oppgaven handler det om elevens kostholdsvaner, som påvirkes av elevens alder, kjønn og de fysiske faktorene. Når det gjelder kostvaner har vi allerede vært inne på det i et overordnet perspektiv og i forhold til sosial status. Det å sikre at alle elever får tilbud om den samme, sunne maten utjevner ulikheter mellom elevene og toner ned foresattes sosioøkonomiske status som faktor for å tilegne seg kunnskap. Elevene kan på den måten uavhengig av foresattes bakgrunn tilegne seg kunnskap. Det kan øke sjansen for å gjennomføre videregående skole, og eventuelt høyere utdanning, noe som kan føre til høyere sosial status.

## 1.8 Den aktuelle kommunen

Kommunestyret i den aktuelle kommunen vedtok å innføre gratis skolemåltid og ha økt fokus på fysisk aktivitet som et forsøksprosjekt fra høsten 2013, og det har vært et fast tilbud siden da. Kommunen definerer skolemåltidet som en del av kommunens forebyggende arbeid innenfor kosthold og helse. Dette ble gjort på bakgrunn av en levekårsundersøkelse og kommunen bevilget penger til ordningen. De midlene som ble brukt til den da lovpålagte frukt

og grønt ordningen, ble istedenfor brukt til å delfinansiere tiltaket. *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen* dannet rammen for det gratis skolemåltidet.

Ut over disse retningslinjene kunne skolene selv legge opp til lokale løsninger, og en av de tre skolene i kommunen valgte å servere frokost som det gratis skolemåltidet, fordi mange av elevene har lang skolevei og må dra hjemmefra tidlig da de kommer med skolebuss. De to andre skolene serverer lunsj. Det gratis skolemåltidet består av brødsiver med variert pålegg, lettmargin, oppdelt frukt og grønnsaker, samt melk og vann til drikke. Den minste skolen har i tillegg varm mat to ganger i uken.

Etter et halvt år valgte kommunen å gjennomføre en evaluering av prosjektet. Skolene fikk et evalueringsskjema der både elever, lærere og foresatte var med i undersøkelsen. Skjemaet var et avkryssningsskjema, i tillegg til at det var muligheter for å gi positiv eller negativ tilbakemelding på prosjektet. Kommunen oppsummerte med at brukerne i kommunen i stor grad var tilfreds med ordningen. Det viste seg å være ulike tilbakemeldinger fra de tre skolene. Den minste skolen i kommunen, som var organisert med et nært samarbeid med barnehage og serverte varm mat to ganger i uken, fikk de beste tilbakemeldingene, mens den største skolen i kommunen fikk tilbakemeldinger om at det var noen organisatoriske utfordringer. Noen av tilbakemeldingene gikk ut på at de gjerne vil prøve ut ulike måltider, for eksempel frokost på den største skolen og lunsj på de andre. Foreldre og elever ønsket også at barna skulle få servert varm mat en gang i uka, i tillegg til at de ønsket en større variasjon av pålegg. Tilbakemeldingene fra foreldrene handlet om at de opplevde at elevene var mindre slitne og at de ikke var så sultne når de kom hjem. Lærernes tilbakemelding fra skolen, som innførte gratis skolefrokost, var at de opplevde det som en fin start på dagen og at de fikk mer opplagte elever. Videre mente noen lærere at det tok lang tid før alle var på plass etter endt spisetid slik at de mistet noe av undervisningstiden i første time. Oppsummeringen viste likevel at prosjekt hadde en positiv effekt, og elevene virket mer motiverte til skoledagen.

Kommunen valgte å gjøre en ny evaluering med det samme spørreskjemaet etter å ha prøvd ut prosjektet i ett år, vedlegg 2. Hovedinntrykket etter ett år var at elever, lærere og foresatte stort sett var tilfreds med ordningen. På den ene skolen som ikke lå så langt fra butikken, så lærerne en stor endring med at det var færre elever som gikk på butikken i friminuttet. Det førte også til at de kom tidsnok til timen etter lunsjen. Lærerne viste også til at det var mer sosialt å spise sammen, og at de i tillegg holdt ut hele skoledagen siden de fikk i seg mer

ernæringsriktig mat. Lærerne ga tilbakemelding om at skolemåltidet krevde mye organisering. Det var også noen lærere som mente det ble en mer kaotisk matpause, mens andre lærere meldte det motsatte og syntes det ble mer ro rundt måltidet. Kommunen konkluderte med at det var for tidlig å si noe om effekten av innføring av gratis skolemåltid i kommunen, da de ikke hadde lang nok erfaring med ordningen, men evalueringene tilsa likevel at kommunen videreførte prosjektet.

## 1.9 Problemstilling og forskningsspørsmål

I økonomisk utviklede land, gir den forskningen som foreligger, ikke klare bevis for at skolemat har en positiv effekt for læring på kort sikt (Dahl & Jensberg, 2011). Det poengteres imidlertid at selv om man ikke kan konkludere med at maten i seg selv har en slik effekt, så kan skolemåltidet ha en positiv effekt på læring. Forfatterne av læreboka «*Samfunnsernæring*» (Engeset, Torheim & Øverby, 2019) etterlyser forskning på hvilken innvirkning skolemåltidet kan ha på læringsmiljøet. De framhever at det har vært gjort mange tiltak, men få intervensjoner i norsk skole, og de som har vært gjennomført, har fokusert på maten og matens innhold, ikke på læring og læringsmiljø. I denne kvalitative studien vil vi adressere kunnskapshullet, og å se på hvordan innføringen av et gratis skolemåltid påvirket elevers læringsmiljø i en mindre norsk kommune. Følgende problemstilling ble valgt:

*Hvilke erfaringer har lærere, skoleledere, skoleeier og mobbeombud med hvordan læringsmiljøet påvirkes av et tilbud om gratis skolemåltid?*

Problemstillingen er videre brutt ned i følgende forskningsspørsmål:

1. Hvordan beskriver informantene skolemåltidet før og etter at gratis skolemat ble innført?
2. Hvordan opplever informantene at læringsmiljøet har blitt påvirket etter at gratis skolemåltid ble innført, sammenlignet med hvordan de opplevde dette tidligere?

## 2. Metode

I dette kapittelet vil først litteratursøk bli beskrevet, før vi redegjør for vår forforståelse. Forforståelsen er viktig da det er utgangspunkt for spørsmålsstillingen i intervjuguiden og resultattolkning. Videre vil vi ta for oss studiedesign, før utdyping av intervjuguideutvikling og gjennomgang av utvalgsriterier. Deretter blir datainnsamlingen, transkribering og analysemetoden beskrevet. Til slutt blir det redegjort for forskningsetiske aspekter.

### 2.1 Litteratursøk

For å innhente relevant litteratur for problemstillingen i denne studien ble det gjort søk i databasene Ovid Medline, Education Source, Cinahl, PubMed, Google Scholar og Oria. I tillegg ble bibliotekene ved OsloMet Universitet og Universitetet i Tromsø, Norges Arktiske Universitet brukt. Det har blitt avholdt flere møter med bibliotekar på OsloMet, både i oppstarten av prosjektet og fortløpende gjennom prosessen. Det ble brukt følgende søkeord både separat og i kombinasjon: «school meal», «food services», «meal\*», «breakfast», «lunch», «eat\*», «food», «school», «classroom», «wellbeing», «well-being», «quality of life», «thriving», «thrive», «concentra\*», «learning environment», «environment\*», «social\*», «psykosocial\*», «læringsmiljø», «skolemåltid», «skolemat» og «skolelunsj». For de ordene som er markert med stjerne (\*) ble det søkt på stammen av ordene, såkalt trunkering.

Det første litteratursøket ble gjort i Ovid Medline. Resultatet av dette søket ga kun 36 treff, som alle viste seg å være lite relevante. Neste søk ble gjort i databasen Education Source, noe som resulterte i 1296 treff. For å begrense dette søket, ble «qualitativ» eller «interview» inkludert som kombinasjonsord, og det reduserte antall treff til 263. Et søk i databasen Cinahl resulterte i 1957 treff. Mye av dette viste seg å være forskning på overvekt eller spising i hjemmet. For å ekskludere disse, ble det søkt etter publikasjoner der tittelen ikke skulle inneholde ord som «obese», «obesity», «overweight», «weight», «home», «parent\*» eller «family». Dette resulterte i 483 søketreff, og disse ble manuelt gjennomgått for å se om de hadde relevans for vår studie. Mange av de treffene vi fikk var relatert til helseproblemer som påvirker barns læring, spiseforstyrrelser, mentale sykdommer, ADHD, hyperaktivitet og barn med atferdsproblemer. Det var også mange treff på artikler om underernæring og mangelsykdommer på grunn av feilernæring. Mange av artiklene viste seg også å være studier



på om barn og unge spiser i tråd med anbefalingene av for eksempel frukt og grønt, fisk eller fiber. En del av treffene var også på forskningen som er gjort på ernæringsmessig sammensetning av skolefrokost eller skolelunsj. Søkene i databasene inkluderte barn i aldersgruppen 6 til 12 år, og ungdommer fra 13 til 18 år, fordi dette var forhåndsdefinerte aldersgrupper i databasene. Dermed var en del av de treffene vi fikk i litteratursøket, utenfor vårt fokus som var elever på mellomtrinnet og i ungdomsskolen, noe som tilsvarer barn og unge i alderen 10 til 16 år. De artiklene som var relevant for vår studie er inkludert i referanselisten, som gir en oversikt over alle publikasjoner som er brukt i denne masteroppgaven. Referansene er oppgitt ved bruk av referansestilen fra The American Psychological Association (APA-style) 6th Edition.

## 2.2 Forståelse

Den ene av forfatterne av denne masteroppgaven har fagbakgrunn som lærer, mens medforfatteren er kjemiingeniør og har bachelorgrad i ernæringsfysiologi. Ingen av masterstudentene kjente imidlertid til den aktuelle kommunen eller noen av informantene på forhånd.

I vår studie kan det være både en fordel og en ulempe at en av masterstudentene har jobbet mange år i skoleverket både som fagleder og som lærer når en skal gjøre dybdeintervju av lærere. Gjennom å ha god kjennskap til fenomenet som skal undersøkes, kan intervjueren få for tett og inngående engasjement, og dette kan være problematisk i intervjusituasjonen. Dersom det blir en for sterk involvering fra intervjueren, kan dette påvirke åpenheten. Gjennom å ikke være bevisst solidaritetsproblemet, både under intervjuet, men også gjennom transkripsjon og tolkningsfasen er det en fare for å påvirke materialet (Dalen, 2011). Derfor var vi veldig bevisst på denne problematikken, nettopp for å unngå å påvirke materialet.

## 2.3 Studiedesign

Målet vårt var å oppnå en dypere forståelse for den betydningen skolemåltidet har for læringsmiljøet, og vi ville utforske hvilke erfaringer og meninger de involverte har, og ikke bare registrere hva de gjør. Ved kvalitative forskning ville vi få belyst temaet vårt på en mer

helhetlig måte, ved å få informasjon fra de som ser betydningen av skolemåltidet i sin hverdag. Denne studien er en tverrgående analyse som sammenfatter informasjon fra flere deltakere der likheter, forskjeller og variasjoner i erfaringer eller holdninger blir tolket og sammenfattet.

### 2.3.1 Fenomenologisk fremgangsmåte

Fenomenologien som filosofi ble grunnlagt av Edmund Husserl rundt år 1900, og var til å begynne med sentrert om bevissthet og opplevelse (Kvale & Brinkmann, 2017). Senere ble den av Martin Heidegger og Edmund Husserl utvidet til også å omfatte menneskets livsverden. Livsverdenen er verden slik vi opplever den i dagliglivet, uavhengig av alle forklaringer. Thagaard (2016) forklarer at fenomenologien er studien av fenomener og hvordan de i første-persons-perspektiv oppleves. Fenomenologien er basert på den subjektive opplevelsen. Det handler om menneskers oppfatning av sin livsverden, og hvordan de opplever fenomenene i den (Kvale & Brinkmann, 2017). I kvantitativ forskning er fenomenologi et begrep som fokuserer på å forstå sosiale fenomener ut ifra informantenes egne perspektiver, og beskrive virkeligheten slik den oppleves av dem. I det kvalitative forskningsintervjuet er målet ikke kvantifisering, men kvalitativ kunnskap uttrykt gjennom ord. Man ønsker å oppnå at informanten kommer med nyanserte beskrivelser av sin livsverden ved å bruke et normalt språk (Kvale & Brinkmann, 2017). I kvalitativ forskningstilnærming handler det om å få inngående kjennskap til hvordan individer lever (Dalen, 2011). I vår studie er det lærere, skoleledere, skoleeiere og mobbeombudet sine meninger ut fra deres egne erfaringer med skolemåltidet og læringsmiljøet, etter at det ble satt fokus på skolemåltidet gjennom innføringen av gratis skolemat.

### 2.3.2 Semistrukturert dybdeintervju

I et kvalitativt forskningsintervju blir kunnskapen produsert sosialt, det vil si at kunnskapen kommer fram gjennom interaksjon mellom intervjuer og informant (Kvale & Brinkmann, 2017). Kvaliteten på datamaterialet som samles inn er avhengig av ferdighetene til intervjueren og at intervjuer kjenner temaet godt for å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål underveis i intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2017).

Kvale og Brinkmann refererer til Ernest Dichter som kalte sin intervjueteknikk «dybdeintervju». Hensikten med datainnsamlingen er å intervjuere lærere, skoleledere, skoleeiere og mobbeombudet, for å få deres perspektiver på læringsmiljøet etter at gratis skolemat ble innført. For informantene betyr det at de bidrar med en fortelling som vil gi en samling med erfaringer fra deres livsverden. Dette kan settes i en sammenheng slik at det danner ny kunnskap.

I vår studie er metoden individuelle semistrukturerte dybdeintervju med lærere og administrative ledere ved alle de tre grunnskolene i kommunen. Ved semistrukturerte intervju inneholder intervjuguiden en oversikt over temaer som kan dekkes, og et forslag til hvilken rekkefølge spørsmålene skal stilles i (Krogtuft & Sjøvoll, 2018; Kvale & Brinkmann, 2017). Det er ikke en åpen samtale, eller et intervju med et lukket spørreskjema, men intervjuguiden fokuserer på bestemte temaer, og inneholder forslag til spørsmål. Det blir så opp til intervjueren å endre på spørsmålene og rekkefølgen underveis i intervjuet, slik at det blir en mer naturlig samtale. Intervjueren må vurdere oppfølgingsspørsmål og være åpen for de nye retningene intervjuet kan ta, basert på informantenes svar (Kvale & Brinkmann, 2017).

Semistrukturert intervjuguide handler om en sammensetning av intervju spørsmål som er åpen for informantens innspill og impulsive oppfølgingsspørsmål fra intervjuer. Spørsmålene brukes fleksibelt, men inneholder tema som ønskes utforsket og vil kunne brukes uten konkret rekkefølge. Traktprinsippet (Dalen, 2011) starter åpent med generelle spørsmål for å få i gang samtalen. Etter hvert smalner intervjuet inn, og i denne oppgaven kommer de mest essensielle spørsmålene omtrent midt i intervjuet. Dette valget er gjort for å sikre tid til å stille spørsmålene om læringsmiljøet og skolemåltidet, og å gi informantene god tid til å svare utfyllende på disse. Ut fra hva informanten tar opp, er probing viktig for å gi informanten mulighet til å utdype poengene sine. Probing er de innskutte spørsmålene som viser informanten at intervjuer er interessert og motiverer informanten til å fortelle mer. Probing kan være signaler, også i form av nikk og småkommentarer, som oppfordrer respondenten til å gi et fyldigere svar (Thagaard, 2016).

I oppgaven er det valgt å bruke begrepet informant istedenfor intervju person på de som blir intervjuet, fordi den som intervjues i denne oppgaven, antas å ha mye informasjon om fenomenet. Dette til forskjell fra intervju person, som har kunnskap som kommer frem i relasjonen mellom den som intervjuer, og den som blir intervjuet (Thagaard, 2016).

### 2.3.3 Intervjuguide utvikling

Problemstillingen var utgangspunktet for utvikling av intervjuguiden, vedlegg 7. Fordi utviklingen av problemstillingen har gått igjennom flere faser ble det utviklet flere utkast til intervjuguider underveis i prosessen. Rett før den endelige utarbeidelsen av intervjuguidene, samtidig som litteratursøk på bakgrunn av begrepet klassemiljø ble gjort, ble begrepet klassemiljø byttet ut til fordel for læringsmiljø. Klassemiljø og læringsmiljø står hverandre nært i hovedinnhold, men læringsmiljø er et mer dekkende begrep i problemstillingen. At læringsmiljø ble ansett å være et bedre begrep å bruke enn klassemiljø, fikk videre implikasjoner for arbeidet med intervjuguiden. Læringsmiljø er også et begrep som blir brukt av Undervisningsdirektoratet, da klassemiljø på mange måter er et utdatert begrep. Tidligere foregikk undervisning i klassen. Etter hvert er skolen blitt mer organisert i trinn og grupper, og gruppene kan i tillegg være aldersblandede. Videre foregår undervisningen utover selve klasseområdet, som fortsatt kalles klasserom. Læringsmiljøet kan være i andre spesialrom, som for eksempel gymsal eller musikkrom, og det kan være i uteområde på skolen eller utenfor skolens avgrensede område. Uansett sted kan det foregå fullverdig undervisning, og det er et miljø der det foregår læring. På bakgrunn av dette ble læringsmiljø valgt som begrep i problemstillingen og er dermed også det begrepet som ble brukt i intervjuguiden.

I utviklingen av intervjuguiden er det viktig å ha fokus på oppbyggingen slik at det er mulig å skape en relasjon før de mer essensielle spørsmålene kommer. Det gjøres ved å temainndele de ulike sekvensene. Første tema består av bakgrunnsspørsmål, som er en fase med innledende spørsmål som er konstruert slik at informanten blir trygg i situasjonen fordi svarene er lett tilgjengelig. Det er her anslaget for intervjuet er, og forfatterens mulighet til å komme i posisjon om relasjonen er tilstede. Settes ikke relasjonen vil intervjuet likevel kunne gjennomføres og resultatet blir viktig, både fordi relasjonen kan komme på plass gjennom intervjuet, men også fordi profesjonaliteten er til stede hos begge parter, så intervjuet kan gjennomføres og dataene blir like viktige som alle de andre intervjuene.

Neste tema i intervjuguiden er skolemåltidet, der det fokuseres på hva som eventuelt har endret seg etter at gratis skolemåltid ble innført. I neste blokken samles alle spørsmål som relateres til læringsmiljø. Det er et for å holde fokuset for både informant og intervjuer, og intervjuer konsentrerer seg bedre på å skille de ulike områdene og kognitivt være fokusert på

temaet. Det samme gjelder informanten som får en tydelig inngang til tema og på den måte styres inn i et ønsket område.

I denne masteroppgaven ble det gjort observasjon av skolemåltidene for å få en oversikt over hvordan disse foregikk ved de enkelte skolene. Observasjon er ikke brukt som forskningsmetode i denne studien, men som et redskap for å utvikle intervjuguiden. Hensikten med direkte observasjon er at den gir en erfaring med virkeligheten for å forstå hvordan det gratis skolemåltidet foregår på skolene i kommunen. I tillegg ble observasjonene brukt til å luke bort mange av spørsmålene i de første utkastene til intervjuguidene som handlet om det praktiske rundt skolemåltidet. På den måten ble spørsmålene spisset mer direkte mot den erfaringen som de involverte har med læringsmiljøet etter at det ble innført gratis skolemåltid. Intervjuguiden var som sagt i stadig prosess etter at første utkast ble sendt inn til NSD. På bakgrunn av observasjonen blir det laget en ny intervjuguide, som ble testet ut som pilot på en skole i en annen kommune. I piloten ble både intervjuguide og teknisk utstyr testet ut, før utarbeidelse av den endelige intervjuguiden (Dalen, 2011). Gjennom piloten ble det bekreftet at spørsmålene i den foreløpige intervjuguiden var forståelige. En annen hensikt var å finne ut om det manglet spørsmål som kunne belyse uforutsette områder av temaet og om noen av spørsmålene ikke ga nyttig informasjon. Det ble ikke gjort endringer i intervjuguiden etter piloten, da det viste seg at denne fungerte etter hensikten.

Det ble utarbeidet fire forskjellige intervjuguides som var tilpasset lærerne, skoleledere, skoleeiere og mobbeombud, og disse finnes som vedlegg til masteroppgaven. Det er viktig at hver målgruppe får en intervjuguide som er rettet mot dem direkte, på den måten kan man få mest mulig informasjon og det vil være lettere for intervjuer å holde fokus.

Utformingen av intervjuguidene ble redigert slik at de var på to sider, med generell informasjon og bakgrunnsspørsmålene på første side. Dette gjorde det lettere å orientere seg i forhold til de punktene som vi som forfattere ønsket å få belyst under dybdeintervjuet.

Under observasjonen ble det observert at elevene spiste mye mat. I evalueringen som kommunen gjorde, etter både et halvt år og etter et år, kom det fram at det var det færre elever som dro på nærbutikken og ble borte utover friminuttet. Disse to punktene var momenter som ble tatt med i innledningsfasen av prosjektet, og det ble viktig å bringe temaene inn i intervjuguidene i håp om at lærere, skoleledere og eventuelt skoleeiere kunne belyse dette.

I intervju av lærere ble spørsmål angående nasjonal retningslinje for mat og måltider i skolen tatt med på slutten av intervjuguiden. Siden det ikke er sikkert at navnet på retningslinjen er kjent for alle informantene, valgte vi å vente med spørsmål rundt denne til slutten av intervjuet, for å unngå å skape en eventuell utrygghet i intervjusituasjonen. Informantene vil da ha vært innom de mest essensielle spørsmålene før dette temaet kom opp.

Læringsmiljøet er tett knyttet opp mot Opplæringslovens paragraf 9A-2 som omhandler elevenes skolemiljø, og som sier at alle elevene har rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Spørsmål omkring denne paragrafen ble spesielt vektlagt i intervjuguidene til skoleledere, skoleeier og mobbeombud.

#### 2.3.4 Utvalg

I og med at studiet danner grunnlag for dette arbeidet innbefatter ulike kategorier som lærere, skoleledere, skoleeiere og mobbeombudet, har vi valgt å foreta et kategoribasert utvalg i denne studien.

Det ble gjort et strategisk utvalg på 17 informanter, med følgende fordeling: 9 lærere fra tre forskjellige grunnskoler, 5 skoleledere, 2 skoleeiere og mobbeombudet. Det ble gjort dybdeintervju med disse 17 informantene som hadde erfaringer med temaet, og som var villige til å dele sine tanker, meninger og oppfatninger rundt skolemåltidet med oss.

Rekrutteringskriteriet var at alle informantene hadde vært i skolen både før og etter at gratis skolemat ble innført. I god tid før prosjektbeskrivelsen skulle skrives ble den aktuelle kommunen kontaktet, og på den måten var det etablert en formell forbindelse til kommunen. Denne kontakten var direkte med ordføreren, som var en av de som hadde vært med i skolematprosjektet hele tiden. Ordfører var veldig imøtekommende og behjelpelig med å videreformidle kontakter i kommunen. Den neste vi ble koblet opp med var kommunalsjef for oppvekst og kultur, som også hadde inngående kjennskap til implementeringsfasen. Skoleeiere ble rekruttert gjennom telefonsamtale med påfølgende brev, vedlegg 3.

Skoleledere ble rekruttert i samarbeid med skoleeier, og lærere ble rekruttert i samarbeid med skoleledere. I innledende fase ble også foresatte vurdert, for å få belyst fenomenet fra flest mulige synspunkt (Dalen, 2011). Til tross for at foresatte også kunne være med på å belyse fenomenet med sine nyanser, ble dette utvalget valgt bort. Et argument var at de hadde vært med på å gi sine uttalelser i evalueringen til kommunen. I vår studiet vinklet problemstillingen seg mer mot læringsmiljøet, og vi konkluderte med at foresatte ble for perifere i forhold til problemstillingen.

Kort tid etter at prosjektbeskrivelsen var sendt til NSD, ble det bestemt at utvalget skulle utvides med mobbeombudet i håp om å få belyst problemstillingen fra et eksternt ståsted, men som likevel har kjennskap til alle skolene i kommunen gjennom sin rolle som mobbeombud. Mobbeombudet har en naturlig plass i forskningen på bakgrunn av at vedkommende ivaretar samtlige elever i gjeldende fylke.

Til å begynne med vurderte vi å ta med elever i det strategiske utvalget, men ordningen med gratis skolemåltid ble innført høsten 2013, altså for 6 år siden. De som går i 10. klasse nå, har fått gratis skolemat siden de gikk i 5. klasse. Det betyr at de må huske tilbake til 4. klasse for å si noe om hvordan det var før de fikk gratis skolemat. Etter samråd med hovedveileder ble elevene valgt bort fra studien vår, til fordel for å øke antall lærere som informanter.

Strategisk utvelgelse av informanter i en liten distriktskommune krever årvåkenhet i forhold til anonymiseringsutfordringen. Ideelt sett bør det være minimum seks informanter i hver kategori, men på kontaktlærernivå er det ikke så mange å velge mellom. Vi har valgt å bruke tittelen lærer om informanter som er kontaktlærere eller timelærere, siden timelærere til en viss grad kjenner elevmassen på samme måte som kontaktlærerne. Lærere gir også bedre anonymitet enn kontaktlærere. Når det gjelder skoleeiere innehar de fremtredende posisjoner i lokalsamfunnet, så å anonymisere blir viktig for å ivareta det etiske aspektet for alle parter. Dette arbeidet kan være en utfordring, særlig i små kommuner der personer i fremtredende posisjoner kan være lett gjenkjennelige (Thagaard, 2016).

### 2.3.5 Datainnsamling

Organiseringen av tidsplan for opplegget rundt både observasjon og intervju krevde nøye planlegging på grunn av store avstander og at skolemåltidene ble avvirket på samme tidspunkt på flere av skolene.

Observasjonene ble gjennomført den 19.09.19 ved å starte på den nest største skolen kl. 08.00 for å overvære det gratis skolemåltidet som serveres som frokost kl. 08.15 – 08.40, dette da elevene har hatt lang reisevei til skolen. Elevene vil senere spise medbrakt matpakke i lunsjtiden. Videre ble skolemåltidet observert for både 1.-7. trinn, som spiste fra kl. 10.45 og for 8.-10.trinn som spiste fra kl. 11.30 på den største skolen. På begge skolene var videre avtaler om intervju og rekruttering til informantene viktig. Til slutt ble den minste skolen i kommunen besøkt, for å få en orientering om skolemåltidet og rekruttere og avtale tidspunkt for intervju. Ideelt skulle skolemåltidet på denne skolen også ha vært observert, men da den minste og den største skolen har skolemåltid på samme tidspunktet, ble den største skolen prioritert denne dagen, da størrelsen ville gi flere informanter. Til observasjonene ble prosjektbeskrivelsen og informasjon med eksempel på samtykkeskjema, vedlegg 6, tatt med til informantene, for å forespeile dem hva som ville skje i forbindelse med intervjuet. Observasjonsrunden ble gjennomført av en av masterstudentene. Ideelt skulle begge vært med på observasjon, men dialogen mellom oss dannet utgangspunkt for intervjuguideutvikling. Under observasjon var det veldig fristende å spørre spørsmål til lærerne og skolelederne i forhold til skolematen, men det ville være å foregripe prosessen, da det stilles spørsmålet om hvor mye som kan sies til informantene, uten at de kan forberede seg på spørsmålene (Thagaard, 2016).

Datainnsamlingen med dybdeintervju ble gjennomført på to dager i henhold til tidsplanen, nærmere bestemt 23. og 24. oktober 2019. Der 25. oktober var satt opp som en buffer dersom noe uforutsett skulle skje. På grunn av avstanden til kommunen, ble det bare satt av 2 dager til å gjennomføre alle intervjuene. Dette også for å redusere kostnadene, da vi med en slik organisering kun trengte en overnatting i kommunen for å få gjennomført studien. Etter å ha diskutert hvordan vi skulle fordele informantene mellom oss, ble vi enige om at begge skulle intervju lærere. Videre skulle en masterstudent ta alle skolelederne, mens den andre skulle ta skoleeierne. Dette for å redusere eventuell forskningsbias. Ved en slik fordeling ble det åtte intervju på hver av oss disse to dagene. Den første dagen besøkte vi den største skolen i



kommunen, og siden dette er en distriktskommune, hadde vi en reisevei på to timer før vi kunne begynne første intervju som var avtalt kl. 09.00. I løpet av dagen gjennomførte den ene masterstudenten seks intervju og observerte skolemåltidet, mens den andre masterstudenten gjennomførte fem intervju.

Til tross for kort intervjuintervall, ble det lagt inn 15 – 30 minutters pause mellom hver informant. Dette ga mulighet for refleksjon både for neste intervju, men også for kort oppsummering av hovedinntrykk til transkripsjon- og analysefasen.

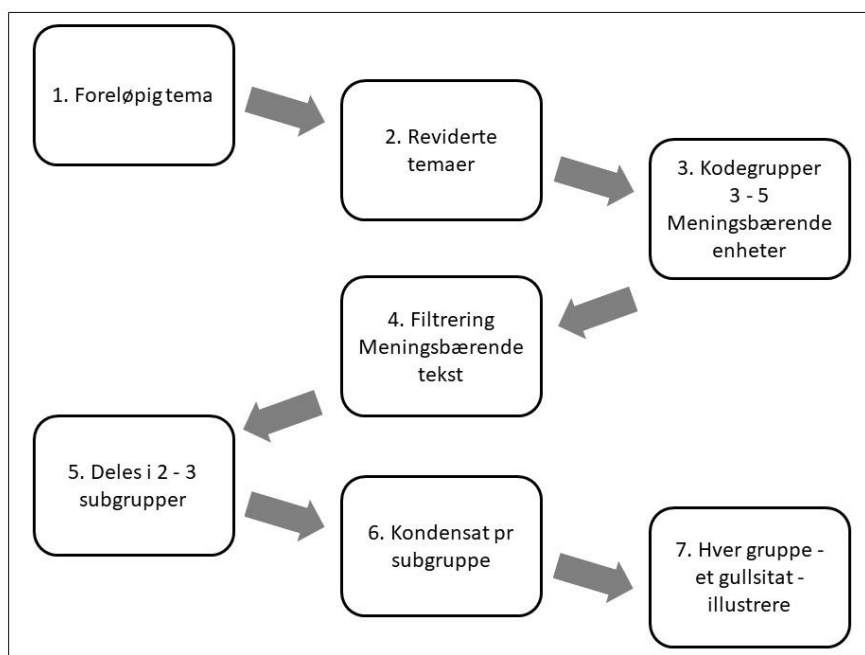
Neste dag var det dårlig kjøreforhold med is og glatte veier, og skolefrokosten ble noe forsinket fordi elevene kom for sent på grunn av det glatte føret. Det viste seg at rektor ikke var til stede, og det betydde at vi manglet en skoleleder. På bakgrunn av dette, valgte vi å snakke med rådgiver i tillegg til fagleder og lærere. Under intervjuene på denne skolen oppdaget vi at intervjuguiden ikke var tilpasset at skolen serverer skolefrokost. Det var imidlertid enkelt å gjøre endringer, da det kun var to spørsmål som ikke passet helt inn i forholdene ved denne skolen. Kjøretiden til neste skole tok lengre tid enn normalt på det såpeglatte føret, og dette førte til en litt stresset situasjon da det ene intervjuet måtte avbrytes litt før tiden. Da vi kom til den siste skolen, som også var den minste, viste det seg at den ene informanten ikke var tilstede på skolen. Det ble rekruttert en annen informant, men det viste seg at denne informanten ikke innfridde utvalgskriteriene om å ha erfaring både før og etter at skolemåltidet ble innført, og intervjuet ble derfor ekskludert fra datagrunnlaget. Totalt ble det gjennomført seks intervju denne dagen, tre intervju på hver av oss, hvorav ett av intervjuene ble ekskludert.

## 2.4 Transkribering og analyse

På grunn av den lange avstanden til den aktuelle kommunen, var det ikke mulig å reise frem og tilbake for å gjøre intervju. Vi måtte derfor være effektive og utnytte tiden til å gjennomføre så mange intervju som mulig, da vi var i kommunen. Det gjorde at vi ikke fikk transkribert umiddelbart etter hvert intervju. Dette kan ha betydning for transkripsjonen, da nonverbal kommunikasjon, ut over lydopptakene, kan ha blitt forglemt eller sammenblandet med andre informanter. Derfor var det viktig med notater underveis. Ifølge Malterud (2018) er det en fordel å transkribere umiddelbart etter at intervjuene blir gjennomført.

Etter at datainnsamlinga var ferdig, ble diktafonene oppbevart i låsbare skap frem til transkripsjonen. I og med at vi ikke hadde tilgang til OsloMet sine lokaler for transkripsjon, ble transkripsjonen utført på lukket rom, uten andre tilstede, med lydtette hodetelefoner type Bowers & Wilkins, som har den effekten at lyden stopper automatisk, når man tar de av seg. I tidlig fase ble det avdekket viktigheten av å ha samme transkripsjonsprosedyrer, siden vi transkriberte våre egne intervju (Kvale & Brinkmann, 2017). Transkripsjonene ble totalt anonymisert for å kunne lagres og jobbes med online på grunn av avstand mellom forfatterne.

På grunn av innleveringsfrist den 02.01.2020 for lånt diktafon, ble minnet på diktafonen slettet og den ble så levert inn. Den private diktafonen til medstudenten ble oppbevart i låst skap inntil minnet på den ble slettet den 04.02.2020. Transkripsjonene og de meningsbærende tekstene ble tatt ut i papirformat, da dette gjorde det lettere å få oversikt over materialet. I analyseprosessen ble NVivo brukt. Dette er et dataprogram som ga struktur over de innsamlede data (QSR International, 2020). Vi har laget et analysekart for å beskrive analyseprosessen, figur 3.



*Figur 3: Analysekart.*

Systematisk tekstkondensering (STC) ble valgt som analysemetode, for å gjennomføre analyseprosessen på en systematisk måte. STC ble gjennomført i fire trinn, etter modell fra Malterud (2018).

### 2.4.1 STC Trinn 1 Fugleperspektiv

Begge masterstudentene leste gjennom all transkripsjon for å få en oversikt over materialet, for å gjøre seg opp en mening om hvilke temaer som gjorde seg bemerket. På bakgrunn av disse temaene, gjorde masterstudentene sine egne vurderinger om hvilke to til fire temaer som kunne være aktuelle. I denne prosessen var problemstillingen i fokus, i tillegg var det tanker rundt definisjonen av hvert navn på hvert tema, tabell 1.

Tabell 1: Foreløpige temaer.

Masterstudent	Oppsummerte helhetsinntrykket med foreløpige temaer	
1	Ro	
	Alle	Det gjelder alle
	Tilstedeværelse	Alle er der
	Trivsel	
2	Mett i magen	Metthetsfølelse øker sjansen for å mette «læringssulten»
	Ro	Det er mer ro
	Likhet	Likt for alle
	Relasjoner	Snakke sammen
	Å være på kafe	Spise et annet sted
	Tid	Elevene får tid til å spise.
	Mikrobølgeovn	«Smeltdager» og «smeltekø» ved mikrobølgeovnen
	Runde bord	Å være samlet på et sted

### 2.4.2 STC Trinn 2 Utvelgelse av meningsbærende enheter

Dette leddet i analyseprosessen handler om å filtrere materialet. I tråd med STC ble det valgt fire foreløpige temaer som masterstudentene ble enige om. De fire foreløpige temaene ble strukturert i Nvivo, etter at alle tekstfilene var lastet opp i Nvivo eller transkribert på samme sted. Her ble Malteruds forslag om å forholde seg til tre til fem reviderte foreløpige temaer, og i dette tilfellet ble det valgt begrepene: mette, ro, tilstede og likhet. Via Skype ble hele transkripsjonen nøye gjennomgått i fellesskap ord for ord, og systematisert i de ulike

foreløpige temaene som var valgt. Dette arbeidet var, som Malterud beskriver side 101, med på å identifisere de ulike meningsbærende enhetene i datamaterialet og sortere de meningsbærende enhetene ut av teksten. I følge Malterud kan dette arbeidet gi utfordringer med å klassifisere og systematisere de ulike meningsbærende tekstene, noe vi erfarte (2018).

Det ble likevel ikke behov for å endre på de foreløpige temaene. Gjennom hele prosessen var det stort fokus på problemstillingen, for nettopp å kunne filtrere datamaterialet på en best mulig måte. I denne fasen var det viktig for oss å være åpne for hva informantene meddelte. Dette da de forutinntatte holdningene ble lagt til side i den hensikt at ny kunnskap ikke ville bli oversett. Gjennom hele prosessen gjorde forfatterne notater jamfør Malterud sitt syn på at prosjektloggen er et viktig redskap underveis (Malterud, 2018). I selve prosessen har prosjektloggen ligget parallelt med skissen til oppgaven. I denne loggen ble også de fortløpende reaksjonene våre notert. Det er helt klart en fordel å ha tankeprosessen skriftlig i denne fasen til tross for at det ikke viste seg å bli behov for å gå tilbake i forhold til de foreløpige temaene som var satt. I arbeidet med å finne aktuelle meningsbærende enheter var det en fordel og både kunne tenke bakover og fremover (Malterud, 2018). Med bakover mener masterstudentene at det er viktig å jobbe i henhold til problemstillingen, og fremover handler det om å vurdere om de foreløpige temaene er dekkende for datamaterialet. Fremover handler det også om at kodegruppene er godt nok definert slik at de meningsbærende enhetene er gjenkjennbare underveis i prosessen, og har tydelig adresse. Dette er en utfordring, men svært viktig. Malterud beskriver dette, med å si at det alltid skal være en sammenheng mellom de meningsbærende enhetene og definisjonen av kodene (2018).

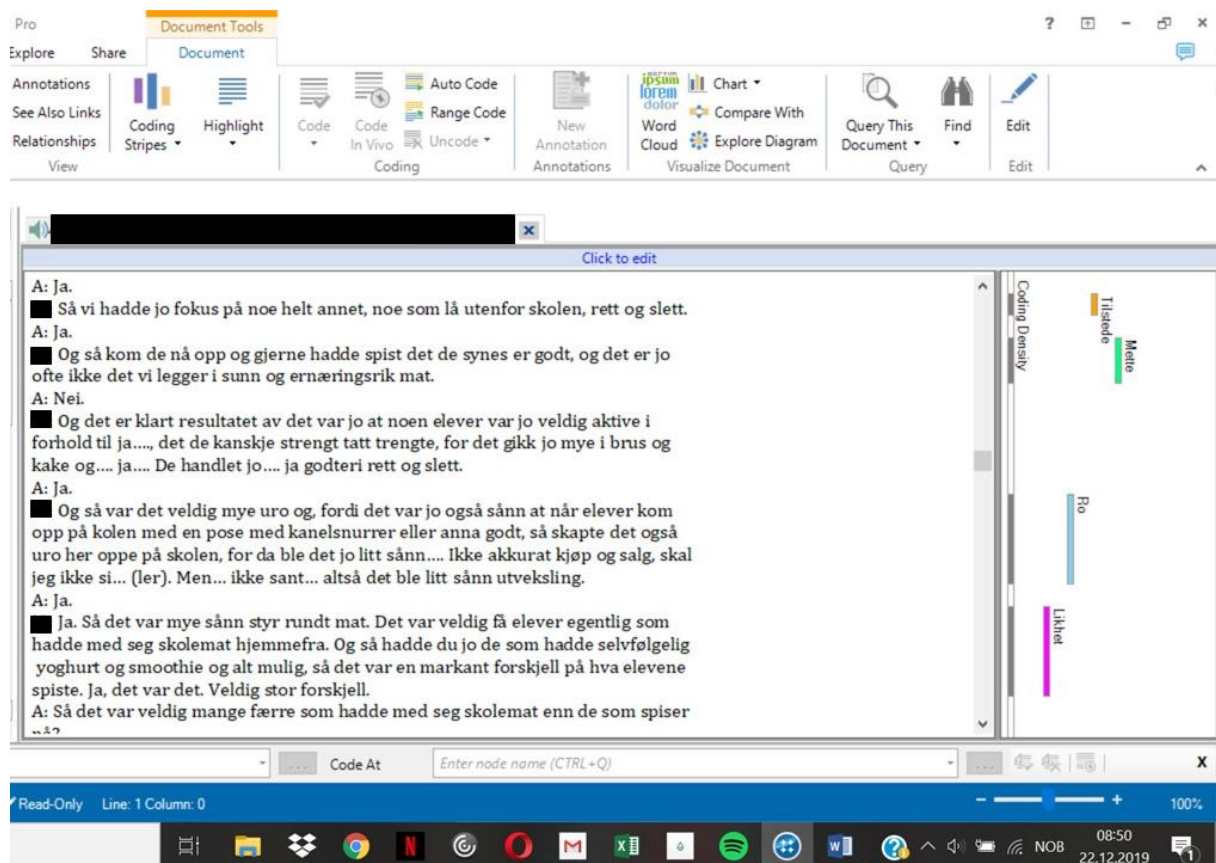
Etter å ha diskutert våre foreløpige temaer, kom vi fram til følgende reviderte foreløpige temaer:

1. Tilstedeværelse
2. Likhhet
3. Metthet
4. Ro

Vi endte opp med disse 4 reviderte foreløpige temaene, som dannet grunnlaget for kodegruppene.

### 2.4.3 STC Trinn 3 Kondensering – De meningsbærende enheter abstraheres

Etter å ha fordelt all data i de fire ulike kodene, gikk vi tilbake i transkripsjonen og jobbet individuelt med å finne ut hvilke subgrupper de ulike kodene kunne inneholde, figur 4.



Figur 4: Transkripsjon og koder.

Subgrupper er analyseenheter. Etter at vi hadde gjort oss opp våre egne meninger om forslag på subgrupper, møttes vi igjen for å diskutere oss frem til to til tre felles subgrupper. Dette er i tråd med Malterud (2018) sin teori om å forberede kondenseringsprosessen. Det var en fordel å være to forfattere, med to ulike innfallsvinkler til temaet. Prosessen var viktig for å belyse de ulike forståelsene av kodene og subgruppene, og det samsvarer med Malterud (2018) som anbefaler å gjennomføre analyseprosessen sammen med en annen forsker. Dette opplevde vi som nyttig og oppklarende gjennom å diskutere temavalg når hver av oss møtte med sine foreløpige temaer.

Vi valgte å starte med koden til stede, og delte den i første runde i tre subgrupper, den ene subgruppen var fysisk tilstede og gjaldt både elev og lærer og det å være fysisk til stede i

læringssituasjonen. Det andre punktet var å være tilstede i et sosialt fellesskap for å kunne ha relasjonsbygging. To andre momenter her er det å samarbeide og det å være inkludert. Det ble likevel relasjonsbygging som var overskrift for nr. to. Det tredje momentet var å være tilstede mer av mental karakter. Det første nivået ble altså fysisk tilstede, det å ikke forlate skolen. Ved at lærerne er til stede og alle elevene er på plass, er det mulig å danne relasjoner mellom flere. I tillegg er de fysisk tilstede og har en mulighet til å bli mett. På dette planet handler det også om struktur og definere rammene rundt måltidet. På bakgrunn av erfaring til skolene er dette et moment som påvirker den fysiske tilstedeværelsen. Nivå to er relasjon, og når det skapes relasjon så får de tilhørighet og de kjenner hverandre på flere sosiale plan, og det gir en trygghet som øker muligheten for å komme i læringsposisjon. Nivå tre er å være til stede for læring mentalt, det å være på det mentale plan og være motivert for å lære.

Den neste koden har navnet metthet, og er delt i to subgrupper. Den første subgruppen handler om å spise mat, det at de faktisk spiser og drikker, slik at de blir mette og utørste. Den andre subgruppen handler om at de spiser et gratis skolemåltid basert på kostholdsrådene, som er et sunt måltid som består av grovt brød og variert pålegg. Erfaringene fra lærerne danner et bilde av at det ikke er nok at elevene spiser skolemat, men at de voksnes tilstedeværelse også har betydning. Dette er i overensstemmelse med det mobbeombudet sa.

Den tredje koden er likhet. Den første subgruppen handler om at alle får samme mulighet til å spise sunt og spise seg mett på den samme maten. Det å spise seg mett på sunn mat og drikke gir et annet resultat enn slik det var tidligere. Subgruppe to under likhet handler om sosial utjevning, og dette er viktig også i forhold til å ha mulighet til å påvirke sosioøkonomisk status.

Den siste koden har fått overskriften ro, og er delt i to subgrupper. Den første subgruppen er matro og handler om å ha folkeskikk under bespisningen slik at det er rom for alle til å ha et hyggelig måltid. Den andre subgruppen er læringsrom. Det handler om å ha mer ro i læringssituasjonen enn det har vært tidligere.

Vi valgte å slå sammen gruppen for lærere, gruppen for skoleledere, gruppen for skoleeiere og mobbeombud. Hvis det blir behov for å endre dette for å vurdere om de ulike gruppene har ulike utsagn, så må det eventuelt gjøres senere. Forfatterne har valgt å sette alle gruppene sammen for å beholde anonymiteten, da dette er en liten kommune. Alle gruppene har i tillegg

gitt sitt utsagn på bakgrunn av nærheten til skolen og sitt bindeledd til den gjeldende kommunen.

#### 2.4.4 STC Trinn 4 Rekontekstualisering

Til slutt i analysedelen satte vi sammen kondensatene og organiserte hver undergruppe i egne avsnitt. Teksten ble rekontekstualisert ved at vi skrev om til tredjepersonformen, jamfør Malterud (2018) handler det om å vise at det er noen andres erfaringene. På den måten kommer det frem hva informantene har sagt og hva vi tolker. I analyseprosessen fikk vi oversikt over fellestrekk i datamaterialet, men også ulikheter. På bakgrunn av datamaterialet ble det gjort et utvalg ut fra problemstillingen, og transkripsjonene ble gjennomgått på nytt, for å se om det stemte med informantens opprinnelige utsagn. I tillegg var vi oppmerksom på om det reiste seg andre utsagn, som vi tidligere ikke hadde sett, og som sa noe annet. I dette tilfellet var det ingenting av betydning, men vi så at noen sitater kunne brukes flere steder da informanten berørte flere av kodene vi hadde satt.

Det gjorde at vi studerte «gullsitatene» på nytt. De ble vurdert til om de skulle splittes og brukes på sine representative steder og/eller om de fortsatt var like beskrivende. Det var i denne fasen behovet for flere sitater gjorde seg gjeldende, for vi følte behov for å nyansere teksten bedre. Det gjorde at vi gikk gjennom alle sitatene til absolutt alle informantene vi tidligere hadde uthevet, og hentet ut sitater som vi mente ville illustrere teksten bedre. I dette arbeidet jobbet vi med overskrifter fra trinn 2 i analyseprosessen, og vi vurderte om disse fortsatt var gjeldende på nåværende stadium. Ut fra datamaterialet valgte vi å beholde overskriftene, da de beskrev innholdet i avsnittet på en god måte. For å tydeliggjøre de ulike temaene fikk alle egne underoverskrifter. Vi mener at det gir en god oversikt over funnene, og viser alle aspektene i forhold til problemstillingen.

Til slutt i analyseprosessen vurderte vi våre resultater mot teori og tidligere forskning, men vi oppdaget fort at materialet krevde ny empiri. Det ble gjort fortløpende søk, ut fra temaet, og disse ble også diskutert mot det vi allerede hadde.

## 2.5 Forskningsetiske aspekter

Prosesser i oppstart av arbeidet har vært søknad til NSD som ikke ble gjort før i slutten av august. Dette medførte endringer på tidsplanen i forhold til prosjektbeskrivelsen. NSD bearbeidet søknaden raskere enn forventet, og vi fikk godkjent prosjektet 02.09.19, vedlegg 1. Det kan komme av at de etiske utfordringene i denne oppgaven er noe begrenset, da det kun er opptak av lyd som skal forvaltes, i tillegg til skriftlig materiale. Oppgaven berører heller ikke sensitiv helseinformasjon. I utgangspunktet inneholder ikke intervjuguiden spørsmål av sensitiv karakter, men informantene kom med utsagn eller historier hvor anonymiteten ble viktig. Det var også viktig for oss at om informanten selv skulle kjenne seg selv igjen i oppgaven, skulle for eksempel sitatet fremstå korrekt grammatisk, og eventuelt justering av språket skulle skje uten å endre innholdet. Dette av etiske hensyn (Kvale & Brinkmann, 2017).

Mobbeombudet ble koblet på underveis i prosessen, og intervjuet ble gjort 11.12.2019. NSD skriver at det ikke er nødvendig å melde inn mindre endringer av antall informanter og ubetydelig endringer av utvalget, eller utforming av spørsmål som ikke får følger for personvern vurderingen. Ut fra dette forstår vi NSD sine retningslinjer slik, at det ikke var behov for å melde inn mobbeombudet.

Det var ingen problemer med å få låne diktafon av type Olympus, digital voice recorder WS-853, på Universitetet i Tromsø, Norges Arktiske Universitet før piloten som ble gjort 10.10.2019. I tillegg ble en diktafon kjøpt inn av medstudent, da den ble fraktet på forsvarlig måte i håndbagasje til den andre siden av jordkloden for videre bearbeidelse. I valget mellom å gjøre notater underveis eller å bruke diktafon, var det både på grunn av komprimert tidsvindu for intervju og for å bevare datamaterialet videre i prosessen aldri tvil om valget. Diktafonen gjorde det mulig å ha fullt fokus på informanten og i tillegg ville alle sitatene finnes ordrett på lydfilen.

Når det gjelder nøklene over informantene og samtykkeerklæringene er de arkivert i en ekstern nedlåst skuff på en offentlig institusjon i Tromsø, men vil etter forskningsperioden bli makulert i samme bygg. Kodene for informantene er endret etter datainnsamling, da enhetslederne på de ulike skolene i kommunen fylte ut tidsvindu for intervju. Omkodingen er gjort vilkårlig etter random bokstavutvelgelse (Random Word Generator, u.d). I denne



generatoren kommer det både store og små bokstaver, men for at det skulle se mer strukturert ut ble de små bokstavene skrevet inn som store og dersom bokstaven kom på nytt, ble det trykket og fikk ny bokstav. Det samme skjedde ved bokstaven A, da vi hadde forhåndsdefinert A som intervjuer på samtlige intervju. Denne operasjonen ble gjort med begge tilstede for å bevitne at prosessen ble gjort i forhold til etisk hensyn.

I forbindelse med observasjon ble det brukt observasjonsskjema, vedlegg 4. Observasjon var dog ikke en metode i oppgaven, men en del av utviklingen av intervjuguide, erfare betydningen av etisk forskningspraksis. I søknaden til NSD er det kun søkt om lydopptak, slik at det å unngå personer på bilder var viktig. Selv om observasjon ikke var metode, var det en del av forskningsprosessen, og de etiske sidene må også her poengteres (Thagaard, 2016). Thagaard er valgt som kilde da det er i tråd med NSD sine retningslinjer. I tillegg er det en fare for å isolere observasjon utenfor oppgaven og de gjeldende etiske retningslinjene, men Thagaard belyser nettopp dette gjennom utsagnet, og på den måten belyses denne delen også. Thagaard har et annet poeng i forbindelse med intervju, om at informantene skal delta frivillig.

Gaver for deltakelse skal ikke brukes som lokkemiddel for å få et utvalg (Thagaard, 2016). Dette har vært etterlevd i all kontakt med alle nivå i kommunen. Thagaard sier ingenting om gave i ettertid, og det opplevdes i tråd med etisk norm å overrekke en fruktkurv til hver av skolene etter at intervjuene var gjennomført.

### 3. Resultater

Funnene i oppgaven er sortert etter tolkning av datamaterialet og er organisert i fire temaer, tabell 2. De fire temaene er videre delt inn i to eller tre underemner. Dette er gjort for å ha struktur over funnene og å holde beskrivelsene komplette. Det første temaet handler om at eleven må være tilstede. Gjennom tolkningen av datamaterialet handler det å være tilstede om at eleven faktisk er fysisk tilstede på skolen. Det er det første underemnet, mens det neste underemnet er om skolen har gode strukturer tilstede, spesielt under skolemåltidet. Til slutt i tilstede beskrives den sosiale relasjonens tilstedeværelse. Det andre temaet er likhet, og i første underemnet beskrives det at gjennom gratis skolemåltid spiser alle elevene samme mat, og det andre underemnet handler om at dette måltidet virker sosialt utjevne. Det nest siste temaet handler om det å innta maten og bli mette. Det første underemnet her er at de fleste spiser seg mette og det andre er om at det de spiser virker mettende. Til sist i dette kapitlet beskrives det siste temaet som er ro. Underemnene er matro og læringsro.

*Tabell 2: Overordnede funn med underemner.*

<b>Overordnede funn</b>	<b>Underemner</b>
Å være tilstede	<ul style="list-style-type: none"><li>○ Fysisk tilstede</li><li>○ Struktur tilstede</li><li>○ Sosial relasjon tilstede</li></ul>
Likhet	<ul style="list-style-type: none"><li>○ Alle spiser samme mat</li><li>○ Sosial utjevning</li></ul>
Metthet	<ul style="list-style-type: none"><li>○ Å bli mett</li><li>○ Det de spiser er sunnere enn før</li></ul>
Ro	<ul style="list-style-type: none"><li>○ Matro</li><li>○ Læringsro</li></ul>

#### 3.1 Å være tilstede

Elevene må være fysisk tilstede for at det i det hele tatt er mulig å ha struktur over måltidsituasjonen, og først da kan positiv/god sosial relasjon finne sted.

### 3.1.1 Fysisk tilstede

Flere av informantene sa at det ikke er lekkasje av ungdomsskoleelever ned til sentrum nå, i forhold til slik det var før innføring av gratis skolemat. De opplevde en betydelig forskjell.

*«Vi har jo så å si ikke lekkasje ned til sentrum nå, kontra det vi hadde før vi begynte med skolematordningen.»* Informant D.

Mange fortalte at tidligere var elevene utenfor skolens område, da de gikk til butikken og til bensinstasjonen for å kjøpe seg boller eller brus som de i utgangspunktet ikke fikk lov til. I perioder hadde de faktisk inspeksjon utenfor skolens område og kjørte ned til butikken for å prøve å hanke dem inn og få dem tilbake.

*«...så hadde vi en stor andel elever som dro til tettstedet, på butikken, så vi hadde veldig mange elever som dro ut av skoleområdet.»* Informant L.

*«...og så sto lærerne og noterte anmerkninger, men elevene spiste bollene og drakk brusen uansett og det er det helt slutt på. Vi har nesten ikke elever som går dit nå lenger.»* Informant W.

Flere informanter opplyste om etter at gratis skolemat ble innført endret dette seg, slik at det nå er bare en til to elever som går, og det skjer ikke daglig heller.

*«Vi har stoppet trafikken til bensinstasjonen, og det var jo lunsjstedet (latter). Ja, mange gikk, nå er det sjeldent de går.»* Informant R.

Disse informantene fortalte at det å dra ut av skolens område i matpausen førte til en oppdeling i elevflokkene, og erfarte at tilstedeværelse på skolen skapte et bedre skolemiljø.

*«Jeg tror jo at tilstedeværelse her skaper bedre skolemiljø. Det å være sammen når man har pause, og det blir man jo ikke hvis noen går ifra.»* Informant R.

*«...de som dro ned til sentrum, og så fikk vi den splittelsen i elevflokkene, som vi ikke har mer.»* Informant D

Flere informanter opplevde at dersom noen av elevene ikke rakk tilbake til fjerde time, kunne det hende at de skulket resten av dagen også.

*«De gikk ned på butikken i friminuttet. Kom for seint til neste time, eller kanskje ikke kom tilbake i det hele tatt, det kunne jo skje, på ungdomstrinnet spesielt.»* Informant M.

En informant fortalte at noen elever kanskje følte de allerede hadde dummet seg ut, sånn at det var en del mekanismer der som gjorde at elevene forsvant fra skolen etter matfriminuttet. Videre fortalte informanten at dette kunne gjelde de vanskeligstilte elevene, og det var ikke mulig å hente dem inn før neste dag, men denne utfordringen forsvant fort etter at gratis skolemat ble innført. Den samme informanten la merke til at det ble mindre skulking, da de svakere elevene i anførselstegn var mer tilstede på skolen, og samme informanten hadde en oppfatning av at det også ble mindre nasking på butikkene. Mange mente at elevene rett og slett var mer tilstede på skolen og det gjorde at muligheten for å kunne veilede dem i en positiv retning ble mye større. Følgende sitat illustrer dette:

*«Elevene uteble, ikke sant, de dukket ikke opp. Det var flere faktorer som påvirket dem i skolehverdagen enn ønskelig. Det at de hang mye på butikken, og kanskje kunne noen ha negative opplevelser rundt politiet på grunn av .... ja.... litt nasking, og litt forskjellig. Det er klart, at når du tar bort det, og kun har elevene på skolen, så er ihvertfall muligheten til å påvirke dem i en positiv retning atskillig større.»* Informant V.

### 3.1.2 Struktur tilstede

Flere av informantene så at den sosiale strukturen i kantina etter innføringen av gratis skolemat kunne være en utfordring for noen av elevene, fordi matsituasjonen ble mer uoversiktlig, og noen få av elevene kunne oppleve det tildeles voldsomt. Mobbeombudet kunne fortelle om en elev, uvisst fra hvilken kommune, som opplevde mangel på struktur som en «krigssone».

En annen informant trakk frem utfordringen som gikk på usikkerhet om hvor de skulle sette seg, og hvem de skulle sitte sammen med, og denne utryggheten kommer om de ikke er i trygge relasjoner med andre.

*«I og med at vi ikke har faste plasser, får de velge selv, og jeg ser at dersom det er noe i forhold til mobbing og utestenging, så er det de elevene som blir stående på gulvet med brødskiva og lurert på hvor de skal sitte» Informant F.*

En informant sa at det er viktig at det er voksne tilstede i spisetida til og med 10. trinn. På den ene skolen fortalte mange at de sørget for at det var plass til alle ved for eksempel å lage større bord der elevene ønsket å sitte.

*«...det er jo organisert av seg selv, hva de syns, men vi passer jo alltid på at de er plass til alle.» Informant R.*

Noen lærere fortalte at de valgte å sitte sammen med elevene for å spise, selv om de ikke hadde tilsyn, for å bygge relasjoner og særlig hvis det var uro i elevgruppa. En lærer sa at på begynnelsen av året var vedkommende ofte tilstede under måltidet, for å se på konstallasjoner i elevgruppa.

*«At lærerne .... får en annen relasjon med elevene når de sitter og spiser sammen. For da er man på en måte ikke læreren, og står ikke og leder klassen, men sitter og prater om hverdagslige ting, så det, ja, så jeg tenker det har en betydning. Positiv betydning.» Informant W.*

Noen informanter på den største skolen ønsket seg faste plasser for elevene, for å slippe utryggheten og eventuelt krangel om plasser. En informant fra en annen skole som hadde faste plasser konkretiserte nettopp det.

*«De vet at der sitter jeg, og at det er organisert. Det slipper å gå bort mye tid til å krangle om plasser.» Informant U.*

Denne informanten kom fra en av de andre skolene som hadde valgt å ha faste plasser i spisetiden, for da trengte bl.a. ingen elever å invitere seg selv inn i eller bli invitert, de er en naturlig del av fellesskapet.

*«Det har hatt veldig mye å si i forhold til læringsmiljøet, og det sosiale fellesskapet at ingen blir sittende alene. Det er kjempeviktig i forhold til de elevene som kanskje ikke føler at de blir sett nok ut av de andre. Du sitter ved bordet, selv om du ikke sier noe. Du*

*sitter sammen med de andre ... det er plass til alle. Det er ingen som blir sittende utenfor.» Informant G*

Videre forsvant diskusjonen om hvem som skulle sitte hvor og dermed ble det et mer positivt miljø blant elevene. På en av skolene hadde de delt elevene i to grupper som var aldersblandet slik at de hadde «matvenner». Den store satt sammen med en liten «matvenn», og hadde et ekstra ansvar for å hjelpe. Dette gjorde at de følte ansvar for hverandre og de lærte å være hyggelig med hverandre og prate sammen.

*«Jeg tror det har betydning for det og kunne ha et godt sosialt samspill på skolen, og at den settingen er med på å gjøre at vi kan snakke hyggelig sammen med hverandre og ta hensyn til hverandre, vise respekt for andre ... vi har hver dag i skolemåltidet. Det å trives sammen og kanskje oppdage hverandres sterke sider når man sitter og prater sammen. Kanskje en førsteklassing og en sjetteklassing kan oppdage at, oi vi har jo faktisk noe vi liker begge to. At man kan få vennskap på tvers av aldersgruppene. Det tror jeg har veldig mye å si for det sosiale miljøet og fellesskapet.» Informant B.*

En informant oppsummerte viktigheten med struktur under skolemåltidet med:

*«Hvis man ser på i hvor stor grad skolene lykkes med å tilby en trygg og god skolemåltidsarena så er jo det opplæringslovens § 9 A i et nøtteskall. For hvis man ikke definerer det også som et område som må være under oppsikt og under systematisk struktur for å si det sånn så vil det med all sannsynlighet ikke bli godt nok.» Informant H.*

### 3.1.3 Sosial relasjon tilstede

Mange mener at dersom spisetiden benyttes til relasjonsbygging, vil det tas med inn i klasserommet, og det blir et bedre læringsmiljø.

*«Det er klart de blir kjent med hverandre, og når de blir kjent med hverandre og kommer inn der de skal lære matte og slikt, da vet de hvordan den enkelte vil ha det. Selv om ikke praten har gått på matematikk, så kjenner de hverandre, og vet at her må vi ta det med ro. Vi kan ikke rope og skrike og masse, så det har mye å si det sosiale. Det er kjempeviktig for at vi skal*

*ha det godt i klasserommet, der vi driver den vanlige undervisningen, eller i gymsalen og skal ha kroppsøving, eller et annet fag med aktiviteter.» Informant P.*

Dersom elevene ikke er fysisk tilstede blir det en utfordring å holde på gode strukturer for å bygge sosial relasjon. Hver og en av disse delene har betydning for læringsmiljøet på et horisontalt plan, men kan også bygges på hverandre ved at det første underemnet må være tilstede for å kunne løfte det andre underemne på og til slutt krone det med det tredje. En informant nevnte at det er en fin måte å skape sosiale relasjoner mellom elevene, fordi det også inkluderer de som har problemer, eller som for eksempel er beskjeden og ikke tørr. Det sosiale er viktig for alle, men for disse er det ekstra viktig.

*«Det har noe å bety for mestringfølelsen for mange elever at.... eh.... jeg velger jo å tenke at det har noe å si for mestringfølelsen deres også inne i klasserommet. Når man har hatt en ok mestringfølelse i løpet av måltidet, og.... ja, så kommer du inn i klassen igjen, så er du der. Du er på plass.» Informant E.*

Flere tok opp dette med elevene som ikke vil være med enkeltelever, det å dyrke at det er uansett hvor elevene sitter, at de kan være med hvem som helst og gjør det de får i oppgave.

*«I forhold til det med psykisk helse, så er det nok veldig positivt for ganske mange av elevene at de er en del ut av ei gruppe.» Informant G.*

Noen mente at det felles måltidet fremmer psykisk og fysisk helse, og trivsel.

*«Det at de er så sosiale i spisingen påvirker selvfølgelig trivselen, i hvert fall det at de kan prate med hvem de vil rundt bordet og vise at de trives sammen. Jeg tror også at den måten vi gjør det på er med på forebygge mobbing. Det at de er sammen.» Informant P.*

Elevene har det godt når de vet at de blir ivaretatt, at de blir gode og mette.

*«...lunsjpausen er viktig for å treffe kompiser på andre trinn.» Informant Y.*

I tillegg kom det frem at siden avstandene i kommunen er så store kan ikke alle dra hjem med venner og derfor er den sosiale biten midt på dagen veldig positiv og viktig for relasjonsbygging. Det er en veldig fin plass å lage avtaler og legge planer. Spisesituasjonen

gir elevene mulighet til å skaffe seg nettverk. En informant kunne fortelle at elevene snakket seg mellom:

*«...hva vil du, og hva skal vi gjøre i morgen...» og «...hva du skal, med hvem og hvor...»* Informant I.

Flere mener at et felles skolemåltid har en samlende effekt i forhold til inkludering, da skolemåltidet med matpakke kunne være ekskluderende.

*«...for skolemåltidet med matpakke er jo til dels ekskluderende. Når klokka blir kvart på elleve, og læreren ber alle om å ta fram matpakka, så har du ikke matpakke! Med gratis skolemåltidet er den utjevnet, og så har du den sosiale faktoren med at man spiser i lag mange, som organiseres litt annerledes enn før. Før satt elevene på klasserommet med bare klassen og spiste, mens nå sitter de gjerne flere trinn sammen.»* Informant M.

En av skolene hadde bevisst valgt runde bord, for da sitter alle i sirkel og ser mot hverandre. De mente det var kjempeviktig for elevene å bli sett, og føle tilhørighet. Videre sa de at dersom eleven ikke er typen som tar så mye plass, så vil de runde bordene gi dem plass. Flere mente at elevene opplever skolemåltidet som noe trygt, sikkert og forutsigbart. Elevene får tid til å være sammen som medmennesker, og det er viktig for det psykososiale miljøet til elevene.

*«Jeg tror at det er den sosiale delen, at det er likt for alle, at alle vet at de får mat. Og at de kan spise meg mette. Det er liksom trygt og sikkert, og forutsigbart. Noe som er der fast.»* Informant I.

Alle skolene ga uttrykk for at aldersblanding ga de mulighet gjennom praten å skape vennskap på tvers av alderstrinnene, noe som har betydning for det sosiale miljøet og fellesskapet. Noen informanter kunne fortelle at de har elever som forteller at de ikke spiser felles måltid hjemme med familien sin, og derfor blir det viktig å samles rundt bordet på skolen og prate sammen. Mange mente at det gir sosial utvikling, som kanskje mangler i noen hjem nå, og årsaken er at familien har det alt for travelt i hverdagen til å sette seg ned.

*«...man sitter sammen rundt et bord, at det er en sosial setting, at de voksne er med, jeg tror bare det i seg selv er med på å fremme matglede. At man har en opplevelse av å sitte sammen*



*å spise, og vi har jo elever som forteller at de ikke spiser hjemme sammen med familien sin. De spiser ikke middag sammen heller, det er ikke alle ungene som har den erfaring når de kommer til skolen at måltidet er en sosial greie, så det forteller jo lærerne om at de har elever som ikke er så vant til det. Så det er både en sosial trening, og er med på å fremme matglede, det å oppleve, det å spise, det er noe sosialt med det, som gir deg noe ekstra.» Informant W.*

En informant gav uttrykk for at det er læring i alt man gjør, og noen barn trenger å lære og sitte og spise maten sin. Flere lærere trakk frem at de mente det hadde betydning for selvtilliten og mestringsfølelsen for elevene, og at det har noe å si for mestringsfølelsen deres også inne i klasserommet. Når elevene har hatt en ok mestringsfølelse i løpet av måltidet, og kommer inn i klassen igjen, er de på plass og trenger ikke å bevise noe for de andre i gruppa. Dette beskrives med følgende sitat:

*«det er en kjempeviktig sosial arena (...) Jeg tror det har betydning for det å kunne ha et godt sosialt samspill på skolen, og at den settingen der er med på å gjøre at vi kan snakke hyggelig sammen med hverandre og ta hensyn til hverandre, vise respekt for andre, så det har utrolig mye å si tror jeg for det sosiale delen, den settingen som vi har hver dag i skolemåltidet.» Informant B*

## 3.2 Likhet

Det at alle spiser samme mat kan være med på å utjevne sosiale forskjeller blant elevene på skolen.

### 3.2.1 Alle spiser samme mat

Kommunen serverer gratis skolemåltid til alle elevene, og alle informantene sa at elevene får i seg den samme maten, og dermed er det ikke maten som skaper forskjeller blant elevene.

*«Jeg tenker at elevene blir veldig like, og det er jo det de ønsker å være. Det er ingen som har noe annet pålegg, det er ingen som har noe annet, vi spiser det vi får.» Informant L.*

Informantene opplevde endring fra før gratis skolemat ble innført, og mente at nå får de et sunt og godt måltid alle sammen, som er et godt påfyll for resten av dagen.

*«Den største forskjellen ... er den sosiale utjevningen du får med at alle får mat. Det er nummer en. Nummer to er den læringseffekten det er å sitte rundt et bord, og ha en samtale med en kamerat, eller en klassekamerat, eller en venn.» Informant V.*

Flere trakk frem at siden alle elevene spiser det samme kan de på en måte slappe av. De trenger ikke tenke hva de selv har i matpakken i forhold til de andre, da det er viktig for denne aldersgruppen å være lik de andre.

*«Hvis elevene skulle ha matpakke med, hvordan matpakke er det du har med deg? Det er noen som har de fancy matpakkene, og så er det noen som bare har kneippbrød med billigste pålegg, for det at det har jo litt med hva foreldrene ... hvor mye penger de har, og hvor mye man kanskje tenker på den matpakken, at det får liksom status det også.» Informant Q.*

Flere informanter la vekt på at etter at gratis skolemåltid ble innført er det ikke den forskjellen mellom de elevene som har med matpakke, og de elevene som ikke har med matpakke. Flertallet av informantene som var knyttet til ungdomstrinnet sa at det var veldig få elever som hadde med seg matpakke hjemmefra før gratis skolemat. Noen informanter trakk frem at gjennom skolemåltidet er elevene sikret i hvert fall et måltid i løpet av dagen som er fast. Mange påpekte at etter at gratis skolemåltid ble innført, ble det færre elever som var veldig sultne og slitne på slutten av dagen.

*«Det blir jo en annen ro..., for jeg tenker at i den aldersgruppen der så er det viktig å være lik, de er jo det, vil jo det. Og når de har spist det samme kan de på en måte slappe av, du trenger ikke tenke på at, oj, hva har du og hva har jeg, og så er det er på en måte å roe ned. De kan kose seg, og det ser det ut som om de gjør. De flirer og de prater og det ser tilsynelatende veldig sånn jovialt ut rundt bordene» Informant L*

*«Du har ikke så stor forskjell mellom elevene. Altså, at nå har du ikke den forskjellen mellom dem som har med matpakke, og dem som ikke har med matpakke. Du har heller ikke den forskjellen..., altså noen hadde jo med matpakke, og de satt og spiste sånn her Gifflar..., det var ikke veldig mange, men det var flere som spiste Gifflar og drakk iste i matpausen. Det er vel sånn som gir en kortvarig boost da, og så blir de desto slappere etterpå. Og de forskjellene, de individuelle forskjellene har du ikke nå.» Informant D.*

### 3.2.2 Sosial utjevning

Mange mente at den største og viktigste forskjellen er den sosiale utjevningen som er helt unik i forhold til elevenes ulike bakgrunn. En informant beskrev spesielt situasjonen der barna sitter sammen rundt samme bord, og har akkurat de samme forutsetningene for å spise mat og har det hyggelig i lag, uansett hvilken familiebakgrunn de har.

*«Altså det er jo en gedigen suksess fra A til Å. Og det som det går på rett og slett, det er at der setter alle seg ned, uavhengig av hvem de er, sosial bakgrunn, alt, og spiser den samme maten, i ro og fred rundt et bord.»* Informant V.

Den erfaringen med at det bygges kameratskap på tvers av sosial bakgrunn øker skoletrivselen og gir et godt skolemiljø.

*«For vi har opplevd hvor utrolig bra det har vært for ungene og den store forskjellen vi så fra da vi ikke hadde skolemåltidet til nå. Det profiterer ungene på, og skolemiljø profiterer på det.»* Informant B.

Den samme informanten hadde erfart at ikke alle elevene har like god støtte hjemme, da noen foreldre ikke synes skolen er så viktig, eller ikke like opptatte av å gi ungene sunne matvaner.

*«Tenker at her kommer ungene inn i skolen og får et sunt måltid i løpet av dagen. Det er ikke slik at alle elevene får oppleve det hjemme. At det er fokus på det.»* Informant W.

En annen informant mente at det er viktig å tenke helhet, at det å spise god og næringsrik mat sammen med andre er en verdi som de kan ha med seg resten av livet, for det er noe som ikke alle opplever.

*«Det er en verdi som de kan ha med seg resten av livet egentlig, det å spise sunn god mat, næringsrik mat sammen med andre .... Tror det har enn større betydning enn akkurat bare her og nå.»* Informant W.

Noen nevnte at det har enn større betydning også frem i tid, at elevene innarbeider gode matvaner, slik at de klarer å konsentrere seg på skolen og lære for livet. Noen trakk frem at dette er forebyggende arbeid, også i forhold til kompetanse, for i grunnskolealder legges

grunnlaget for et bra liv senere. En informant var særlig opptatt av at de pengene kommunen brukte på skolemåltidet, er penger kommunen sparer inn i det lange løp, ved at voksne kan fungere godt, være friske og jobbe mer.

*«De pengene kommunen bruker på skolemåltidet, det er jo penger de kanskje har spart i det lange løp sant, på at voksne folk kan fungere bedre, være friskere, jobbe mer, jeg vet ikke.... ja, kanskje. Det vet vi jo ikke før om noen år.»* Informant I.

De innarbeidede vanene kan påvirke livsstilssykdommer som hjerte- og karsykdommer og diabetes, og informanten påpekte at kommunen har hatt problemer med frafall fra videregående skole, og har mange uføre og trygdene.

*«Jeg tror at for mange, så er det bra for fysisk helse også, fordi det er såpass sunne og stabile måltider. Altså de får mat, og det er sunt og det tror jeg er bra for dem. Også fram i tid selvfølgelig, at du får gode matvaner, at du klarer å konsentrere deg på skolen og gjøre en god jobb, lære ting. Altså du legger på en måte grunnlaget for et bra liv senere.»* Informant I.

Videre undret informanten seg på om kommunen prøver å gjøre noe med det, og at et av tiltakene har vært å innføre gratis skolemat. Noen informanter stilte spørsmål om hvor langt skolen sitt ansvar skal gå.

*«Det var tull at man skulle sy puter under armene på foreldrene.»* Informant E.

Mange informanter på mellomtrinnet opplyste at før gratis skolemat ble innført hadde de fleste elevene med seg mat. Det medførte at den store gruppen var på en måte lik, men så var det de som skilte seg ut, og noen mente at det kunne være en sosioøkonomisk linje som går der. Det de har merket er at de sosioøkonomiske forskjellene er blitt litt mindre. Mange mente at det var viktig at alle får de samme forutsetningene, i alle fall på skolen.

*«Og du får en sosial utjevning som er helt unik i forhold til bakgrunn. Der sitter de som kommer fra lav sosial status sammen med de fra høy sosial status rundt samme bord, og har akkurat de samme forutsetningene for å spise mat og har det hyggelig i lag. Ja, og den effekten ser vi videre i forhold til kameratskap, i forhold til skoletrivsel, og i forhold til miljø.»* Informant V.

### 3.3 Metthet

Å ha tid til å spise seg mett, og drikke seg utørst, under et skolemåltid på ernæringsmessig riktig mat og melk eller vann, vil ha betydning for næringsopptaket til eleven.

#### 3.3.1 Å bli mett

De fleste av informantene hadde en oppfatning av at alle spiste, og av ungdomsskoleelevene spiste 100% den maten de får i skolemåltidet.

*«Av ungdomsskoleelevene så spiser 100% den maten de får.»* Informant R.

Deres erfaring var at tidligere var det store variasjoner i hvor sunne matpakker de hadde med seg, men at nå spiser alle et tradisjonelt norsk måltid.

*«Det var variasjoner i matpakkene. Noen hadde veldig usunn mat, noen hadde ikke mat i det hele tatt.»* Informant L.

*«Jeg tror de spiser mer nå og de spiser sunnere nå enn det gjorde før. ... De kom med polarbrød med sjokoladepålegg, med Hapå, og det var noen som hadde boller eller pizzastykker. Det merker vi, at det er helt borte, så og si alt.»* Informant U.

Flere mente at når det gjelder læringsmiljøet er det viktig at de fysiske faktorene, som for eksempel det å være mett, må være tilrettelagt slik at elevene har mulighet til å lære best mulig.

*«Det må jo være sånn at de fysiske faktorer er tilrettelagt på en slik måte at elevene lærer best mulig, og da tenker jeg på både det å være mett.»* Informant L.

Det å få påfyll av ordentlig mat for å være fokusert ut skoledagen, var det mange informanter ga uttrykk for, for de mente at ungdom i vekst og utvikling trenger mye energi.

*«Jeg tror det har stor betydning for jeg ser at som lærer har jeg økt læringsutbytte ut av det i klasserommet. Sant, jeg ser at de lærer mer når de har energi til å lære. Sånn som jeg tenker så har det hatt veldig mye å si i forhold til læringsmiljøet.»* Informant G.

En informant fortalte at det var gutter i ungdomsskolen som spiste fire til fem brødkiver. Flere informanter nevnte spesielt at skolemåltidet gir energi, slik at elevene ikke blir trette og slitne.

*«Og læringsmiljøet blir mye, mye bedre, og de har mye mer kapasitet til å lære mer. Det ser vi helt tydelig det altså. Det kan ikke sammenlignes sånn som det var før, den siste økta som vi hadde, med den siste økta i dag. Det var slitne unger og antagelig sultne unger, som lett ble sure og sånn der ting. Og blodsukkeret det var selvfølgelig lavt.» Informant B.*

En lærer følte seg mer som lærer etter at gratis skolemat ble innført, ved at fagene kunne gjennomføres på bedre måte enn før. Læreren mente at elevene hadde økt læringsutbytte i klasserommet fordi de var mer mottakelige, da de har energi til å lære, og det har veldig mye å si i forhold til læringsmiljøet.

*«De kan sitte i ro og jobbe. De tenner kanskje ikke på alle pluggene hvis noe går dem imot, eller at de blir mismodig de som ikke klarer, men med at de har fått blodsukker opp som gjør at de kan sette i gang og fortsette jobben sin, selv om de møter på litt problemer. Det var mye mer sånn før at de var så slitne at de måtte få gjøre andre ting ... på slutten av dagen, for eksempel å ha gym eller musikk.» Informant B.*

Mange sa at det var stor forskjell og da spesielt i forhold til den siste økta før skoleslutt. Før var det slitne og antagelig sultne elever. De forklarte det med at blodsukkeret antakelig var lavt, og det å jobbe til kvart over to var ganske tøft. Flere mente at det gratis skolemåltidet økte samhandlingen mellom elevene og mellom elevene og lærerne, noe som førte til at læringsmiljøet ble veldig mye bedre.

*«Så blir også samhandlingen mellom dem, altså samarbeid mellom dem også bedre når de jobber i grupper. Jeg føler at både vi som lærere og elevene, og samarbeidet elevene imellom er med på å gjøre at læringsmiljøet blir veldig, veldig mye bedre. For de er ikke sultene, de er ikke slitne, hodet koker ikke. De har fått mat, og de har fått rørt på seg, så jeg tror det har utrolig mye å si, for det er blitt utrolig mye bedre læringsmiljø slik som det er nå, tenker nå jeg ihvertfall.» Informant B.*

En informant brukte begrepet «skolekondis» og det handler om at mat gjør at elevene får bedre kondisjon til å holde ut på skolen og elevene ble mer motiverte til å lære. Virkningen på arbeidet i klasserommet, med fagene, blir bedre etter å ha spist skolemåltidet. Flere sa at om elevene går sultne på skolen, vil de ikke trives i det hele tatt. Noen nevnte spesielt at om elevene ikke møter til timer, eller kommer for sent til timer, kan være begynnelsen på å droppe ut av skolen.

*«Jeg er helt overbevist om det har noe å si for læringsmiljøet. I tidligere tider når de spiste måltidet klokken elleve, så kunne vi ikke legge opp til noe særlig ny innlæring på slutten av dagen. Det å ha en dobbel økt med matematikk, det var fånyttel! Det trengte du ikke å tenke på en gang, for det klarte de ikke. De holdt ikke ut det. Mens i dag er det ingen problem det. For det at nå har de fått et godt måltid, pluss at de har fått vært ute og rørt masse på seg. Når de da kommer inn så er de helt klare til å og ta imot ny lærdom og jobbe videre.» Informant B.*

### 3.3.2 Det de spiser er sunnere enn før

Noen informanter som var tilknyttet mellomtrinnet fortalte at de fleste på mellomtrinnet hadde matpakke med seg tidligere, men det var flere som ikke spiste maten sin, da de bare så ned i matboksen og lukket den.

*«...noen spiste og noen spiste ikke.» Informant R.*

Flere fortalte at det var en større andel som hadde Nugatti mellom to brødskiver, og at de opplevde at atferden til elevene varierte mange ganger ut fra hva de hadde med seg. Noen mente at det varierte litt fra klasse til klasse, men det førte til veldig høyt aktivitetsnivå, der elevene ble *«liksom hoo..»* informant W, etter å ha spist Nugatti.

Likevel sa de fleste at hovedregelen var at elevene på mellomtrinnet stort sett spiste greie matpakker, men det var nok en del boller og litt finere rundstykker.

*«Alle har alltid hatt med mat, de fleste hadde sunne fine matpakker før, det syns jeg, bortsett fra et par tre stykker som kunne blingse til å ha litt mye boller og slikt.» Informant F.*

De informantene som var tilknyttet ungdomskolen fortalte at kostholdet endret seg, for da elevene gikk på butikken, de kjøpte boller, snop, brus eller iste. Dermed spiste de ikke ordentlig mat, slik som de nå får i det gratis skolemåltidet. Informantene fremhever at det ikke lenger spises feite spekepølser, og syltetøy får de maks en gang i uka. Polarbrød er byttet ut med grovbrød, og det serveres ikke Nugatti. Det er mye mer fokus på sunt og godt pålegg, og at de får grønnsaker.

*«Det er jo mye mer fokus på at det er sunt, og her er grønnsaker. Vi er jo kvitt Nugatti, som det florerte endel av før: Polarbrød med Nugatti på, sånn at maten er jo annerledes. Det er jo grovbrød, og det er sunt pålegg.»* Informant L

Noen synes likevel ikke at elevene varierte matvalget så mye, da mange elever er glade i brødsiver med smeltet ost.

*«Det er sunt og godt pålegg, men de varierer ikke så mye. De er kjempeglad i smeltet ost (latter).»* Informant R.

Mange av informantene opplevde at elevene koser seg under måltidet. En informant trakk frem at maten som serveres er bra både helse- og ernæringsmessig, og jamførte kostholdsirkelen som brukes i faget mat og helse. Når det gjelder frukt var det flere som mente at fruktinntaket ikke hadde endret seg så mye før og etter gratis skolemat ble innført, fordi det var ikke så mange som hadde frukt med seg før og det serveres ikke så mye frukt nå heller. Noen mente at den gratis skolematorrdningen kunne forbedres, da de opplevde at elevene spiste mer frukt da kommunen hadde skolefruktordning.

*«Frukt, der skulle vi kanskje vært bedre.»* Informant U.

Flere tok opp hvor fantastisk det er at veldig mange elever drikker melk, og spesielt guttene drikker utrolig mye melk.

*«Guttene de drikker vanvittig med melk.»* Informant R.

En med tilknytning til ungdomstrinnet fortalte at glassene rommet ca. 3,25 dl og at veldig mange drikker et glass, mens andre drikker to eller flere, og de som ikke drikker melk, de drikker vann. En valgte å oppsummere sine uttalelser med å si at når elevene er mette og får nok søvn, er de klare til å lære.



«Ja, det er kjempeforskjell. Før så hadde de jo ikke alle, men de fleste hadde jo matpakke med seg, men ikke alle spiste, de åpnet den og så nedi, noen spiste og noen spiste ikke. Det andre som er fantastisk er det at nå drikker veldig mange melk. Før hadde vi sånn melkeabonnement på Tine. Der var det kanskje en eller to av 100 ungdomsskoleelever som hadde melk, nå drikker kjempemange melk, og de som ikke drikker melk, de drikker vann.» Informant R.

### 3.4 Ro

Kategorien ro trådte tidlig fram fra materialet. Allerede under datainnsamlinga ble begrepet registrert, og det handlet om både ro under skolemåltidet og læringsro etter skolemåltidet.

#### 3.4.1 Matro

Mange mente det var ro i kantina og at selve spisesituasjonen var roligere. Dette beskrives i sitatet:

«... når man kom inn til måltidet, så var det en veldig ro, altså det var en sånn behagelig atmosfære.» Informant V.

En informant trakk frem at det var viktig å forberede elevene på overgangen til skolemåltidet.

«Vi vil ha stillhet før de går inn og spiser, som kanskje er en litt gammeldags måte å tenke på, men vi tenker at det er viktig for det å kunne samle seg, nå er vi klar.» Informant B.

De opplevde at elevene fikk mer mat i seg som følge av matroen som oppsto på grunn av at de måtte sitte i minimum 15 minutter, og det gjorde at de kunne senke skuldrene og ikke stresse.

«...de må sitte det kvarteret, tiden blir ikke et uromoment. Det skal være ro rundt måltidet, det skal det være.» Informant G.

Alle klassene spiste sammen og på den måten hadde de full kontroll på hverandre siden ingen kunne dra opp i idrettshallen. Flere trakk frem at noen elever satt hele pausen på 30 minutter og spiste mens de snakket sammen.

*«Og da sitter elever veldig rolig og stille og prater sammen rundt et bord, og inntar maten på en veldig fin måte.» Informant V.*

Det opplevde informantene som positivt, og at det heller ikke var noe stress knyttet til å komme tidsnok for å forsyne seg i tilfelle det skulle bli fritt for mat, for det fylles på hele tiden.

*«Det er ikke noe stress knyttet til å måtte nå det, for ellers blir det fritt. Det er hele tiden nok til alle elevene. ... Det er jo helt utrolig, jeg tenker og at bare det her med at i snitt hundre ungdommer henter seg mat på et bord, og setter seg og spiser.» Informant E.*

En informant fortalte fra før gratis skolemat ble innført at elevene satt ved store pulter i en hesteko. Da satt elevene veldig langt fra hverandre, og da ble det mye støy, men nå har de små, runde bord og de sitter tettere på hverandre så en del av støyen blir borte. Flere mente at det er en helt annen ro i elevgruppa i spisesituasjonen, og at de voksne kan ha gode samtaler med elevene. Det bygger relasjoner som det er behov for, særlig hvis det er uro i elevgruppa. En poengterte at når det oppstår spesielle situasjoner eller uro blant elevene, styrkes antall voksne som er tilstede.

*«Vi ser jo at det virker og når vi styrker antall voksne på ungdomstrinnet i spisetida så blir det mye roligere blant elevene så det merker vi.» Informant W*

### 3.4.2 Læringsro

Mange opplevde at det ble større ro i klassen, elevene hadde en helt annen ro ved oppstart av timene. Elevene var allerede kommet i læringsmodus, det beskriver følgende sitat:

*«Det blir mye større ro i klassen. Det er.... man kan ikke beskrive det heller, for det er liksom en..., ja det er en helt annen ro rundt timene, altså de her teoritimene, enn hva det var tidligere. Helt annen ro, ja.» Informant E.*

Mange lærere mente at elevene nå i større grad sitter i ro og jobber, og at de kommer tettere på elevene og får gode samtaler. Et annet moment som flere tok frem var at elevene ikke var

så aggressive eller ga så lett opp selv om noe gikk dem imot. De ble heller ikke så lett sure, selv om det var noe de ikke mestret.

*«De kan sitte i ro og jobbe. De tenner kanskje ikke på alle pluggene hvis noe går dem imot, eller at de blir mismodig ... de kan sette igang og fortsette jobben sin, selv om de møter på litt problemer.»* Informant B.

Flere nevnte spesielt at når elevene har spist sunn skolemat får de opp blodsukkeret, og det fører til at de kommer fort i gang med arbeidet. En sa at før gratis skolemat kunne det hende at matpakken manglet, og da kunne det bli kaos i matsituasjonen, i tillegg til at eleven ikke var klar for det som skulle skje etterpå. Dette gjaldt spesielt de som kom fra butikken.

*«...og så var det veldig mye uro og, fordi det var jo også sånn at når elever kom opp på skolen med en pose med kanelsnurrer eller anna godt, så skapte det også uro her oppe på skolen, for da ble det jo litt sånn.... ikke akkurat kjøp og salg, skal jeg ikke si... (ler)... men... ikke sant... altså det ble litt sånn utveksling.»* Informant E.

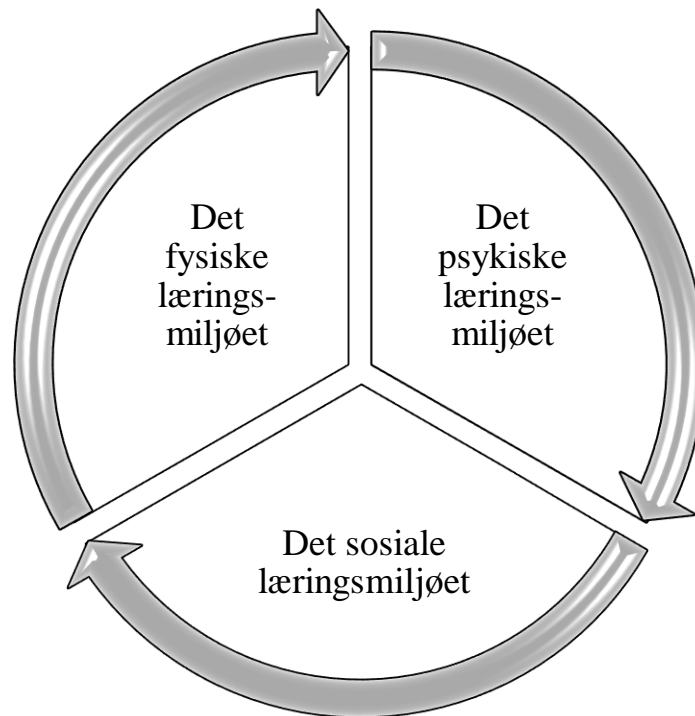
Informanten utdypet det med å fortelle at lærerne etter hvert lærte at de måtte gjøre andre ting enn å ha teorifag i siste økta, som for eksempel og heller ha gym eller musikk. Noen informanter mente at dersom elevene spiste usunn mat, førte det til at det ble enda mer uro på slutten av dagen, spesielt skapte det utfordringer blant de elevene som allerede hadde en uro i kroppen.

*«Det jeg merker det på, er nok de elevene som i utgangspunktet kan være litt urolige. Det kan jo være at en del .... hadde boller med seg og at den maten de spiste førte til at det ble enda mer uro på slutten av dagen. Av og til så tenkte jeg at det var jammen godt at de fikk litt ordentlig mat i magen. At det blir et mer stabilt nivå... eller sånn, hva skulle jeg si... miljø i klassen.»* Informant I.

Flere opplevde at etter gratis skolemat ble innført hadde lærerne større mulighet til å se alle elevene, og det er viktig for deres læringsmiljø.

*«Det er kjempeviktig for læringsmiljøet, for det er klart at med å jevne ut de her ulikhetene vi har hatt her tidligere, så skaper det ro i hele elevgruppen, sånn at de som kanskje var litt urolig og som hadde vært utenfor skolen sitt område, de har vært her hele friminuttet, og*

*kommer inn på likt med de andre, ikke sant... så det skaper en helt annen ro også når vi starter timen. Elevene er klare, enn at man skulle hatt noen som hadde kommet joggende opp fra butikken og hadde bare spist sjokolade, og er mer stresset rett og slett.» Informant E.*



*Figur 5: Skolemåltidet påvirker det fysiske -, psykisk- og sosiale læringsmiljøet.*

I et forsøk på å oppsummere alle overordnede funn, har vi laget en figur for å uttrykke skolemåltidets betydning for læringsmiljøet, figur 5. Inndeling i figuren er inspirert av Benn (2010) som deler opp læringsmiljøet i tre ulike deler: Det fysiske læringsmiljøet, det psykiske læringsmiljøet og det sosiale læringsmiljøet.

Det fysiske læringsmiljøet handler om å være tilstede under måltidet, at det er tid til å spise og at det er nok mat. Det kan påvirke det psykiske læringsmiljøet som handler om at elevene selv kan velge hva de vil spise og drikke innenfor utvalget som er likt for alle, i tillegg til at måltidet øker sjansen på konsentrasjonen uansett sosial status. Dette igjen kan påvirke det sosiale læringsmiljøet som handler om at det er struktur under måltidet, som gir ro og muligheter for å danne positive relasjoner. Det sosiale læringsmiljøet vil igjen påvirke det fysiske læringsmiljøet. På den måten tenker vi at de ulike læringsmiljøene henger sammen og påvirker det totale læringsmiljøet på skolen.

Trekker vi paralleller til WHO's (u.å.) definisjon for helse, vil de ulike læringsmiljøene kunne påvirke elevenes helse. Det fysiske læringsmiljøet gjør det mulig for elevene å få god fysisk helse ved å spise sunn, næringsrik mat og føle metthet. Det psykologiske læringsmiljøet kan påvirke den psykiske helsen ved elevens følelse av medbestemmelse og egenverdi. Det sosiale læringsmiljøet kan påvirke den sosiale helsen ved at elevene trives og har gode relasjoner til flere på ulike aldersnivå. Det er trygge, tydelige voksne tilstede og klare strukturer rundt måltidet.

I forhold til forskningsspørsmålene i denne studien tenker vi at den fysiske-, psykiske- og sosiale helsen også vil ha betydning for læringsmiljøet. Vi velger å beskrive dette med et nytt begrep som vi kaller «*læringshelse*». Vi definerer «*læringshelse*» som den tilstanden eleven er i, ut fra hvordan det fysiske-, psykiske- og sosiale læringsmiljøet er. Vi ser for oss at dersom eleven har dekt godt opp alle feltene, vil eleven ha god «*læringshelse*». Reduseres det på et eller flere områder av læringsmiljøene, vil «*læringshelsen*» blir dårligere. Satt opp mot SØM vil en god «*læringshelse*» kunne ha betydning individuelt for den enkelte elev på kort og lang sikt. Videre kan ei god «*læringshelse*» ha betydning for hvilken sosial status eleven får på sikt, og vil kunne ha betydning for folkehelsen og samfunnet generelt.

## 4. Diskusjon

I denne oppgaven ønsket vi å undersøke hvilke erfaringer lærere, skoleledere, skoleeier og mobbeombud har med hvordan læringsmiljøet påvirkes av et tilbud om gratis skolemåltid. Vi fant ut at tilbud om gratis skolemåltid førte til at elevene i mindre grad forlot skolens område i spisetiden, og at elevene fikk bedre sosiale relasjoner. Det at alle spiste den samme maten virket sosialt utjevnende. Da det var stor oppslutning om det gratis skolemåltidet, ble alle elevene mette på sunn mat, og informantene erfarte at dette førte til en egen ro, som kan beskrives som matro og læringsro.

Vi diskuterer først resultatene fra studien vår og deretter ser vi på metodiske styrker og svakheter ved studien. I arbeidet med denne oppgaven har vi erfart at det ikke finnes så mye vitenskapelig forskning på sammenhengen mellom skolemåltidet og læringsmiljøet (Kunnskapsdepartementet, 2006b) (Engeset et al., 2019) noe som har gjort diskusjonsdelen utfordrende. Vi har derfor valgt å inkludere empiri som indirekte kan ha betydning for læringsmiljøet.

### 4.1 Resultatdiskusjon

Det vi vektlegger i resultatdiskusjonen er de overordnede funnene *å være tilstede*, og da spesielt *fysisk tilstede*. Dette gjør vi fordi vi anser det å være fysisk tilstede som grunnleggende i skolemåltidet, da elevene faktisk må være tilstede for å kunne delta. Videre diskuteres *likhet*, og det overordnede funnet *metthet*. Det overordnede funnet *ro* har også en sentral plass i diskusjonen.

#### 4.1.1 Å være tilstede

Et av de viktigste funnene i studiene var at trafikken ut av skolens område under skolemåltidet stoppet opp, og at strukturen var viktig under skolemåltidet. Begge funnene hadde ifølge informantene stor betydning for læringsmiljøet. De mente at når elevene var sammen under måltidet fikk både elevene, og elevene og lærerne mulighet til å skape gode relasjoner, som hadde positiv betydning for læringsmiljøet. Noe som bekrefter antakelsen om at skolemåltidet

bidrar til bedre læringsmiljø (Kunnskapsdepartementet, 2006b). Dette står i motsetning til resultatene man fant i skolematprosjektet i Aust-Agder (Høiland, 2015), som konkluderte med at skolemåltidet ikke påvirket hvordan elevene oppfattet klassemiljøet.

Det var mange informanter som trakk frem at lekkasje av ungdomsskoleelever ut av skolens område stoppet etter innføring av gratis skolemat. Fraværet til elevene var under elevenes skolemåltid, og var organisert som lærernes tilsynstid. Altså elevenes fritid, men medførte brudd på ordensreglementet for kommunen. Isolert sett skulle det derfor ikke ha betydning for undervisningstiden. Alle informantene med tilknytning til ungdomstrinnet var samlet enige om at fraværet hadde store ringvirkninger for eleven. Fysiologisk, ved at den inntok et usunt måltid. Sosialt, siden eleven ikke var med den store gruppen elever. Psykologisk, siden det var et stress å både rekke til butikken og tilbake til skolen igjen før timen startet, og ubehaget ved å ta konsekvensene av eventuelt å komme for sent til timene etterpå. Informantene mente at fraværet påvirket læringsmiljøet negativt.

Kommunen erfarte at nasking på de nærliggende butikkene gikk ned etter innføring av gratis skolemat. Det stemmer med våre informanter, som erfarte at småkriminaliteten umiddelbart gikk ned og ville føre til at flere elever ville klare å gjennomføre videregående og på den måten bli bidragsyttere til kommunen gjennom arbeid. Det støttes av Cueto (2001) som konkluderer med at skolemåltidet virker positivt på oppmøte og øker sannsynligheten for at elevene fullfører skolen.

Skoleeier ga tydelig signal om at kostnaden ved å ha gratis skolemat var en investering for kommunen, blant annet siden erfaring tilsa at gjennom skolemåltidet ble det lagt til rette for et stabilt og positivt læringsmiljø. Kunnskapsdepartementet (2006b) har utarbeidet rapporten «Skolemåltidet i grunnskolen» der det er skissert ulike modeller for skolemåltid. Modell 2 er tilnærmet lik kommunens modell, bortsett fra at de ikke spiser på klasserom.

Spør vi oss hvorfor elevene i utgangspunktet dro på butikken, tolker vi det ut fra funnene at en del av dem kom fra hjem med lav sosial status. Det var kanskje ikke ressurser i hjemmet for hverken å støtte eleven i å lage matpakken, lage matpakke til barnet sitt eller for i det hele tatt å ha noe å lage matpakke av.

Kommunens evaluering er i overensstemmelse med at mange av informantene fra den største skolen i kommunen, som opplevde en merkbar forskjell ved at det ble helt slutt på at ungdomsskoleelever forlot skolens område for å gå til tettstedet under skolemåltidet. Denne endringen skjedde ganske umiddelbart etter at gratis skolemåltid ble innført. Dette er også noe som lærerne rapporterte i evalueringen som ble gjort et år etter innføring av gratis skolemåltid. Her kommer det også frem at elevene ofte kom for sent til timen etter skolemåltidet og i noen tilfeller ikke kom tilbake til skolen den dagen, og det ble derfor regnet som skulk. Kommunens erfaring var at denne trafikken medførte ringvirkninger ut over at de ikke var tilstede på skolen. Sett i lys av SØM der lokalsamfunnet kan være med på å påvirke elevenes helse, er det tydelig i vår studie at elevene spiser sunnere nå enn før, som ut fra våre informanter indirekte gir bedre læringsmiljø.

I ungdomsundersøkelsen (2018) for den aktuelle kommunen kommer det frem at skulkprosenten pr 2018 var på 18 %, til sammenligning med tre av de nærliggende kommunene på samme størrelse som hadde henholdsvis 34 %, 27 % og 23 % skulk. Den nærmeste byen hadde 36 % skulk, mens landsgjennomsnittet var på 24 %. I ungdomsundersøkelsen (2013) fra 2013, som var før gratis skolemåltid ble innført, kom det frem at elevene i den aktuelle kommunen hadde 29 % skulk, noe som den gang var høyere enn landsgjennomsnittet på 23 %. Resultatene fra ungdomsundersøkelsen viste at skulkprosenten nesten ble halvert etter innføring av gratis skolemat, og dette stemmer overens med resultatene fra studien vår.

Underemnet to, under å være fysisk tilstede, handler om at det må være struktur i tilstedeværelsen. Før innføring av gratis skolemat spiste elevene på klasserommene der alle hadde sin faste plass, som gjorde at de utrygge elevene hadde en egen plass/pult som var deres. Nå må alle elevene forlate klasserommet og plassen sin. Det tolker vi kan medføre en utfordrende overgang for utrygge elever å gå fra klasserom til spisestedet. I tillegg er absolutt alle medelevene tilstede.

Informantene trakk frem at de voksnes tilstedeværelse var utrolig viktig for strukturen under bespisningen. Det var informanter som mente at dagens spisesituasjon fortsatt ikke var trygg nok for enkelte elever, men at de prøvde å ha oppsyn med de de viste om. Erfaringene til informantene sier at det totale læringsmiljøet er bedre nå enn før. Elevene er på plass, de stresser ikke, det forgår ikke deling eller videresalg av nyinnkjøpte varer fra butikken, og



mange har nå hyggelige samtaler rundt bordene mens de spiser. Elevene er mette av sunn mat, og mange har vært fysisk aktive. I en oppfølgingsstudie kunne det ha vært interessant og ha spurt de utrygge elevene hvordan de opplever læringsmiljøet i dag mot slik det var før.

To av skolene hadde valgt faste plasser under skolemåltidet, dette nettopp for å ta bort noe av utryggheten rundt måltidet. Vi tolker at på den ene siden vil denne stramme strukturen være tryggere for alle elevene, og spesielt de som beskriver skolemåltidet som en utrygg sone. Elevene vil i tillegg bli kjent med andre og dermed utvide bekjentskapskretsen, og i den aktuelle kommunen er det få elever som oppgir at de blir mobbet. Dette kommer vi nærmere inn på senere.

På den skolen som hadde «matvenner», fortalte en informant at de yngste følte seg ivaretatt og at de eldste følte mestring. Det forutsetter, slik vi tolker det, at de voksne er tett på. Vi tolker at det å føle seg inkludert gir bedre selvfølelse. Bedre selvfølelse gjør deg tryggere, og dersom du er trygg trenger du ikke heve deg over andre ved å for eksempel behandle dem dårligere, og det påvirker læringsmiljøet positivt.

Vår studie gir ikke noe entydig svar på om faste plasser er best, for på den andre siden var det informanter som trakk frem at nettopp det at de kunne sitte med hvem de ville var med på å gi positivt læringsmiljø. I og med at dette er en distriktskommune er det mange elever som ikke ser hverandre utenom skoletid.

Informantene hadde erfaring med at elevene utover skoleåret etter hvert valgte å sitte på tvers av alderstrinn for å være med venner. På skolen som vektla å la elevene velge hvem man ville sitte med, satset man på å forsterke allerede eksisterende vennskap, istedenfor å bli påtvunget å bli kjent med andre elever. På bakgrunn av informantenes erfaring tolker vi at begge deler er positivt for gjennomsnittseleven, men for de utrygge, vil faste plasser gi bedre læringsmiljø. Skolevenner og fritidsvenner er i mange tilfeller de samme og tilhører det samme sosiale nettverksnivået i SØM.

Informantenes erfaringer var at de voksnes tilstedeværelse har stor betydning for strukturen under skolemåltidet. Det var informanter som vektla at strukturen måtte være på plass også før elevene fikk gå inn i spisesituasjonen. Informantene fortalte at personalet var tilstede og tok imot elevene og veiledet dem enten ved å organisere bord slik at alle fikk plass, eller at de påså at elevene fant sine faste plasser. Hovedintensjonene i klasseledelse er også gjeldende i

forbindelse med skolemåltidet. Utdanningsdirektoratet er klar på hvilke føringer som gjelder undervisningspersonell i skolen. Overordnet er det for læreren å støtte elevene i både utvikling og læring (Utdanningsdirektoratet, u.å).

Skolemåltidet tolker vi på bakgrunn av informantenes uttalelser som en høyst sosial arena. Elevene sosialiseres blant annet ved at de voksne motiverer dem til å følge gitte strukturer og holde seg til avtaler som blant annet gjeldende ordensreglement. Resultatene viser at det foregår mye sosial læring under skolemåltidet. Utviklingen av sosial kompetanse er en viktig del av opplæringen, jamfør opplæringsloven § 9 A-2 (1998). Helsedirektoratet (2015a) krever at det skal være en god ramme rundt skolemåltidet. Det var flere informanter som trakk frem at skolemåltidet la grunnlaget for de ulike læringssituasjonene. Lærerne på skolen tilhører samfunnsnivået i SØM, og vil gjennom sin rolle kunne være med på å påvirke mulighetene for god helse gjennom skoleløpet.

Det er kjent at både de fysiske rammene rundt skolemåltidet og selve maten kan ha positiv innvirkning på elevene (Golley et al., 2010). De samme forfatterne fant at voksnes tilstedeværelse påvirker elevenes oppmerksomhet

Skolemåltidet i den aktuelle kommunen er med på å fremme trivsel og gir elevene en følelse av tilhørighet. De spiser sunn mat i fellesskap, noe som bidrar til god fysisk-, psykisk og ikke minst sosial helse. Skolene er allerede i gang med det tverrfaglige temaet «*Folkehelse og livsmestring*» som kommer i fagfornyelsen (Utdanningsdirektoratet, 2017), som handler om å gi elevene kompetanse som styrker elevenes fysiske og psykiske helse. Dette fundamentet kan være med på å styrke elevens selvbilde og trygghet, og på den måten kan eleven ta gode valg gjennom livet. Dette vil videre ha stor betydning for folkehelse og ha innvirkning på SØM på alle nivåene.

Det var informanter som kunne fortelle at før måtte lærerne dra etter elevene til butikken for å få dem tilbake på skolen, ihvertfall føre fravær som ble tatt opp med hjemmet. Vi vurderer at den negative situasjonen utfordrer relasjonen mellom lærere og elever. Konsekvensene av dette tolker vi kan være at elever som føler seg dårlig behandlet av læreren, på grunn av tilsnakk ved brudd på ordensreglementet, lett kan la være å dra tilbake til skolen. Det frister kanskje ikke å være i samme rom med en lærer som de opplever som sur og masete. Etter at gratis skolemat ble innført og alle elevene benytter seg av det, er det flere negative situasjoner

som faller bort. Istedenfor får alle en naturlig arena hvor relasjonsbygging kan skje i høyst normale, og for de fleste, avslappede situasjoner.

Våre informanter så en helt klar fordel med at skolemåltidet var organisert utenfor klasserommet som en optimal arena for relasjonsdannelse. Det er ut over det Helsedirektoratet (2015a) mener med at skolemåltidet har en betydning for det sosiale. Terragni (Engeset et al., 2019) konkluderer med at måltidet har en sentral plass i samfunnet med blant annet tanke på sosialisering. I prinsipper for skolens praksis (Utdanningsdirektoratet, 2017) poengteres det at de voksne må være omsorgsfulle, men tydelige voksne, for det danner trygge rammer som bidrar til positive, inkluderende læringsmiljøer.

Våre resultater viser at skolemåltidet er relasjonsbyggende og gir positive relasjoner mellom elevene, og mellom lærerne og elevene. Dette er i overensstemmelse med funn fra Skolematprosjektet i Nord-Trøndelag om at skolemåltidet danner rammen for sosialisering (Haugset, 2013). I tillegg er det i overensstemmelse med Finske myndigheter som mente at skolemåltidet er en del av suksessen i skolesystemet (Pellicka, 2019). Vi tolker det som om både elevene og lærerne er på en til dels uhøytidelig arena, som mer kan sammenlignes med det å gå på kafè.

WHO (2006) er klar på at skolene må legge til rette for tilgang på sunn mat i løpet av skoledagen. De befester at skolemåltidet har en positiv påvirkning på trivsel for elevene, som igjen fører til bedre læringsmiljøet (WHO, 2006). Videre danner skolemåltidet gode kostvaner, holdninger og atferd ved å dele et måltid (Grantham-McGregor, 2005), som på lang sikt kan påvirke matkulturen på det individuelle nivået i SØM.

I vår studie er det fokusert på det Utdanningsdirektoratet (u.å) definerer som klasseledelse, som er å legge til rette for et læringsmiljø som ivaretar både den faglige og den sosiale læringen. Udir sier i klartekst at lærerens positive relasjon til elevene er grunnsteinen for god klasseledelse.

Undervisningspersonalet må skape et miljø som legger til rette for et godt læringsmiljø, der både faglig og sosial læring kan skje. I tillegg må læreren forstå de sosiale mekanismene i elevmassen og på den måten komme dem i forkjøpet. Etter evaluering av prosjektet med gratis skolemat ser kommunen andre forbedringer i utdanningssektoren, med at elevene

utvikler bedre relasjon til hverandre. Sammenligner vi data fra Ungdata (2018) ser vi at i den aktuelle kommunen oppga 4 % av elevene at de blir mobbet, mens det i alle de tre nærliggende kommunene, som er i omtrent samme størrelsesorden, oppgir 8 % at de blir mobbet. I den nærmeste bykommunen oppgir 9 % at de blir mobbet. Det kan virke som om den aktuelle kommunen som har gratis skolemat og skolematorganisering som satsningsområde i tillegg til en annen måte å organisere skolemåltidet på, har færre elever som oppgir at de blir mobbet. Dette mener vi kan ha en sammenheng med de erfaringene som informantene skisserer. Gjennom å sitte med runde bord, stor voksentetthet og kunne spise samme mat gir gode relasjoner, der alle kjenner alle og dermed inkluderer hverandre, noe som fører til et positivt læringsmiljø.

Studien vår viser at skolemåltidet danner et inkluderende læringsmiljø der elevene føler tilhørighet og opplever fellesskap. Det betyr at skolene overholder prinsippet og verdien i overordnet del for grunnopplæringa (Utdanningsdirektoratet, 2017) om at elevene skal føle tilhørighet. Siden nesten alle elever i Norge går på skolen er den en viktig arena for å være sammen med andre elever. For de fleste betyr dette økt trivsel ved at de får tilfredsstilt behovet for tilhørighet (Helsedirektoratet, 2015c). Gjennom fellesskapet skapes det samhold. På den måten kan enkelteleven etablere sin identitet i et stort fellesskap, og det kan ha positiv effekt på både individnivå, men også det sosiale nettverksnivået i SØM.

#### 4.1.2 Likheter

Overordnet funn viser at det å være lik er viktig for elevene, og gjennom å spise samme skolemåltidet var det ingenting som skilte elevene, og på den måten opplevde informantene sosial utjevning.

Dette gjelder for alle trinnene til tross for at lærere på mellomtrinnet sa at de elevene stort sett hadde gode matpakker før gratis skolemat ble innført, mens på ungdomskolen var det mange elever uten eller med dårlig matpakke. Dette stemmer med Nordahl (2005) om at innføring av skolemåltid vil ha størst betydning for ungdomsskoleelevene, og vil ikke gi det store utslaget på mellomtrinnet. Et annet studie av riktignok elever på småtrinnet, viser at det ikke er sammenheng med skolemåltidet og konsentrasjonen (Sørensen, 2015), og det kan henge

sammen med at flertallet av elevene spiste mat på skolen både før og etter gratis skolemat ble innført.

Erfaringene til infomanetene i vår studie var at etter at gratis skolemåltid ble et tilbud til alle elevene i kommunen, så deltok nærmere 100 % av elevene. Dette er til forskjell fra nabolandene Sverige og Finland der ikke alle elevene møter opp for å benytte seg av tilbudet om gratis skolemat (Dahl & Jensberg, 2011). Selv om det i Finland blir servert et tre retters varmt gratis skolemåltid, er det ikke alle elevene som spiser skolematen, eller at de bare benytter seg av deler av måltidet. Her er det bare rundt 25 % av jentene og 33 % av guttene som spiser alle delene av skolemåltidet, og 20 % av jentene og 12% av guttene oppgir at de sjeldent eller aldri spiser hovedretten. Også i Sverige ser man at ikke alle elevene benytter seg av det tilbudet, og at bruken er sosioøkonomisk betinget ved at de med lav sosioøkonomisk status benytter seg hyppigere av tilbudet enn gjennomsnittet (Dahl & Jensberg, 2011). I to ulike skolematprogram i USA var det færre enn 60 % som deltok i tilbudet (Gross & Cinelli, 2004). Dersom en sammenligner vår studie med disse landene, er det et interessant resultat at informantene i vår studie oppgir at mellom 95 % og 100 % av elevene benytter seg av det gratis skolemåltidet hver dag.

Det var mange informanter som trakk frem at det å spise samme mat var med på å utligne de sosiale forskjellene i elevgruppa, og det er i tråd med verdien og prinsippet i Overordnet del for grunnopplæringen (Utdanningsdirektoratet, 2017). I utgangspunktet tenker vi at dette i hovedsak har betydning på lang sikt, på samme måte som noen av informantene mente at dette kunne være med på å gi elevene gode kostvaner senere i livet. Altså på individnivå i SØM. Skolen som hadde skolefrokost, kunne fortelle at elevenes matpakke ble sunnere etter at gratis skolemåltidet ble innført. Det kan tyde på at elevene har endret kostvanene sine. Dette er i samsvar med Dahl (2011) som oppsummerer med at det er samsvar mellom skolefrokost og sosial utjevning. Dahl fant ingen sammenheng mellom skolelunsj og sosial utjevning.

Vår tolkning av funnene er at det å spise samme mat ga en positiv fellesopplevelse for elevene. En informant sa at elevene hadde samme forutsetning for å spise mat og ha det hyggelig sammen. Vi tolker det som at det gir elevene en god følelse ved at de føler tilhørighet og fellesskap med de andre elevene, og det mener vi gir et positivt læringsmiljø. Florence (2008) konkluderer i sin forskning at det er en sammenheng mellom å spise sunt og

ernæringsmessig god mat og skoleprestasjoner. Indirekte tolker vi at det er enklere å prestere godt i et positivt læringsmiljø. Igjen har gode skoleprestasjoner stor betydning for elevens helseforståelse på individnivå i SØM og i lys av folkehelseperspektivet.

I Folkehelsemeldingen (Helse- og omsorgsdepartementet, 2019) er hovedmålene å fremme helse i hele befolkningen og redusere sosiale helseforskjeller. For å oppnå dette blir skolen fremhevet som en viktig helsefremmende arena. Til tross for at intensjonen er å utjevne sosiale forskjeller, ser det ut til at de tiltakene som til nå har vært satt i gang i skolen ikke ser ut til å redusere de sosiale forskjellene, men tvert at de heller forsterker sosial ulikhet (Samdal et al., 2012). Dette kan henge sammen med at barn av foreldre med høy SØS i større grad enn andre følges opp hjemme av skolens prioriteringer og satsninger. Foster (2005) konkluderer i sin undersøkelse med at elevene fra hjemmemiljø med lavere SØS også påvirker elevenes sosiale kompetanse. Hjemmet og familien er en del av det sosiale nettverksnivået i SØM, og vil ha betydning for elevens helse, og i vår studie var det flere av informantene som la vekt på betydningen av den sosiale utjevningen en oppnår ved at alle spiser den samme maten i det gratis skolemåltidet, og flere mente at de sosiale forskjellene var blitt mindre merkbare.

#### 4.1.3 Metthet

Det store flertallet av informantene fra alle tre skolene, erfarte at 100 % av elevene spiste mat. Informantene hadde videre erfaring med at på mellomtrinnet spiste de fleste mat også før gratis skolemåltidet ble innført. Det stemmer med rapporten til Benn (2010) der elevene i 5. klasse ikke merket forskjell på konsentrasjonen om de spiste medbragt matpakke eller deltok i skolematordningen.

På ungdomstrinnet derimot, var det en radikal endring ut fra informantenes erfaringer. Det var likevel et par som trakk frem enkelte elever som periodevis ikke spiste av ulike grunner, og en hadde et eksempel med spiseforstyrrelse. Informantene som trakk dette frem, sa at de hadde tett dialog med hjemmene, dersom de oppdaget at det var elever som ikke spiste under skolemåltidet.

Våre resultater viser at så godt som alle elevene spiser seg mette på sunn og næringsriktig kost, og informantene var enige i at det hadde stor betydning for læringsmiljøet. I Illøkkens (2017) intervensjonsstudie fant de at gratis skolemåltid hver dag i et halvt år gjorde at elevene spiste sunnere enn kontrollgruppen, men hvordan det virker på lang sikt er ukjent.

I vår studie forteller informantene om endringen som skjedde etter innføring av gratis skolemat og er i overensstemmelse med Illøkkens resultater. Våre informanter trakk frem at det påvirket elevens læringsmiljø direkte, de hadde energi til å klare arbeidet generelt, men også uforutsette utfordringer, som de støtet på gjennom skoledagen. Dette er også en likhet med rapporten til Benn (2010), der elever mente at det var en sammenheng mellom hva de spiste og om de klarte å konsentrere seg.

En av våre informanter brukte begrepet «*skolekondis*», og mente at det å bli mett hadde betydning for om eleven klarte å holde ut en hel skoledag. Flere informanter kunne fortelle at de opplevde et bedre læringsmiljø utover dagen etter at elevene hadde spist skolemåltidet. Skolemåltidet gjør elevene mer våkne og kan ha betydning for humøret (Rampersaud, Pereira, Girard, Adams & Metzl, 2005). Rapporten «Skolemåltidet i skolen» (Kunnskapsdepartementet, 2006b) oppsummerer i sin rapport med følgende sitat «*Regelmessig tilførsel av mat og drikke er viktig for at elevene skal ha den energi de trenger i*

*løpet av skoledagen*» og støtter vår studie om å opprettholde konsentrasjonen og unngå uro. Skolematprosjektet i Nord-Trøndelag (Haugset, 2013) oppsummerte også med at elevene holdt ut hele skoledagen, og vi mener at indirekte påvirker det læringsmiljøet. Dette er faktorer som påvirker helsen på både individnivå og samfunnsnivå i SØM.

Vi tolker det som at mattilbudet under skolemåltidet inneholdt for eksempel karbohydrater som hadde langtidseffekt. Det var ikke som før, da de særlig på ungdomstrinnet inntok sukkerholdig mat og drikke, som ga raskt energi, men som ikke varte lenge. Eller de som ikke hadde noe næring i kroppen, hverken ved skolestart på morgenen eller i løpet av dagen. Rapporten «Skolemåltidet i skolen» (Kunnskapsdepartementet, 2006b) fremhever også at elever som spiser hovedmåltidene, som blant annet skolemåltidet, har mindre sukker og fett i kostholdet sitt. Det var flere informanter som trakk frem at de merket det ekstra godt på elever som kom fra en utfordrende hjemmesituasjon, slik de uttrykte det, og de elevene som i utgangspunktet var urolige, som de opplevde hadde størst utbytte av å få servert et gratis skolemåltid.

For mange elever på mellomtrinnet spiste de like sunt som før, ifølge informantenes erfaringer. Det var til og med de som hadde sunnere matpakker med mer frukt og grønnsaker enn det de spiser etter at gratis skolemat ble innført. Vi tolker at det for mellomtrinns elever ikke har endret seg så mye fra før gratis skolemat ble innført. Det som kan ha påvirket elevenes læringsmiljø er at de elevene som hadde sukkerholdig matpakke eller ingen matpakke kunne oppleve en bedring i læringsmiljøet i og med at de fikk mer næringsrik kost. Ut fra informantenes erfaring i forhold til utholdenhet for å klare skoledagen, vil disse elevene nå ha bedre utgangspunkt, og vi tolker at det derfor vil kunne gi et bedre læringsmiljø for hele gruppa. Dette støttes av Sabinsky's prosjekt (2010), som konkluderer med at kvaliteten på den gratis skolemater elevene fikk var signifikant bedre, enn de medbrakte matpakkene. Prosjektet konkluderte videre med at fiberinnholdet kunne økes, og det samsvarer med vår studie. Informantene på alle trinn i vår studie, fortalte at før gratis skolemat ble innført hadde kommunen skolefruktordningen. Flere informanter mente at elevene fikk i seg mer frukt før gratis skolemat ble innført, og de ønsket at kommunen skulle prioritere å ha frukt i tillegg til skolemateren.

Informantene trakk frem at det var mange elever, både på mellomtrinnet og på ungdomstrinnet som valgte å lage seg ostesmørbrød, og at de spiste det omtrent hver dag. Vi



tolker funnet i forhold til kostholdsrådene og mener det vil gi ensidig kost med til dels mye mettet fett. I tillegg hadde informantene erfaringer med at på syltetøydagene, spiste elevene mye syltetøy, som igjen gir mye sukker og ikke er helt i tråd med kostrådene. Det var imidlertid kun en dag i uken elevene fikk tilbud om syltetøy som pålegg, slik at dette ikke opplevdes som noe stort problem. Det var ingen informanter som uttrykte bekymring for elevenes helse. De fremhevet at elevene hadde tilgang på sunn mat gjennom skolemåltidet. Dette tolker vi handler om informantenes erfaringer fra før gratis skolemåltidet ble innført.

På en av skolene hadde de en kokk som forberedte det gratis skolemåltidet, og på denne skolen kunne informantene fortelle at elevene hadde stor tilgang på variert mat, deriblant varm mat to ganger i uken. På denne skolen hadde de også fiskedager, der de la til rette for at elevene skulle spise fisk av ulike arter. Vi tolker at elevene på denne skolen hadde et bedre ernæringsstilbud, men hvorvidt det vil ha betydning på læringsmiljøet er uvisst. For elevenes fysiske helse, også på lang sikt mener vi skolen legger til rette for gode kostvaner som har betydning i forhold til livsstilssykdommer, som igjen har betydning på individnivået i SØM.

Informantene reflekterte også over mengden melk spesielt elevene på ungdomstrinnet drakk. Det var en ekstrem forandring fra før gratis skolemåltid ble innført. Vi tolker det at elevene har et stort behov for drikke, siden informantene sa at de som ikke drakk melk, de drakk vann. Fordelen med det store melkeinntaket er at melk inneholder mange viktige næringsstoffer som spesielt ungdom har behov for (Kunnskapsdepartementet, 2006b).

Informantenes erfaringer var at elever fra hjem med lav SØS ofte hadde usunn mat, om de i det hele tatt hadde med seg mat, eller om de spiste den medbragte matpakken. Dette er i tråd med forskningen til Samdal (2012) som konkluderte med at elever på ungdomstrinnet fra lavere SØS inntok mer usunn mat i form av sukkerholdig mat og lite frukt og grønnsaker. Endringen fra før der de som hadde matpakke med seg på ungdomskolen var stor da det ble innført gratis skolemat, mente informantene. Menyen i gratis skolemåltid i denne kommunen varierte noe fra skole til skole, men hovedsaken var grovt brød fra hjemmebakeri, pålegg, frukt eller grønnsaker og melk eller vann. Dette er nesten den samme menyen som Oslofrokosten. Oslofrokosten inneholdt melk, pålegg, frukt og grønnsaker, men istedenfor brød ble det servert to kavringer.

Den norske studien av Vik (2019), der det ble konkludert med at et gratis skolemåltid i et år til elever som var mellom 10 og 12 år, økte elevenes inntak av sunn mat. Dette var spesielt for elever fra familier med lavere SØS. Studien viste videre at elevene gjennom tilgangen på gratis skolemat opparbeidet seg gode og sunne matvaner, som virket direkte på individnivået i SØM. I studien mente Vik (2019) at det kunne være med på å redusere helseforskjellene blant elevene. Dette er i tråd med vår studie, da flertallet av informantene løftet opp erfaringer om at alle elevene spiser seg mette, og at skolemåltidet har høy ernæringsmessig kvalitet. Godt kosthold på kort og lang sikt er bra for livskvaliteten for elevene, jamfør individnivå i SØM.

En av Helsedirektoratets begrunnelse for retningslinjen, er at barn og unge er en gruppe i samfunnet som er i vekst, og at de derfor har stort behov for ernæring både av fysiologiske grunner, men også psykologiske faktorer (Helsedirektoratet, 2015a). Noen av informantene erfarte at elever av begge kjønn spiste godt, men flere påpekte at særlig guttene spiste mye. Dette samsvarer noe med Samdals undersøkelse (2012) som viste at gutter som kommer fra hjem med lavere SØS, spiste lite mat på ungdomskolen. Videre stemmer studien vår med regjeringens (2006a) erfaringer med at en del elever kom på skolen uten matpakke, eller som noen av informantene kunne fortelle at elevene ikke spise medbrakt matpakke. Studiet viser at ungdomsskoleelevene profiterer på gratis skolemat for nå spiser alle mat, noe som påvirker læringsmiljøet positivt.

Den aktuelle kommunen har over flere år hatt fokus på betydningen av skolemåltidet, og det gjennomsyrrer datamaterialet vårt. Den aktuelle kommunen er i tråd med både WHO og EU om å vektlegge et sunt måltid i elevenes skolehverdag (WHO, 2006). Skolene i den aktuelle kommunen har, jamfør helse- og omsorgsdepartementet (2013b) tilrettelagt for sunne måltider i skolen for på den måten å nå målene om at elevene etablerer sunne matvaner. Den aktuelle kommunen har bestemt seg at deres tilbud skal være i tråd med Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen (2015b), da både evalueringene som var gjort i den aktuelle kommunen og vår studie stemmer med Helsedirektoratets tanker om at skolemåltidet har betydning for læringsmiljøet. Det nasjonale og kommunale arbeidet med skolemåltider ligger på politisk nivå i SØM, og representerer indirekte påvirkninger på skolebarns helse.

#### 4.1.4 Ro

Resultatene under det overordnede funnet ro var todelt og handler både om matro og om læringsro.

Alle informantene var enige om at innføring av gratis skolemat medførte en annen ro på skolene. Vi tolker det at elevene er tilstede under skolemåltidet, og de spiser seg mette, er årsaken til at roen har senket seg. Dette stemmer med annen erfaringsbasert kunnskap som sier at skolemåltidet kan påvirke atmosfæren i læringsrommet (Kunnskapsdepartementet, 2006b). Om dette samsvarer med våre informanter som trakk frem at roen handlet om at elevene hadde oversikt over hverandre blir bare spekulasjoner, men vi tolker det som positivt for læringsmiljøet at flere stressfaktorer ble fjernet gjennom å innføre gratis skolemåltid. Ut fra det informantene meddeler tolker vi at det handler både om at alle elevene er på samme sted og alle må være på spiseområdet i minimum 15 minutter, i tillegg til at de vet at det er nok mat til alle. Vår studie viser ro i kantine og allrom, til forskjell fra det lærere og elever opplevde i Benn (2010) sin rapport. Dette kan ha noe med størrelsen på skolene å gjøre, men det kan også hende at det henger sammen med voksentettheten som vi har vært inne på tidligere. Benn's studie indikerer videre at 20 minutter er greit med tid til spising, noe som bekreftes av resultatene fra denne studien.

I tillegg tolker vi utsagnene fra informantene at det å organisere elevene rundt runde bord gjorde at elevene var vendt mot hverandre. Informantene som hadde erfaring med firkantede bord nevnte ikke noe om ulemper ved å sitte slik, ei heller de som hadde organisert måltidet ved langbord. De stedene som hadde firkantede bord hadde faste plasser til elevene, og vi tolker at det kan ha betydning for at de opplevde spisesituasjonen som rolig. Informantene poengterte også betydningen av å ha voksne tilstede, og de voksnes tilstedeværelse tolker vi er avgjørende for hvordan matroen var. Vi tolker videre at en rolig spisesituasjon overføres til andre arenaer på skolen, og ut fra informantenes tilbakemelding, var de rolige ved oppstart etter både friminutt ute og aktivitet i tilhørende idrettshall.

Alle informantene hadde erfaring med at etter innføring av gratis skolemat ble det også en annen læringsro. De kunne fortelle at elevene var klare allerede ved oppstart av undervisningstimen. Vi tolker at gjennom å ha ro til å være i læringsituasjonen, er det direkte med på å påvirke læringsmiljøet. I skolematprosjektet i Nord-Trøndelag (Haugset, 2013)

mente også lærerne at skolemåltidet hadde positiv påvirkning på undervisningen. Med det tolker vi at de opplevde læringsro.

Informantene i vår studie fortalte at de hadde mer mulighet til å se hver enkelt elev etter at gratis skolemat ble innført, og det utsagnet tolker vi som at lærerne brukte mindre tid på å komme i gang med undervisningen. Det er i tråd med informantenes erfaring med elever som i utgangspunktet hadde uro i kroppen. Vi tolker det at de utagerende elevene var med på å forringe læringsmiljøet for hele gruppa eller trinnet, men ved at spesielt de ble mette, ble læringsmiljøet forbedret.

Det kom frem at ved at alle elevene faktisk var tilstede under måltidet, og det at de var sammen gjorde at de fikk oversikt over hverandre. Det ga elevene en ro. Informantene mente også at gjennom tilstedeværelsen ble elevene bedre kjent med hverandre, også med andre enn den indre vennekretsen, og det skapte positive relasjoner. Vi mener at elevene ble mer inkluderende og rausere. Elever som trives og har det bra, opplever at de også har et godt læringsmiljø (Øia, 2011). I forlengelsen av dette vil et positivt læringsmiljø kunne redusere betydningen av foreldrenes utdanningsnivå, kjønn og minoritetsstatus for elevens utvikling (Bakken, 2010). Ut fra informantenes erfaring er et positivt læringsmiljø rolig. Ifølge en kontrollert intervensjonsstudie av Golley et al. (2010), som riktignok var på yngre barn, kom det frem at skolemåltidet påvirket elevatferd i læringssituasjonen i noen grad. Våre informanter poengterte at elevene var roligere i selve skolematsituasjonen og det ga matro. Informantene hadde videre erfaring med at matroen ble overført til undervisningssituasjoner og ga læringsro. Dette støtter Storey (2011) som i en RCT av ungdomsskoleelever kom frem til at ved å tilrettelegge for både mattilbudet og spisemiljøet, kan man få bedre atferd i læringssituasjoner etter skolemåltidet. Det er verdt å merke seg at studiene til Golley og Storey baserer seg på et relativt lite utvalg, henholdsvis 146 barneskoleelever og 156 ungdomsskoleelever. I tillegg gikk studiene over et kort tidsrom på bare 12 uker, noe som kan medføre at den effekten man ser kan skyldes at det foregår en intervensjon, heller enn denne spesifikke type intervensjon (Dahl & Jensberg, 2011).

På den skolen som hadde skolemåltidet som frokost opplevde informantene at elevene var tilstede, snakket sammen og spiste mat. Det hadde stor betydning både for timene etter frokost, og de opplevde at det også hadde positivt utfall for resten av dagen. Våre funn strider mot funnene til Moore et al. (2014) som fant at gratis frokost ikke endret elevenes atferd i

klasserommet i en 12 måneder intervensjon. Funnene våre stemmer med Bellisle (2004), som konkluderer med at å spise næringsriktig mat regelmessig, fører til at unge mennesker fungerer godt både med tanke på læring, men også atferd.

## 4.2 Metodediskusjon

I kvalitativ forskning er det viktig å gjøre rede for hele forskningsprosessen og for forskernes forforståelse, slik at det kan vurderes om forskningsresultatene er til å stole på (Thagaard, 2016). I dette kapittelet vil vi diskutere studiens reliabilitet og validitet.

### 4.2.1 Reliabilitet

Med reliabilitet menes i hvilken grad forskningen er utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte (Thagaard, 2016). I oppgaven har vi vært nøye med å vise hva informantene i feltarbeidet har bidratt med i oppgaven, og skilt det fra vår egen forståelse av deres informasjon. I tillegg kommer det tydelig frem hvilken relasjon de ulike informantene hadde og hvordan innsamlingen foregikk.

I kvalitativ forskning blir det vektlagt at forskerne må redegjøre for sin forforståelse, da forskningen vil være påvirket av forskernes individuelle, subjektive teorier. Forforståelsen kan beskrives som den «ryggsekken» forskerne har med inn i forskningsprosjektet, som er bagasje bestående av erfaringer, hypoteser, faglig perspektiv og det teoretiske grunnlaget som forskeren har med seg inn i studiet (Malterud, 2018). Dette vil påvirke måten forskeren samler inn, leser og tolker data, og det er derfor viktig for kvaliteten på studien at leseren kjenner til forskernes bakgrunn for å danne seg et bilde av i hvilken grad dette har påvirket forskningsarbeidet. Som tidligere nevnt har den ene masterstudenten bakgrunn som lærer og den andre er kjemiingeniør og har bachelor i ernæringsfysiologi. Det at vi har forskjellig fagbakgrunn har vært berikende for samarbeidet, og vi opplever at det har styrket studien ved at vi har hatt forskjellig innfallsvinkel til problemstillingen.

Da problemstillingen handlet om erfaringene til utvalget var det naturlig å benytte en induktiv tilnærming (Malterud, 2018). Ut fra det innkommende datamaterialet samlet vi resultatene og kunne få en forståelse av temaet. De enkeltstående livshistoriene ble samlet og gjort allmenne. Svakheten til induktive metoder er at de nødvendigvis ikke gir sikkerhet, men bare grader av riktighet (Thagaard, 2016).

Når det gjelder utvalget, var det et inkluderingskriterium at informantene skulle ha erfaring fra både før og etter at gratis skolemåltid ble innført. Da det er 6 år siden kommunen innførte denne ordningen, kreves det at informantene husker noen år tilbake, for å sammenligne med hvordan situasjonen var før. Recall-bias kan derfor potensielt være en utfordring i denne studien. Vi mener likevel det er en stor fordel at tiltaket har vært såpass lenge, fordi skolematorordningen er godt etablert og man har høstet erfaringer over mange år. Dette til forskjell fra tidligere norske intervensjoner som kun har vært utprøvd over betydelig kortere tidsrom på kun 4, 6 eller 12 måneder (Ask et al., 2006; Illøkken et al., 2017; Vik et al., 2019).

I valg av analysemetode, falt vi på STC. Dette ga god struktur og tydelige retningslinjer for hvordan vi skulle gå frem (Malterud, 2018), noe vi som masterstudenter anså som en fordel. Vi erfarte imidlertid at metoden var svært tidkrevende. STC kan også kritiseres for at den er for teknisk og rigid (Malterud, 2018). Vi mener at det har vært en styrke å bruke STC systematisk, det har gjort forskningen ryddig.

Når det gjelder utvalget var mobbeombudet i prinsippet utenfor utvalgskriteriene ved at mobbeombudet startet i sin jobb etter at gratis skolemat ble innført i denne kommunen, og dermed ikke hadde erfaring fra hvordan det var tidligere. Ideen om at mobbeombudet ville belyste temaet ble styrket som følge av den informasjonen som de øvrige informantene kom med.

At alle informantene i utvalget hadde god kompetanse i kommunikasjon anses som en styrke ved studien. Det kan også ha hatt betydning at intervjuerne hadde god kunnskap om temaet og dermed oppnår respekt, slik at det ble dannet symmetri under intervjuet. På den måten ble det vist en forståelse for informantens livsverden og sosial funksjon. Det blir ikke et asymmetrisk maktforhold, og dermed kan det føre til at vi får et godt datamateriale (Kvale & Brinkmann, 2017).

Det at utvalget hadde gode kommunikasjonsegenskaper kom til rette under dybdeintervjuet. Vi valgte individuelle dybdeintervju, framfor fokusgruppeintervju. Vi mener dette er en styrke for studien da vi i størst mulig grad ønsket å la hver enkelt informant komme fram med sine egne erfaringer og tanker, uten å være påvirket av andre.

Når det gjelder valget av semistrukturert intervju kan det diskuteres hvor mye fleksibiliteten ble benyttet. For eksempel når informanten kom inn på to ulike temaer i et svar, og vi som intervjuere visste at et av temaene ville komme senere i intervjuguiden. Under intervjuet måtte vi ta raske beslutninger om hvilke av disse temaene vi skulle følge. På den ene siden ville vi ha mer dybde på det spørsmålet som nylig var stilt, men på den andre siden er nettopp mulighetene i semistrukturerte intervju at en tar tak i det informanten kommer med.

Spørsmålet er i hvor stor grad dette påvirket informanten. Følte informanten at den ble avspist dersom det var det som var hovedfokuset, eller var det ok å kunne utdype det som var utgangspunktet? Vi vurderer det til at det er en styrke at vi ba informanten om å utdype gjeldende tema, da vi med sikkerhet kom inn på det neste på et senere tidspunkt.

En svakhet ved studien kan være at transkriberingen ikke umiddelbart fulgte etter hvert intervju. Dette var en dimensjon vi hadde diskutert i forkant av datainnsamlingen. I vurderingen av hvilke fordeler og ulemper dette kunne gi både i forhold til kvaliteten på intervjuet, men også av økonomisk karakter, var det faktorer som avstand, kostnader med transport og overnatting. I tillegg bruk av tid, som gjorde at datamaterialet ble samlet inn i et samlet tidsvindu. Vi var hele tiden klar over at ved å transkribere umiddelbart etter hvert intervju, ville vi hatt muligheten til å kvalitetssikre datamaterialet mens det var ferskt (Malterud, 2018). En annen fordel ville ha vært at vi hadde hatt muligheten til å forbedre intervjuguiden underveis. I og med at vi ikke hadde mulighet til å bruke mer enn to dager til innsamling av data, vedlegg 5, og det var ikke rom for transkripsjon mellom intervjuene. Som følge av dette ble det heller ikke gjort noen form for analyse som kunne være med på å justere spørsmålene våre mellom intervjuene. Dette sees tydelig i forhold til justering av spørsmål til den aktuelle skolen som hadde valgt skolefrokost. Piloten var også gjort mot en skole som hadde lunsj som skolemåltid og derfor ble ikke intervjuguiden justert mot tilbud om skolefrokost.

Vi var også klar over at vi ville lært mye om oss selv som intervjuere gjennom transkripsjonsprosessen. Det smale tidsvinduet for datainnsamlingen gjorde at det ikke ble tid for refleksjon underveis. Muligheten for å utvikle intervjuferdighetene underveis i studien ble derfor begrenset. Mer erfaring med å intervju på forhånd kunne antagelig gitt enda bedre kvalitet på intervjuene, og i neste omgang gitt styrket datamateriale. Kvale og Brinkmann (2017) mener også det er en styrke at vi som forskerne transkriberte våre egne intervju, for da kunne transkriberingen til en viss grad preges av hvordan situasjonen var under intervjuet, både med hensyn til det sosiale og emosjonelle. Videre er det en mulig svakhet at vi ikke

dobbeltranskriberte eller dobbelt leste transkribering mot lydopptak. Av tidsmessige årsaker, ble dette valgt bort, også fordi lydopptakene var gode og alle informanter snakket tydelig og hadde gode norskkunnskaper.

Innen kvalitativ forskning er det ansett som en fordel at materialet ikke blir alt for omfattende (Malterud, 2018). Med 17 intervjuer mener vi at denne studien har et moderat antall respondenter, og måten studien er utført på vil tilsa at den har god informasjonsstyrke.

#### 4.2.2 Validitet

Med validitet menes gyldighet av de tolkninger som forskerne har kommet fram til (Thagaard, 2016). Begge masterstudentene leste gjennom hverandres transkripsjoner, og vi diskuterte fortolkningene og funnene underveis i prosessen, og dette styrker studiens validitet. Validitet dreier seg om hvorvidt en metode er egnet til å undersøke det den skal undersøke (Kvale og Brinkmann, 2019). Ved å velge STC som analysemetode mener vi at studiens validitet er styrket. Vi har fulgt analysemetoden til Malterud (2018) til punkt og prikke, og vi har vært systematiske og strukturerte gjennom hele studien. Denne måten å jobbe på har gjennomsyret alle delene i denne oppgaven, alt fra litteraturgjennomgang, via innsamling og behandling av datamateriale, analysearbeidet, ivaretagelsen av funn og tolkningene. Dette styrker studiens interne validitet.

Med ekstern validitet menes overførbarhet, altså hvordan resultatene i en studie også kan være relevante i andre sammenhenger (Thagaard, 2016). Resultatene i denne studien forventes å være overførbare til for eksempel distriktskommuner i Norge.



## 5. Konklusjon

I denne masteroppgaven ønsket vi å undersøke hvilke erfaringer lærere, skoleledere, skoleeiere og mobbeombudet hadde med hvordan læringsmiljøet ble påvirket av et tilbud om gratis skolemåltid. Vi fant at informantene opplevde positive endringer i læringsmiljøet etter innføring av gratis skolemåltid.

Mange informantene beskrev at innføring av et gratis skolemåltid gjorde at de elevene som før forlot skolens område i spisetiden, nå deltar i skolemåltidet sammen med alle de andre. Videre beskriver de flere av dem at tidligere spiste elevene på klasserom, men nå er alle samlet på egne spiseområder. Mange informanter beskrev at det åpnet opp for mulighet til å danne positive relasjoner mellom elever, i tillegg til mellom elever og lærere. Flere av informantene beskrev at ved innføring av gratis skolemat spiste alle elevene seg mette på den samme sunne maten, og det resulterte i at sosiale forskjeller ble utlignet. Mange av informantene beskrev også at det felles måltidet skapte ro i spisesituasjonen og at det ga mer læringsro.

Flere av informantene beskrev at læringsmiljøet ble betraktelig mye bedre etter at gratis skolemåltid ble innført, sammenlignet med hvordan de opplevde dette tidligere. Det var særlig på ungdomstrinnet at informantene opplevde at elevene fikk bedre utholdenhet og at de hadde mer tålmodighet med skolearbeidet enn tidligere.

På bakgrunn av denne studien konkluderer vi med at innføring av gratis skolemåltid kan ha en positiv innvirkning på læringsmiljøet. Da vår studie er basert på et begrenset utvalg av mellom- og ungdomstrinnet på tre skoler i en distriktskommune i Norge, er det vår anbefaling at det forskes videre på sammenhengen mellom skolemåltidet og læringsmiljøet.

## 6. Referanser

- Andresen, A. & Elvbakken, K. T. (2007). From poor law society to the welfare state: school meals in Norway 1890s–1950s. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(5), 374-377.
- Ask, A. S., Hernes, S., Aarek, I., Johannessen, G. & Haugen, M. (2006). Changes in dietary pattern in 15 year old adolescents following a 4 month dietary intervention with school breakfast—a pilot study. *Nutrition Journal*, 5(1), 33.
- Bakken, A. (2010). *Prestasjonsforskjeller i kunnskapsløftets første år: kjønn, minoritetsstatus og foreldres utdanning* (bd. 9/2010). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Barne- og familiedepartementet. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns\\_barnekonvensjon.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf)
- Bellisle, F. (2004). Effects of diet on behaviour and cognition in children. *British Journal of nutrition*, 92(S2), S227-S232.
- Benn, J., Carlsson, M., Nordin, L. L. & Mortensen, L. H. (2010). Giver skolemad næring for læring? Læringsmiljø, trivsel og kompetence. *Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet*. Hentet fra [https://pure.au.dk/ws/files/32896790/skolemad\\_naering\\_laering.pdf](https://pure.au.dk/ws/files/32896790/skolemad_naering_laering.pdf)
- Chortatos, A., Terragni, L., Henjum, S., Gjertsen, M., Torheim, L. E. & Gebremariam, M. K. (2018). Consumption habits of school canteen and non-canteen users among Norwegian young adolescents: a mixed method analysis. *BMC pediatrics*, 18(1), 328.
- Contento, I. R. (2016). *Nutrition education : linking research, theory, and practice* (3. utg.). Burlington, Mass: Jones & Bartlett Learning.
- Cueto, S. (2001). Breakfast and performance. *Public Health Nutrition*, 4(6a), 1429-1431.
- Dahl, T. & Jensberg, H. (2011). *Kost i skole og barnehage og betydningen for helse og læring: En kunnskapsoversikt* Nordisk ministerråd.
- Dahlgren, G. & Whitehead, M. (2009). *Utjevning av helseforskjeller: Del 2: Strategier og tiltak for å utjevne sosiale ulikheter i helse*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode* (2. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Engeset, D., Torheim, L. E. & Øverby, N. C. (2019). *Samfunnsnæring*. Oslo: Universitetsforl.

- Florence, M. D., Asbridge, M. & Veugelers, P. J. (2008). Diet quality and academic performance. *Journal of school health*, 78(4), 209-215.
- Foster, M. A., Lambert, R., Abbott-Shim, M., McCarty, F. & Franze, S. (2005). A model of home learning environment and social risk factors in relation to children's emergent literacy and social outcomes. *Early childhood research quarterly*, 20(1), 13-36.
- Golley, R., Baines, E., Bassett, P., Wood, L., Pearce, J. & Nelson, M. (2010). School lunch and learning behaviour in primary schools: an intervention study. *European journal of clinical nutrition*, 1280-1288.
- Grantham-McGregor, S. (2005). Can the provision of breakfast benefit school performance? *Food and nutrition bulletin*, 26(2), S144-S158.
- Gross, S. M. & Cinelli, B. (2004). Coordinated school health program and dietetics professionals: partners in promoting healthful eating. *Journal of the American Dietetic Association*, 104(5), 793-798.
- Haugset, A., S og Nossun, G. (2013). *Prosjekt Skolemåltid i Nord-Trøndelag*. Hentet fra <https://tfou.no/wp-content/uploads/2015/10/ra201317web.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2013a). *Folkehelsemeldingen — God helse – felles ansvar* (Meld. St. 34 (2012–2013)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-34-20122013/id723818/>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2013b). *NCD-strategi, 2013 - 2017*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/contentassets/e62aa5018afa4557ac5e9f5e7800891f/ncd\\_st\\_rategi\\_060913.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/e62aa5018afa4557ac5e9f5e7800891f/ncd_st_rategi_060913.pdf)
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2019). *Folkehelsemeldinga - Gode liv i eit trygt samfunn* (Meld. St. 19 (2018–2019)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20182019/id2639770/>
- Helsedirektoratet. (2015a). *Mat og måltider i skolen*. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/mat-og-maltider-i-skolen>
- Helsedirektoratet. (2015b). *Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen*. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/mat-og-maltider-i-skolen/dokumenter-mat-og-maltider-i-skolen/mat-og-maltider-barneskole-og-SFO-nfr-bokmal.pdf/> /attachment/inline/dfd3025d-2bd6-4b59-8019-e2c0173e1c56:d0563784793afdfd2982cc4811b49a1bb16dcfc7/mat-og-maltider-barneskole-og-SFO-nfr-bokmal.pdf

- Helsedirektoratet. (2015c). *Trivsel i skolen*. Hentet fra [https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/trivsel-i-skolen/Trivsel%20i%20skolen.pdf/\\_attachment/inline/9e76ad2b-14eb-4c5f-bf8b-e157f5efcc06:176ea3b766b3d06407dbd9395c3b1776682c5ab7/Trivsel%20i%20skolen.pdf](https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/trivsel-i-skolen/Trivsel%20i%20skolen.pdf/_attachment/inline/9e76ad2b-14eb-4c5f-bf8b-e157f5efcc06:176ea3b766b3d06407dbd9395c3b1776682c5ab7/Trivsel%20i%20skolen.pdf)
- Helsedirektoratet. (2019). *Frukt, melk og fisk i skolen*. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/tema/mat-og-maltider-i-skolen/frukt-melk-og-fisk-i-skolen>
- Høiland, R. (2015). *Påvirker et felles skolemåltid skolemiljøet? Skolematprosjektet i Aust-Agder* Universitetet i Agder; University of Agder.
- Illøkken, K. E., Bere, E., Øverby, N. C., Høiland, R., Petersson, K. O. & Vik, F. N. (2017). Intervention study on school meal habits in Norwegian 10–12-year-old children. *Scandinavian Journal of Public Health*, 45(5), 485-491. <https://doi.org/10.1177/1403494817704108>
- Krogtoft, M. & Sjøvoll, J. (2018). *Masteroppgaven i lærerutdanninga : temavalg, forskningsplan, metoder* (2. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kunnskapsdepartementet. (2006a). *Skolemåltidet i grunnskolen*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/rap/2006/0008/ddd/pdfv/284882-skolemaltid\\_26.06.06.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/rap/2006/0008/ddd/pdfv/284882-skolemaltid_26.06.06.pdf)
- Kunnskapsdepartementet. (2006b). *Skolemåltidet i grunnskolen : kunnskapsgrunnlag, nytt- og kostnadsvirkninger og vurderinger av ulike skolemåltidsmodeller*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/rap/2006/0008/ddd/pdfv/284882-skolemaltid\\_26.06.06.pdf](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/rap/2006/0008/ddd/pdfv/284882-skolemaltid_26.06.06.pdf)
- Kunnskapsdepartementet. (2010). *Motivasjon – Mestring – Muligheter* (Meld. St. 22 (2010–2011)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/0b74cdf7fb4243a39e249bce0742cb95/no/pdfs/stm201020110022000dddpdfs.pdf>
- Kunnskapsdepartementet. (2013). *Endringer i opplæringslova, privatskolelova og folkehøyskoleloven* (Prop. 68 L (2013–2014)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Prop-68-L-20132014/id756224/sec5>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2017). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Malterud, K. (2018). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning : en innføring* (4. utg.). Oslo: Universitetsforl.

- Moore, G. F., Murphy, S., Chaplin, K., Lyons, R. A., Atkinson, M. & Moore, L. (2014). Impacts of the Primary School Free Breakfast Initiative on socio-economic inequalities in breakfast consumption among 9–11-year-old schoolchildren in Wales, 1280-1289. <https://doi.org/10.1017/S1368980013003133>
- Murphy, S., Moore, G., Tapper, K., Lynch, R., Clarke, R., Raisanen, L., ... Moore, L. (2011). Free healthy breakfasts in primary schools: a cluster randomised controlled trial of a policy intervention in Wales, UK. *Public Health Nutrition*, 14(2), 219-226.
- Nordahl, T. & Gjerustad, C. (2005). *Heldagsskolen, Kunnskapsstatus og forslag til videre forskning, NOVA*,. Hentet fra <https://docplayer.me/9381541-Heldagsskolen-kunnskapsstatus-og-forslag-til-videre-forskning.html>
- Opplandsarkivet. (u.d). Kort skolehistorie i Norge fram til ca 1900. Hentet fra <https://www.opam.no/nettutstillinger/skolehistorie/no/kort-skolehistorie/>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Opplæringsloven. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Oslo kommune. (u.d). Fra varmmat til oslofrokost til matpakke. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/OBA/Mat/oslofrokost.asp>
- OsloMet - Storbyuniversitet. (2013). Ungdata. Hentet fra <http://www.ungdata.no/>
- OsloMet - Storbyuniversitetet. (2018). Ungdata. Hentet fra <http://www.ungdata.no/>
- Pellikka, K., Manninen, M ,Taivalmaa, S. (2019). *School meals for all*. Finnish National Agency for Education. Hentet fra <https://www.oph.fi/en/statistics-and-publications/publications/school-meals-all>
- QSR International. (2020). Customer Hub. Hentet fra <https://www.qsrinternational.com/nvivo-qualitative-data-analysis-software/support-services/customer-hub>
- Rampersaud, G. C., Pereira, M. A., Girard, B. L., Adams, J. & Metz, J. D. (2005). Breakfast Habits, Nutritional Status, Body Weight, and Academic Performance in Children and Adolescents. *Journal of the American Dietetic Association*, 105(5), 743-760. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jada.2005.02.007>
- Random Word Generator. (u.d). Random Letter Generator. Hentet fra <https://randomwordgenerator.com/letter.php>

- Sabinsky, M., Toft, U., Andersen, K. K., Mikkelsen, B. E. & Tetens, I. (2010). *Ernæringsmæssig evaluering af skolemads betydning for elevers kostindtag til frokost: En EVIUS rapport*. Danmarks Tekniske Universitet, Fødevareinstituttet.
- Samdal, O., Bye, H. H., Torsheim, T., Birkeland, M. S., Diseth, Å. R., Fismen, A. S., ... Wold, B. (2012). *Sosial ulikhet i helse og læring blant barn og unge. Resultater fra den landsrepresentative spørreskjemaundersøkelsen "Helsevaner blant skoleelever. En WHO-undersøkelse i flere land"*. HEMIL-senteret. Universitetet i Bergen. Hentet fra <http://hdl.handle.net/1956/6809>
- Storey, H., Pearce, J., Ashfield-Watt, P., Wood, L., Baines, E. & Nelson, M. (2011). A randomized controlled trial of the effect of school food and dining room modifications on classroom behaviour in secondary school children. *European journal of clinical nutrition*, 32-38.
- Sørensen, L. B., Dyssegaard, C. B., Damsgaard, C. T., Petersen, R. A., Dalskov, S.-M., Hjorth, M. F., Andersen, R., Tetens, I., Ritz, C., Astrup, A., Lauritzen, L., Michaelsen, K. F., Egelund, N.,. (2015). The effects of Nordic school meals on concentration and school performance in 8- to 11-year-old children in the OPUS School Meal Study: a cluster-randomised, controlled, cross-over trial. *British Journal of nutrition*, 113(8), 1280-1291. <https://doi.org/10.1017/S0007114515000033>
- Thagaard, T. (2016). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitative metoder* (4. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Utdanningsdirektoratet. (2016). *Hva er et godt læringsmiljø?* Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/psykososialt-miljo/hva-er-et-godt-laringsmiljo/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>
- Utdanningsdirektoratet. (u.d). Skolemiljø. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/>
- Utdanningsdirektoratet. (u.å). Klasseledelse. Hentet fra <https://www.udir.no/globalassets/upload/laringsmiljo/klasseledelse-2/klasseledelse.pdf>.
- Vik, F. N., Van Lippevelde, W. & Overby, N. C. (2019). Free school meals as an approach to reduce health inequalities among 10-12-year-old Norwegian children. *BMC public health*, 19(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-019-7286-z>

WHO. (2006). *Food and nutrition policy for schools: A tool for the development of school nutrition programmes in the European Region*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

WHO. (2013). Global Action Plan for the Prevention and Control of NCDs 2013-2020.

Hentet fra [https://www.who.int/nmh/events/ncd\\_action\\_plan/en/](https://www.who.int/nmh/events/ncd_action_plan/en/)

WHO. (u.å.). Constitution. Hentet fra <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution>

Øia, T. (2011). *Ungdomsskoleelever motivasjon, mestring og resultater*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

## Vedlegg 1 Kopi av elektronisk godkjenning fra NSD

### **NSD Personvern**

02.09.2019 13:55

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 964026 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Merk. Det er nå mulig å dele meldeskjema med medstudent og veileder. For studenter er det obligatorisk å dele prosjektet med prosjektleder/veileder. Dette kan du gjøre ved å trykke på "Del prosjekt" oppe til venstre i meldeskjema. Hvis du da velger "Inviter bruker" kan legge til mailadresse til de du ønsker å dele prosjektet med, samt administrere tilganger ("Kan redigere" gir mulighet til å endre meldeskjema), pass på at mailadressen er riktig stavet. Merk at de vil også ha tilgang til å se meldingsdialogen, de har imidlertid ikke mulighet til å sende meldinger til oss.

#### **VURDERING**

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 02.09.19, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

#### **MELD VESENTLIGE ENDRINGER**

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

[nsd.no/personvernombud/meld\\_prosjekt/meld\\_endringer.html](http://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html)

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

#### **TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET**

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.05.20.

#### **LOVLIG GRUNNLAG**

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger.

Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.



## PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

## DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

## FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

## OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik  
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

## Vedlegg 2 Kommunens evaluering av skolemåltidet

Arkivsaknr: [REDACTED]  
Arkiv: [REDACTED]  
Saksbehandler: [REDACTED]  
Dato: 17.11.2014

### Saksfremlegg

Utvalgssak	Utvalgsnavn	Motedato
	[REDACTED]	

#### Evaluering av prosjekt skolemåltid og fysisk aktivitet i [REDACTED] juni 2014

##### Henvisning til lovverk:

Opplæringslova §2-15. Gratisprinsippet.  
Opplæringslova § Forskrift til Oppl. §18-2

##### Rådmannens innstilling

1. Evalueringen av prosjekt skolemåltid og fysisk aktivitet i [REDACTED] tas til orientering.
2. Prosjektet videreføres for skoleåret 2015/2016.
3. Prosjektet evalueres i juni 2016.

##### Budsjettdekning:

##### Saksopplysninger

###### Generelle opplysninger om saken

Rådmannen ble under [REDACTED] bedt om å se på muligheten til å igangsette utredning angående skolemåltid og fysisk aktivitet i skolene i [REDACTED]. Forslaget ble fra politisk side fulgt opp med budsjettvedtak i sak [REDACTED] der kommunestyret bevilget 200 000 til ordningen i 2013 og 300 000 i 2014, 2015 og 2016.

En forutsetning i budsjettvedtaket var at kommunens midler som den gang ble brukt utelukkende på frukt og grønt skulle delfinansiere ordningen.

[REDACTED] søkte og fikk innvilget forsøk etter opplæringsloven § 1-4 om å fravike fra forskrift til opplæringslova §18-2. frukt og grønt.

§ 18-2 som hjemler elevenes rett til frukt og grønt ble fjernet fra 01.08.14, og dette medførte at prosjektet kan videreføres uten at en må søke om fravik fra Opplæringslova. I tillegg medfører

endringen at de 275 000 i øremerka tilskudd til frukt og grønt er bortfalt i sin helhet fra januar 2015.

Kommunen vil dermed måtte fullfinansiere prosjektet uten øremerka midler

Kunnskapsdepartementet sier likevel i Prop. 68 L:

*Skolen skal legge vekt på å fremme elevers fysiske og psykiske helse jf kapittel 9A i opplæringsloven. I dette ligger også å legge til rette for sosiale arenaer som for eksempel tid til og samling rundt måltid, og å styrke elevenes bevissthet omkring kosthold, matglede og helse. Etter departementets vurdering kan dette ivaretas like godt selv om man opphever skolens lovfestede plikt til å gi elevene på ungdomskoler og kombinerte ungdoms- og barneskoler gratis frukt og grønnsaker.*

gjorde følgende vedtak i møte 15. august 2013 i sak

1. Skolemåltid og fysisk aktivitet innføres i skolene i skoleåret 2013/2014 som et forsøksprosjekt.
2. Den enkelte skole legger selv opp til lokale gode løsninger, dog sikres det at alle skolene tilbyr et gratis måltid per dag.
3. Prosjektet evalueres i juni 2014 og resultatet fremlegges

har gjort to evalueringer av skolemåltidet blant elever og ansatte, og en evaluering blant foreldre, ansatte og elever. Forrige evaluering ble framlagt i sak i møte 27. januar 2014.

Evalueringa som framlegges i dag er gjort i skolene i juni 2014, i henhold til opprinnelig vedtak, punkt 3: Prosjektet evalueres i juni 2014 og resultatet framlegges for

#### **Forhold til overordnet plan og øvrige vedtak**

St meld. 16 Og ingen sto igjen (2006-2007)

Kommuneplanen - satsing på barn- og ungdom

Levekårsutvalgsmøte 11/10-12.

K-sak 73/12

Levekårsutvalget 27/13

Levekårsutvalget 7/14

#### **Økonomiske konsekvenser**

I forslag til budsjett 2015 ligger det en bevilgning til skolemåltidet på kr 300 000. Etter at driftsåret 2014 er gått vil man se på faktiske kostnader for skolemåltidet. Det kan antydes at selve matinnkjøpet vil ligge i størrelsesorden 400 000 for de tre offentlige grunnskolene. Personellutgifter er innarbeidet i budsjett/økonomiplan.

#### **Risiko- og sikkerhetsmessige konsekvenser**

Skolemåltidet bør sees på som en del av forebyggende arbeid innenfor kosthold og helse

#### **Miljøkonsekvenser**

Ingen

#### **Vurdering av alternativer og konsekvenser**

har siden oppstarten av prosjekt skolemåltid og fysisk aktivitet i skolen foretatt to evalueringer av prosjektet. Den første evalueringen ble utført i desember 2013, og besto av et evalueringsskjema til foresatte/elever og ansatte ved skolene. Evalueringsskjemaet bestod av 2 avkryssings spørsmål og en kolonne for ris og ros av prosjektet.

Hovedinntrykket etter første evaluering var at foresatte/elever og ansatte i [redacted] stort sett var tilfredse med ordningen. Tilfredsheten var størst i [redacted] og de største organisatoriske utfordringene fant man på [redacted] som etter hvert gikk over til et lett måltid med frukt og melk til 1.-4.klasse i stedet for brødmat.

Evalueringen som ble utført i juni 2014 ga mye av det samme resultatet som evalueringen fra jul 2013.

Fra [redacted] er tilbakemeldingen utelukkende positiv, og [redacted] la også opp til en bevilgning til skolemåltid i forbindelse med budsjettarbeidet 2015.

For [redacted] viser evalueringen at 90 % av elevene er fornøyde med skolemåltidet. Årsaken til at 10 % melder at de ikke er så fornøyde, er at disse ønsker seg en lunsj istedenfor frokost, slik [redacted] tilbyr i dag. Elevene ønsker seg også et varmt måltid, i alle fall 1 gang per uke. [redacted] ønsker samtlige elever som har svart at skolemåltidet skal fortsette kommende budsjettår.

For [redacted] viser evalueringen at et flertall av elevene i 5.-10.klasse er fornøyde med skolemåltidet. Også her ønsker elevene seg et varmt måltid, og noen elever ønsker seg frokost istedenfor lunsj..

I 1.-4.klasse, der elevene i dag får frukt og melk(og av og til yoghurt) er elevene mindre fornøyde. Her er det mange elever som ønsker seg lunsj, slik som 5.-10.klasse har.

Et stort flertall av elever melder ifra at de ønsker at skolemåltidet skal fortsette også kommende år.

Tilbakemelding fra evaluering på lærersiden viser at lærerne melder at skolemåltidet er en fin start på dagen [redacted] elevene spiser sunnere mat og får i seg mer energirik mat [redacted] elevene drikker melk eller vann, mot tidligere saft og juice, og flere spiser frukt og grønt enn tidligere. I tillegg er det slutt på butikkbesøk i skoletiden [redacted] som tidligere førte til for seint komming i timen etter lunsj. I tillegg viser lærerne til at det er sosialt å spise i lag, at elevene holder ut hele skoledagen da de spiser riktig mat, samt at elevene virker mer motiverte. Lærerne forteller også at elevene i stor grad er fornøyde med måltidet.

Av negative tilbakemeldinger finner lærerne at noe av undervisningstiden forsvinner, at det kan bli litt ensformig mat, at skolemåltidet er sårbar ved sykdom, og at det krever mye organisering. Noen melder i tillegg om mer kaotisk lunsjpause, mens andre lærere melder om mer ro rundt måltidet.

Det er fortsatt for tidlig å konkludere med effekt av skolemåltidet i [redacted] da vi ikke har tilstrekkelig med erfaring.

Tilbakemeldinger fra foreldre/foresatte viser at man kanskje kan prøve ut ulike måltider: frokost på [redacted] en periode og lunsj i [redacted] Foreldre og elever ønsker gjerne varm mat 1 gang i uka, og det er ønsket større variasjon i pålegget.

Lærere og foreldres/elevers tilbakemelding vitner også om at man ser positive effekter, sånn som mer ro, elevene er mindre slitne og ikke så sultne når de kommer hjem.

Tilbakemeldinger fra [redacted] og 5.-10 klasse ved [redacted] viser at [redacted] ser ut til å ha truffet godt med prosjektet, her er tilbakemeldingene i all hovedsak svært positive

## Vedlegg 3 Informasjonsbrev til kommunen

Til ... kommune  
v / ordfører ...

Tromsø 22.08.19

### **Forskningsprosjektet:**

#### **«Skolemåltidets betydning for trivsel og konsentrasjon. En kvalitativ studie av innføring av gratis skolemåltid i ... kommune»**

Kostvaner en tilegner seg som barn og ungdom har en tendens til å vedvare, og skoleelever er derfor en viktig gruppe for forebyggende og helsefremmende tiltak.

Vi takker for imøtekommenheten og ønsker gjennom en masteroppgavemasteroppgave i samfunnsnærings ved OsloMet – Storbyuniversitetet å undersøke skolemåltidets betydning for trivsel og konsentrasjon og problemstillingen er følgende:

*Hvilke erfaringer har elever, lærere, skoleledere og skoleeier med trivsel og konsentrasjon før og etter innføring av gratis skolemåltid?*

Målsettingen er å kartlegge erfaringene som de involverte i skolene i ... kommune har gjort etter at de satte økt fokus på skolemåltidet og innførte gratis skolemat.

Vi ønsker å inkludere alle skolene i ... kommune, observere skolemåltidet og intervju minimum 15 informanter, med følgende fordeling: 6-8 elever i 10. klasse som har erfaringer fra både før og etter at gratis skolemåltid ble innført, i tillegg til 6-8 lærere ved tre forskjellige skoler og 3-5 skoleledere inkludert skoleeier.

Dette er en kvalitativ studie og datainnsamlingen vil bli gjort ved hjelp av semistrukturert dybdeintervju og som verktøy vil lydopptaker bli brukt. Vi ønsker å samarbeide med skoleledere/rektorer for å gjøre et strategisk utvalg av 6-8 lærere ved tre forskjellige skoler og 6-8 elever i 10. klasse. Vi ønsker informanter som har erfaringer med temaet, og er villig til å dele disse, samt tanker og oppfatninger rundt skolemåltidet med oss. De som velges ut til å være med i undersøkelsen vil få skriftlig forespørsel om deltakelse.

De elevene som blir valgt ut til å delta i studien vil få ansvar for at informasjon og samtykkeskjema gis til foreldre/foresatte.

Vi planlegger å gjennomføre observasjonen i medio september og intervjuene i løpet av oktober 2019. All innsamlet data fra denne studien vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun autorisert personell knyttet til prosjektet som har adgang til person identifiserbare data. De innsamlende data vil bli anonymisert. Informasjonsbrevene til foreldre/foresatte og elever vil inneholde opplysninger

om at det er frivillig å delta, og at man når som helst kan trekke seg fra studien uten å oppgi noen grunn. Dette gjelder for alle informanter som er med i undersøkelsen. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS er blitt varslet om studien.

Legger ved Prosjektbeskrivelsen.

Dersom noe skulle være uklart eller det er ønskelig med mer informasjon, vennligst ta kontakt med undertegnede.

Med vennlig hilsen,

Marianne Molin ([mmolin@oslomet.no](mailto:mmolin@oslomet.no) / tlf.nr. 67236806)

førsteamanuensis ved OsloMet og hovedveileder i denne studien, og masterstudentene

Ruth Thuestad ([ruth.thuestad@gmail.com](mailto:ruth.thuestad@gmail.com)) og

Greta Heim ([heim365@mail.com](mailto:heim365@mail.com) / mob.nr 416 99 519)

Vedlegg:

Samtykkeskjema.

Prosjektbeskrivelse.

## Vedlegg 4 Observasjonsskjema skolemåltidet

Problemstilling	Hvilke erfaringer har lærere, skoleledere og skoleeier med læringsmiljøet etter innføring av gratis skolemåltid.
Dato	19.09.19
Skole	... skole
Klassetrinn	1 - 10
Antall elever	56 stk under observasjonen
Antall voksne	3
Aktivitet	<p><b>Skolemåltidet er fra 08.20 – 08.30</b></p> <p>De fleste elevene kommer til skolen med buss.          Ansatte på kjøkkenet, bespising i to etg. – aldersnivå          Fargeglade kopper og fat, masse grønt.</p>
Notater	<p>Smilende barn, som hilser når de kommer. Blide voksne som er tilgjengelig, en voksen med maten og to i spiserom. De følger med når elevene forsyner seg og i spisinga. Køkultur og håndvask. Sitter og prater. Nytt og reint. Elevene rydder opp. Vann, melk, hjemmelaget brød, knekkebrød, smør, leverpostei, pøsepålegg, ost, majones, paprika og salat. De yngste sitter på faste plasser rundt firkantede bord, de eldste sitter rundt runde bord en etasje opp.</p> <p>Noen er trette, men de smiler. En elev kom etter hvert. Elevene har godt med smør og mange har pøsepålegg. De drikke melk. Fatene blir tømt. En elev sier «Jeg tar litt grønnsaker» (pause) «masse grønnsaker». En voksen svarer «Ja, gjør det».</p> <p>Maten ligger i bokser med lokk når de settes bort.</p> <p>Kontaktlærer kommer ned i overgangssituasjon og henter elevene. De starter med å snakke med elevene mens de sitter og spiser. Elevene er flinke til å rydde opp etter seg, det er lite mat avfall. De setter kopper og fat inn i oppvaskmaskinen. De har egen mobilkasse som elevene setter mobilene sine i. Den tar læreren med seg. En lærer peker på et bord, elev må gå tilbake å sette stolen inntil bordet. Elevene går i sokker, ingen innesko. De voksne tørker over bordene til slutt.</p>

## Vedlegg 5 Tidsramme for intervju

### Tidsramme for Intervju av lærere, skoleledere og skoleeiere i ... kommune.

Her er et forslag til tidsramme, men dere må gjerne tilpasse den ut fra skolens behov.

#### Onsdag 23. Okt. kl. 09.00 – 15.00 ... skole

Vi ønsker å intervju skoleledelsen og lærere fra både mellomtrinnet og U-trinnet

Masterstudent 1: Intervju av lærere og skoleeier i tidsrommet 09.00 – 18.00

	Tid	Endret tid	Intervju - navn	Yrke
6	09.00 – 09.30			
7	10.00 – 10.30			
	10.45 – 12.00	Observasjon av lunsj /lunsjpause		
8	12.00 - 12.30			
9	13.00 – 13.30			
10	15.00 – 16.00			Skoleeier
11	17.00 – 18.00			Skoleeier

Masterstudent 2: Intervju av rektor, fagleder og tre lærere i tidsrommet 09.00 – 15.00

	Tid	Endret tid	Intervju - navn	Yrke
1	09.00 – 09.30			
2	10.00 – 10.30			
3	11.00 – 11.30			
	Lunsjpause			
4	12.00 - 12.30			
5	13.00 – 13.30			



**Torsdag 24. Okt. kl. 08.00 – 11.00 ... skole**

Masterstudent 1 (F1): Intervju av en lærer på mellomtrinnet og en på U-trinnet 08.45 – 11.00

	Tid	Endret tid	Intervju - navn	Yrke
	08.15 – 08.40		Observasjon frokost	
14	09.00 – 09.30			
15	10.00 – 10.30			

Masterstudent 2 (F2): Intervju av rektor og skoleleder i tidsrommet 08.30 - 11.00

	Tid	Endret tid	Intervju - navn	Yrke
12	08.30 – 09.00			
13	09.15 – 09.45			

**Torsdag 24. Okt. kl. 12.00 – 15.00 ... Oppvekstsenter**

	Tid	Endret tid	Intervju - navn	Yrke
	12.00 – 12.30		Observasjon lunsj	
16	14.00 – 14.30 F2			rektor
17	14.00 – 14.30 F1			lærer

## Vedlegg 6 Eksempel på samtykkeskjema

### **Til mobbeombudet:**

#### **Vil du delta i forskningsprosjektet:**

***«Skolemåltidets betydning for læringsmiljøet.  
En kvalitativ studie av innføring av gratis skolemåltid  
i en liten kommune i Norge»?***

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å samle erfaringer som de involverte i en liten kommune i Norge har gjort ved å innføre gratis skolemåltid. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

#### **Formål**

Formålet med denne studien vi vil samle erfaringer som de involverte i skolen i en liten kommune i Norge har gjort etter at de satte økt fokus på skolemåltidet og innførte gratis skolemat.

Problemstillingen er: *Hvilke erfaringer har lærere, skoleledere og skoleeier med læringsmiljøet etter innføring av gratis skolemåltid?*

Undersøkelsen er grunnlaget for masteroppgave i samfunnsnærings.

#### **Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?**

OsloMet – Storbyuniversitetet er ansvarlig for prosjektet.

#### **Hvorfor får du spørsmål om å delta?**

Skoleeier i en liten kommune i dette fylket har takket ja til å delta i denne studien, og vi ønsker at du skal belyse problemstillingen ved at du er villig til å dele dine tanker, erfaringer og oppfatninger rundt skolemåltidet med oss. Vi har inkludere alle de 3 skolene i kommunen, og har intervjuet lærere, skoleledere og skoleeiere.

### **Hva innebærer det for deg å delta?**

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i et intervju om skolemåltidet på om lag 30 minutter. Intervjuet vil fokusere på dine erfaringer, meninger og tenker om skolemåltidets betydning for læringsmiljøet. Vi tar lydopptak og notater fra intervjuet.

### **Det er frivillig å delta**

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

### **Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger**

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun masterstudentene Greta Heim og Ruth Thuestad, samt veiledere ved OsloMet – Storbyuniversitetet som vil ha tilgang til opplysningene som kommer fram i intervjuet. Deltagerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjon.
- Navnet og kontaktopplysningene dine vil vi erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data, og lydopptaker vil bli oppbevart i innelåst skap som kun masterstudentene har tilgang til.

### **Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?**

Personopplysninger og lydopptak vil bli slettet ved prosjektslutt.

### **Dine rettigheter**

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

## Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra OsloMet – Storbyuniversitetet har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

## Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- OsloMet – Storbyuniversitetet ved masterstudentene Greta Heim, på epost ([heim365@gmail.com](mailto:heim365@gmail.com)) eller telefon 41 69 95 19, Ruth Thuestad på epost ([ruth.thuestad@gmail.com](mailto:ruth.thuestad@gmail.com)) eller Marianne Molin, hovedveileder for studien på epost ([mmolin@oslomet.no](mailto:mmolin@oslomet.no)) eller telefon: 67 23 68 06.
- Vårt personvernombud: Ingrid Jacobsen på epost ([ingrid.jacobsen@oslomet.no](mailto:ingrid.jacobsen@oslomet.no)) eller telefon 67 23 55 34 / 99 30 23 16.
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost ([personvertjenester@nsd.no](mailto:personvertjenester@nsd.no)) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Marianne Molin  
(Forsker/hovedveileder)

Greta Heim  
(Masterstudent)

Ruth Thuestad  
(Masterstudent)

## Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet Skolemåltidets betydning for læringsmiljøet, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15. mai 2020.

\_\_\_\_\_ (Signert av  
prosjektdeltaker, dato)

## Skolemåltidets betydning for læringsmiljøet.

En kvalitativ studie av innføring av gratis skolemåltid i en liten kommune i Norge.

### Problemstilling:

**Hvilke erfaringer har lærere, skoleledere og skoleeiere med læringsmiljøet etter innføring av gratis skolemåltid?**

### Intervjuguide for semistrukturert dybdeintervju av læreren:

Generell informasjon:

- Studiet danner bakgrunnen for masteroppgave i samfunnsnærings ved OsloMet.
- Intervjuene er anonyme.
- Er det ok at vi gjør lydopptak av intervjuet? Det vil bli slettet etter sensur har falt.
- *Starte lydopptaket!*
- Vi er nå klar for intervju av informant med nummer X. (1 til 17 se ekstern liste.)
- Noe som er uklart før start?

### Bakgrunnsspørsmål:

1. Hvilken stilling har du?

Oppfølging:

- Har du andre oppgaver i skolen?

2. Hvilket trinn jobber du på?

Oppfølging:

- Jobber du på flere trinn?

3. Hvor mange år har du vært ansatt ved skolen?

Oppfølging:

- Eventuelt andre skoler i kommunen?

### Skolemåltidet og læringsmiljøet:

4. Hvilken oppfatning har du av om elevene spiser den gratis skolematen de får?

Oppfølging:

- Hva er det som eventuelt er forskjellig nå i forhold til før de fikk gratis skolemat?
  - Beskriv hvordan du opplever mengde mat de spiser nå i forhold til før gratis skolemat ble innført.
  - Kan du beskrive hva elevene spiser nå i forhold til før gratis skolemat ble innført.
  - U-skolelærere: Beskrive elevenes bevegelsesmønster utenfor skolens område i spisetiden nå i forhold til før gratis skolemat ble innført.
5. Hva legger du i begrepet «læringsmiljø»?
6. Hvilken betydning mener du skolemåltidet har for elevenes læringsmiljø?
7. Hvordan opplever du læringsmiljøet nå etter at gratis skolemat ble innført i forhold til før?
8. Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen anbefaler minimum 20 minutter spisetid. Kan du fortelle hvordan det fungerer hos dere?
9. Hvilken betydning mener du det har for læringsmiljøet at elevene spiser regelmessig?
10. På hvilken måte opplever du at skolemåltidet er tilrettelagt for å fremme matglede, sosialt samvær, trivsel og helse?
11. Er det noe du vil tilføye til det vi har snakket om?